

י. א. פרידוויש ומ. י. נדל

מגבי ספרותנו

אנתולוגיה לספרות העברית שבימי הביניים.

הוצאת „אמיגא” וילנדה.

י.א. טריווש ומ. י. גדל.

מגנזי ספרותנו

—אנתולוגיה—
לספרות העברית
שבימי הבינים

ערוכה בעד בתי ספר בינונים וסמינריות למורים.

הוצאת „אמיגא“, וילנה.

1925

תרפ"ה

I. A. Trilwusz i M. J. Nadel.

„Meginzej syfrusejnu“

Antologia sredniowiecznej literatury hebrajskiej.

Główna sprzedaż przy Wydawnictwie „Uniwers“
Wilno, Wielka, 40.

הקדמה.

התחזקות הספרות העברית החלונית על ידי "המאספים" ו"בכורי העתים", אחרי תקופה ארוכה של הצטמצמות פחותינו הרוחניים בחבורים דתיים, הרגילה רבים להביט אל ספרותנו כאל בריאה חדשה, שנבראה בעת ההיא כמעט בבחינת "יש מאין". אבל השקפה כזאת באה מתוך קולטוריות לקויה, שאין עמה בינה במה שמחוץ לַמֶּלֶךְ (*), הנחשבת לפי שעה לאחרונה. ראשונה, יש להבין, שאין לזלזל יותר מדי גם בחבורים הדתיים: דתיות נפרזה והשפעתה של דתיות כזאת על החיים לא חזיונות מיוחדים לנו לבד הן. ומה שמקצתם או רובם של חבורים אלה משונים בתכנם או בתמונתם על פי רוחנו וטעמנו אינו מוציא אותם לגמרי מכלל ספרות; השנית: בינה זו נחוצה לנו ביחוד, כי צורך העבר עם ההווה והעתיד הוא תנאי שאי אפשר לנו להסיח דעזנו ממנו, לפי שכל קיומנו הלאומי תלוי בו; והשלישית: גם ספרות חלונית ויצירות שהיפְּעָה עָקַר בהן לא היו בריאות חדשות בלשוננו בדורם של "המאספים" וגם לא בדורו של ר' משה חיים לוצאטו, ולא זאת בלבד, אלא שגם התלונות על ההתרחקות מידיעות הול (המלחמה להשכלה), גם שאיפת טהרת השפה, גם ההתאמצות להרחיבה—כל אלה לא מתכול ולא משלשום הן בספרותנו, כי אם דברים שנאמרו ונשנו לא אחת ולא שנים ימים רבים לפני ראשית תקופת ההשכלה.

היוצא מזה הוא, שידיעת פעולת הסופרים הקורמים, הנכנסת

(*) כן צריך לנקד על פי הוראת "מלך" בלשון הדורות האחרונים, אעפ"י שבמקרא

א"י באה בכל מקום בלא ה' הידיעה.

בפרוגרמות כל בתי הספר הבינוניים, ראויה להיות חשובה בבתי הספר העבריים שלנו לא נחות, כי אם יותר מלעמים אחרים בבתי ספריהם. עוד אפשר להוסיף, שתקנת הלשון והסגנון דורשת ידיעה זאת מאתנו בפרט, על כי בכל לשון דוחה סגנון חדש את הקודם לו דוהה גמורה, וזה התבוננות בסגנונים שנתישנו אינה אלא ענין אקדמי, מה שאין כן בלשונו, שבשביל מצבה המיוחד לא באנו בה לכלל הכנסה בקובלת בדבר הכגון הטוב והרצוי, ואפשר מאד שאנו יכולים וצריכים גם ללמוד קצת מן המתקנים שבסופרי הדורות הקודמים. הלא כבר היה מעשה, שדהר סגנון ישן מפני חדש—מימי "המאספים" עד ימי "השחר"—והווקסו אחרי כן לחזור ולדחות את החדש מפני וקודם לו: סופרי דרנו זה כולם כאחד קרובים בסגנוניהם לבעלי החבורים הדתיים (המפרשים, הפוסקים וספרי המוסר) יותר מלמליצים הנשגבים שבין תלמידי "המאספים".

ברור הוא אחרי כל זה, שהספרות העברית שלפני "המאספים" אינה פעולת הסופרים שבשנות הבינים שלנו, צריכה תלמוד בבתי ספרנו העבריים בתור חלק חשוב בשעורי ספרוננו, ומה שמורה ההיסטוריה מוכיר אגב אורחא סופר זה או חכם זה אינו מספיק, כי היסטוריה עברית לחוד וספרות עברית לחוד. מורה ההיסטוריה יכול וחיב להזכיר, כי בתקופה זו או זו חי ופעל סופר מצוין זה ואדם גדול זה, אך אינו יכול ואינו רשאי להפוך את שעוריו לשעורי ספרות, שהם מקצוע חשיב בפני עצמו, כשם שאינו יכול ואינו רשאי להכנס יותר מדי בלמוד אחר מלמודי החובה שבבית ספרו, אף על פי שאגב אורחא הוא נוגע בכל אחד מהם, פעם בזה ופעם בזה.

ספרות ימי הבינים שלנו קובעת שעורם מיוחדים בפני עצמם במחלקות הגבוהות, או באחת מהן, ומחברי האנטולוגיה הזאת נתכונו להנציא לתלמידים ולמורים את ספר הלמוד הנחוץ לשעורים האלה. בה קבוצות דוגמאות נמבחר יצירותיהם של סופרי ימי הבינים שלנו. לא בלי יגיעה ועיון מרובה בחרנו מה שבחרנו למטרה זאת. אז הקבוצות סדרנו בסדר כרונולוגי על פי זמני הסופרים בהגהות קטנות נחוצות והוספת מלים או אותיות במסגרות מרובעות, ומחיקות—במסגרות מעוגלות—

ובליות ביאוגרפיות קצרות ובאורים לכל מה שנראה לנו כדורש באור *ל.
 בכלל התאמצנו להמציא ללומדים בדוגמאותינו את האפשרות לעמוד (ע)
 אפיו הספרותי של כל אחד מבעליהן, בלי העמים עליהם שעורי חובה
 יותר מדי. אבל מקוים אנחנו, שתעלה בידינו לחבב עליהם את בחירי
 סופרי ימי הבינים שלנו כל כך, שרבים לא ימצאו ספוק לנפשם ביציאת
 ידי חובתם ויפנו גם אל מקצת המקורים—למשל, אל הוצאת שירי ר' יהודה
 הלוי או ר' שלמה בן גבירול—מה שאנו חושבים לנצחון היותר גדול
 לספר למודי כזה.

(*) גז הגהותינו אך ערך באורים להן, וכונתני העקרית בהן, שלא יהז קי תלמידים
 במבטא שאינו הגון, בין שהוא טעות מעתיקים, בין שיצא מעטו של הסופר הקדמון בעצמו.

מגנזי ספרותנו.

ר' יוסי בן יוסי.

(עפ"י מה שמשערים בן המאה השמינית לנה"ג).

♦ ♦ ♦ ♦

ר' יוסי בן יוסי יחשב לראשון בזמן לפיטנים הידועים
לנו, ויותר אין אנו יודעים על אדותיו.
ז"נו ומקומו של יוסי בן יוסי לא נודעו לנו בברור, אך יש
לשער, כי מקום מושבו היה בארץ ישראל, וחי בדורות הגאונים
הראשונים.

גרץ (תרגום שפ"ר, חלק ג' 163).

(*) ... גִּשְׁוּ גוֹיִם, וּבֵאוּ מִמְּלָכוֹת,
 רְאוּ מַה נִּהְדָּר בְּמִזְחָא* הַמְּלוּכָה.
 גִּדְלוּהוּ אֶתִּי, וַיִּנְרוּמְמֶנְהוּ יַחַד,
 וְאַל תִּתְגָּאוּ בְּנִצֵּר הַמְּלוּכָה.
 דְּרָכִים בְּעֵת נַעֲשֵׂתָה מְצוּלָה,
 הִתְפִּיגְנוּ יַחַד, לְמִי גִזְרָקָה מְלוּכָה.
 דְּרֹךְ סוֹס בִּימִי* כְּנִגְדַּ שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב,
 וַמָּה יוֹעִיל גִּבּוֹר, עַז בְּמִדּוּכָה*).

כְּאַרְזוּ בְּלִבְנוֹן אֲשׁוּר גִּדֵּל,
 וַחֲרָף: אִירִיד בְּבִיר הַמְּלוּכָה*.
 כְּלִיר אֲשֶׁה* הַמָּמָם בְּלִיל שְׁמוּרִים*,
 וְאֵז יִדְעוּ כָּל, כִּי לֹאֵל הַמְּלוּכָה.
 לַשְׁחַת כָּרַע בְּלִי*, בְּחֻשְׁבוֹ עֲלוֹת לַשְׁחַק,*
 וְסָר מֶנּוּ לִבָּב אֲנוּשׁ וְרֹד הַמְּלוּכָה*).

מְכוּרֵי בְּלֹא הוֹן, פְּדוּיֵי בְּלֹא כֶסֶף,
 סִלּוּ לְמִטָּה בְּמִים לֵב הַמְּלוּכָה*.
 נִמְכְּרוּ יוֹנִים* לְבָנֵי יוֹנִים,

(*) מפיוט למוסף לראש השנה לתפלת מלכויות.

וְרַחֲקוּם מֵעַל גְּבוּל מְלֹכָה.
נֶאֱדָרוּ בְּרִית וְדָת וְהִמְרִידוּ עִם בָּאֵל
וּמִגְרוּם בְּלֹא כַח מִכְהֲנֵי מְלֹכָה יא...
עָשָׂה לָךְ בְּצִיּוֹן שֵׁם נוֹרָאוֹת,
כָּאֵז תִּצְלִיחָנָה בְּכֶסֶף מְלֹכָה.
עוֹרֵר וְהִקְיָן מְשׁוֹשׁ כָּל הָאָרֶץ,
יְכוֹנֵן כְּסָאָךְ בְּקִרְיַת מְלֹכָה.
כְּנִי מְאוּר לְבָנָה וְחִמָּה תַּחֲפִיר,
וַיִּבְשׁוּ עוֹבְדֵימֹו בְּשִׂאתָךְ מְלֹכָה...
תַּחֲלִיף אֱלִילִים, תִּשְׁגִּיב לְבָדָךְ,
תִּקְרָא נֶצַח יְחִיד בְּמְלֹכָה.

(א) באזור, ואפשר שכונת הפיטן בתקף המלוכה. (ב) כלשון הכתוב „דרכת בים
סוסיך“ (חבקים ג' ט"ו) לענין זה. (ג) סוף חרוז זה איננו ברור כל צרכו: הכונה עפ"י
דעת המפרשים: העז היא במלוכה כלומר בה'. (ד) הכונה על סנחריב. (ה) כנוי למלאך ה'.
(ו) עפ"י האגדה היה המעשה בליל פסח. (ז) הכונה על המעשה בנבוכדנצר שגבה לבו
ונענש והיה כמין חיה. (ח) והורד ממלכותו. (ט) שבחו את ה' המטה כמים לב מלכים
(עפ"י הכתוב „פלגי מים לב מלך ביד ה'“ וכו'). (י) בני ישראל בימי אנטיוכוס אסיפנס.
יא) מתתיהו ובניו. יב) במחזורים „תשגב“, אבל הכתוב אומר „וַיִּשְׁגֹּב ה' לַבְדּוֹ בִּין
הוא“ (ישעיה י"ב).

* אֲנוּסָה לְעִזְרָה, אֲמָצָא נִגְדִי,
אֵל קָרוֹב לִי בַּעֲת קִרְאִי בְּקוֹלִי.
אֲשֶׁר בַּעֲדַת אֵל בְּקִרְבִּי נָצַב,
וּפֹה בְּמִקְדָּשׁ מַעֲט אֲצַפְּצֶף לוֹ בְּקוֹלִי:
בְּקִרְבִּי, דְּרָשְׁנִי, שֶׁה פְּזוּרָה אָנִי,
נִגְזַרְתִּי וְנִגְאַלְמָתִי בְּלִי לְהָרִים קוֹלִי.

(*) לשופרות.

בְּאִמּוֹר גּוֹזִי: נִדְחָה הִיא,
שׁוֹמְרָה וְצִלָּה לֹא יִשָּׁאג בְּקוֹלָא...
פֶּקֶד צָפוֹר בֵּית, דְּרוֹשׁ יוֹנֵת אֶלֶם,
תִּקַּע לָמוֹ בְּשׁוֹפָר וְשָׁרוּק לָמוֹ בְּקוֹר...
תִּרְעֵם לְבוֹזִי, תִּתְקַע בְּשׁוֹפָר,
בְּסַעֲרוֹת תִּימָן אֲזִי יִלְךְ קוֹלָא.

(א) לֹא יִתֵּן קוֹלוֹ עַל אוֹיְבֵיהָ, לֹא יָקוּם נִקְבָּתָהּ. (ב) לִשׁוֹן נְבוֹאָת זְכַרְיָה (ט' י"ד א).

(*) אֲזַכִּיר גְּבוּרוֹת אֱלֹהִים נֶאֱדָרִי,
יָחִיד וְאֵין עוֹד, אֶפְסֵא וְאֵין שְׁגִי...
אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה, יוֹעֵץ וּמַקִּים,
אֲמִיץ לְשֵׁאת וּגְבוּר לְסָבּוֹל,
אֲשֶׁר לוֹ רִנָּנוֹת מִפִּי יִצְוִרִי,
מִמַּעֲלָה וּמִמַּטָּה יֵשֵׁא תְהִלָּה,
אֶל אֶחָד בְּאֶרֶץ וְקָדוֹשׁ בְּשָׁמַיִם,
מִמֵּיִם יֵשֵׁא שִׁיר אֲדִיר בְּמְרוֹםֵי,
אֶדֶר מִתְהוֹמֹת, שֶׁבַח מִמְּאוֹרוֹת,
אֶמֶר מִמֵּיִם, זֶמֶר מִלֵּילוֹת,
אֵשׁ תּוֹדִיעַ שְׁמוֹ, עֲצִי יַעַר יִרְנֶנּוּ,
בְּהֶמָּה תִּלְמַד עֲזוֹז נּוֹרְאוֹתָיו...
חֵלֶק שְׁפַת לְשׁוֹן בְּעֲלֵי מַחֲרָקוֹתֵי,
וְכַתְּתִי זֶה בָּזָה וְנִלְחַמּוֹ לְמִשְׁחִיתֵי;
חֵלְפוֹ כְּעֶבֶר סוּפָה וְאֵינָם,

(*) פְּתִיחָה לְסֹדֶר הַעֲבוּדָה.

וְהוּקַם צָדִיק יְסוֹד הָעוֹלָם.
 חָשַׁב לְהַכִּין סִיד מִפְעָלוֹת
 הַמִּתְנַהֲגִים בְּשׁוֹטֵר וּמוֹשֵׁל;
 חֲזוֹתוֹ מְרֻצָּת שׁוֹאֵף וְזוֹרֵחַ,
 שֶׁשׁ כְּגִבּוֹר בְּצִאָתוֹ וְחֶלֶשׁ בְּבוֹאוֹ...
 חַיֵּי בָרָקִים וְזֹהָר כּוֹכָבִים,
 רָצִים וְשָׁבִים אִישׁ לֹא נִעְדָּר...
 וְשֹׁחַ "אֲדוֹן" לְאַלֹהֵי, "אֲחֵרִיךָ אַרְוֶצָּה"...

(א) "אפס" נרדף ל"אין עוד" (ישעיה מ"ה ו' וי"ד). (ב) על פי הכתוב: "מקילות
 מים רבים... אדיר במרום ה' (תהלים צ"ג ד'). (ג) בני דור ההפלה. (ד) להשחתה
 (יחזקאל ט' ו'), לעשות כלה. (ה) אברהם. (ו) מכון למאמר אגדי, שעד שבא אברהם לא
 היה אדם שקרא לה' "אדון".

ר' אלעזר הקליר.

(כפי מה שמשערים בן אחד הדורות הקרובים שאחרי ר' יוסי בן יוסי).

ר' אלעזר הקליר חבר פיו טים לכל חג ולארבע הפרשיות באחד מהם (כפיוט שתחלתו "תִּכְנֶנּוּ" בתפלת גשם) חתום "אלעזר ברבי קליר מקרית ספר", ומכאן ראינו, שהיה בן ארץ יהודה ("קרית ספר" או "דביר" היתה לפנים עיר סמוכה לחברון—ככתוב ביהושע ובשופטים—ועתה גמצא כפר במקומה בדרך שבין חברון ובין באר שבע). קדמונים חשבו, שהקליר ה'א' התנא ר' אלעזר ברבי שמעון, ואין זו אלא אגדה מופרכת, אבל נראה, שהיה אחרי יוסי בן יוסי וקרוב לו לזה בזמן.

* תְּהִלּוֹת כְּבוֹדָךְ אֲמַצְּךָ א* מֵלֵא כָּל הָאָרֶץ,
 שְׁמַעְךָ דִּין מִשְׁמִימִים, בְּכֹנֶה יִרְאֶה וְשָׁקָטָה הָאָרֶץ,
 רַעַשׁ יוֹם מִשְׁפָּטִי גַעְשׁוּ תְּהוֹמוֹת הָאָרֶץ,
 קוֹל שׁוֹפָר חֹזֵק דְּבָר וַיִּקְרָא אֶרֶץ,
 צְבִי לְצַדִּיק בְּזִמְרַת הַשְּׁמִיעָה בְּנֶף הָאָרֶץ,
 פָּחַד וּפְחַת וּפַח וּפְלָצוֹת יִכְעִיתוּ אֶרֶץ,
 עַת תִּקְוֶה לְמִשְׁפָּט זְעוּם כָּל אֶפְסֵי אֶרֶץ.
 סִלּוּ פָנֶי דֶּרֶךְ יִנּוּבְבוּ תַרְדִּים מִתְּרַדַת הָאָרֶץ,
 נֶאֱדָר וְאֶדִיר, טַעַם תִּשְׁיב לְאֶרֶץ,
 מֵה תִירָאִי אֲדָמָה יִרְעוּ תַחֲתִיּוֹת אֶרֶץ.

(א) ואמצך. (ב) בשמעך, בהשמיעך: כשהשמעת דין משמים: החרוז לקוח מהכתוב
 "משמים השמעת דין, ארץ ראה ושקטה" (תהלים ע"ו ט'), והפיטון רומז למאמר אגדי, שפסוק
 זה מוסב על נתינת התורה ("ע"ז ג'). (ג) על כן, בשביל זה. (ד) לרעש יום המשפט:
 מחרדת יום המשפט. (ה) מהכתוב "מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק" (ישעיה כ"ד
 ט"ז). (ו) לזעום, והכוונה לדין, לענוש. (ז) תשיב תשובה נכונה, תראה גדולתך וחסדיך.

* פיוט למדושת מוסף לר"ה.

ר' שפֿטֿיה.

(הי בא טליה הדרומית, מת בשנת ד"צ תרמ"ז—837).

ר' שפֿטֿיה הפֿיטן הי בימי הקיסר הביצנצי בויליוס המקדוני הראשון, שנתקסר בשנת 867 והיה צורר מאד את היהודים שבארץ ממשלת ירו. על פי אגדה כתובה השמיד בויליוס קיסר הרבה קהלות, וחמש מהן נצלו על ידי ר' שפֿטֿיה, שרפא את בתו המשוגעת של הקיסר הזה. שמו חתום בראשי חרוזי הזמון הידוע, ישראל גושע.

פִּזְמוֹן.

יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בְּיַי תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים,
גַּם הַיּוֹם יוֹשְׁעוּ מִפִּיד שׁוֹכֵן מְרוֹמִים,
כִּי אַתָּה רַב סְלִיחוֹת וּבַעַל הַרְחָמִים:

שְׁעָרֶיךָ הֵם דּוֹפְקִים כְּעֲנִיִּים וְדָלִים,
צָקוּי לַחֲשֹׁם^(א) קָשָׁב-בִּי^(ב) יְיָ שׁוֹכֵן מַעְלִים,

כי אתה...

פְּחוּדִים^(ג) הֵם מִכָּל צָרוֹת מִמַּחְרָפֵיהֶם וּמִמַּגְדֵּפֵיהֶם,
נָא אֵל תַּעֲזֹבם אֲדֹנִי, אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם,

כי אתה...

טוֹבוֹתֶיךָ יִקְדְּמוּ לָהֶם בַּיּוֹם תּוֹכְחָה,
וּמִתּוֹד צָרָה הַמַּצִּיאֵם^(ד) פְּדוּת וּרְחוּה,

כי אתה...

יוֹשְׁעוּ לְעֵין כָּל, וְאֵל יִמְשְׁלוּ-בָם רְשָׁעִים,
כֹּלָה שְׁעִיר וְחִתָּנוּ, וַיַּעֲלוּ לְצִיּוֹן מוֹשִׁיעִים,

כי אתה...

הַקְשִׁיבָה אָדוֹן לְקוֹל שְׁוַעַתְךָ,
וְלִמְכוּי שְׁבִתְךָ הַשָּׁמַיִם תַּעֲלֶה תַפְלָתְךָ,

כי אתה..

(א) תפלתם: מבטא מצוי בהוראה זו גם בספרות החדשה (עפ"י ישעיה כ"ו ט"ז)

אכל הוא משָׁכַט, עֵין בבאורים שם. (ב) הקשב. (ג) פְּחוּדִים, מפחדים. (ד) המצא להם.

אַמְתִּי בֶן שְׁפִטָּה.

(הי באיטליה הדרומית בסוף המאה התשיעית).

שם אַמְתִּי בֶן שְׁפִטָּה חתום בפיוט (אופן) לשמיני עצרת, ויש
עוד פיוטים וסליחות שחתום בהם שם אַמְתִּי. לפי מה שמשערים, הוא
בנו של ר' שפטיה, בעל הפזמון „ישראל נושע“.

ס ל י ח ה.

אֵיךְ מְכַל אֲמוֹת
הַשְּׁפֵלְתִי עַד תְּהוֹמוֹת,
וּמִיּוֹם שְׁנַתִּי לְשִׁמוֹת
אֵין עֶזֶר וְתִקּוּמוֹת!
יֹדְעֵי בִי מְלַעֲבִים:
”מַה-לָּכֶם עֲנִיִּים וְעֹלּוּבִים,
כִּי-מִקֶּדֶם כְּבָנִים חֲשׂוּבִים,
וְעַתָּה כְּכֹל־רִיק וּכְלָבִים”

מְדוּעַ כָּל שְׂכָנִים
מִתּוֹךְ חֲרֻבוֹתֵיהֶם גְּבָנִים,
וְאֲנִי כְּמָה שְׁנִים
בוֹכָה עַל שְׁנֵי חֲרָבִים?
חַזוֹת קֶץ גְּלוֹת
עַד-מָתִי אַתֶּם בִּסְכָּלוֹת? ^א
הֲלֹא תִדְעוּ בְּפִלְלוֹתִי
כִּי-תִקְנֶתְכֶם הֶבֶל וְהוֹלָלוֹת! ^ב

תְּרַבּוּכוֹת ^א כָּל בָּנוֹת
בְּשִׁמְחָה וּבִגְיָנוֹת,
וּבָנוֹת יְהוּדָה וַיִּשְׂרָאֵל הֶאֱנוּנוֹת ^ב
תִּמְיֵד בְּנֶהֱי וּקִינוֹת!
זֹאת בָּעֵת אֲשַׁמַּע
עֵינֵי דָמָע תִּדְמַע,
בְּמַר-נֶפֶשׁ אֲזַעַק וְאֲשַׁמַּע ^ג
עַד אֲנָהּ שְׁנַעֲתִי וְלֹא תִשְׁמָעִי- ^ד

קְדוֹשׁ שׁוֹכֵן עֲרֻבוֹת,
תִּפְלֹתֵינוּ תִּהְיֶינָה עֲרֻבוֹת
אֲשֶׁר הִרְאִיתָנוּ צָרוֹת רַבּוֹת,
הִרְאֵנוּ-נָא נַחֲמוֹת טוֹבוֹת! ^ה

(א) תְּרַבּוּכוֹת — שְׂוֹאוֹת וְהוֹמוֹת. (ב) הֶאֱנוּנוֹת — הֶאֱבִילוֹת. (ג) עַד מָתִי תִקְוִי
בִּסְכָּלִי לִקְצֵת לְגִלְתִּי. (ד) עַפְפִּי סִבְרָה וְהִגִּיוֹן. (ה) וְאֲשַׁמַּע.

ר' סַעֲדִיָּה גָאוֹן.

(ד"א תרנ"ב—תש"ב—892—942)

■ ■ ■ ■ ■

ר' סַעֲדִיָּה בֶן יוֹסֵף מַעִיר פִּיּוּם אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם הָעֲלִינוּהָ עֲלֶיהָ
עַל שֶׁאֵר גְּדוּלֵי דוֹרוֹ הַיְּהוּדִים בּוֹזֵה, שֶׁהָיָה גַם פִּילוֹסוֹף גְּדוֹל מֵאַחֲיוֹ. בִּשְׁנַת
ד"א תרפ"ו נִמְנָה לְרֹאשׁ יִשׁוּבַת סוּרָא (לְגֵאֵין סוּרָא). מִקְצֵה שְׁנַיִם אַחֲדוֹת
הָעֵלָה עָלָיו חֲמַת רֹאשׁ הַגּוֹלָה דּוּד בֶּן זְכַאִי, בְּגִלְלָא אֲשֶׁר לֹא אָבָה רַס"ג
לְחַתּוֹם עַל כְּתָבִים שֶׁמִּצָּא בָהֶם עוֹת דִּין, וְרֹאשׁ הַגּוֹלָה הִסִּירוֹ מִגֵּאֵין
וַיַּחְרִימֶהוּ, וְר' סַעֲדִיָּה הַחֲרִים אֶת רֹאשׁ הַגּוֹלָה, וְהַמְרִיבָהּ גְּדֻלָּה מֵאֵד, אֲךֹ
רֹאשׁ הַגּוֹלָה הָיָה תִּקְוָה מִרַס"ג (ע"י שַׁחַד), וְרַס"ג נֶאֱנַס לְצַאֵת מִן הָאָרֶץ,
וְאַרְבַּע שָׁנִים יָשָׁב בְּעִיר קוֹרְסֵן. אַחֲרַי כֵּן נַעֲשֶׂה שְׁלוֹם בֵּינוֹ וּבֵין רֹאשׁ
הַגּוֹלָה וַיֵּשֶׁב אֶל מִשְׁמַרְתַּ גֵּאוֹנוֹתוֹ, אֲךֹ לֹא הָאֵרִיךְ יָמָיו וּבֵן חֲמִשִּׁים שָׁנָה
הָיָה בְּמוֹתוֹ.

רַס"ג כָּתַב סְפָרִים רַבִּים, וְהַחֲשׁוֹב שֶׁבָּהֶם הוּא סֵפֶר „הָאֱמוּנוֹת

וְהַדְּעוֹת".

מהקדמת הספר „אמונות ודעות“.

... קאב לבי על מיני כן המדברים א) והתעורר[ה] נפשי לעמנו בני ישראל, כמה שראיתי בזמני מרבים מן המדברים המאמינים. אמונתם בלתי זכה ודעותם אינם ברורים [אינן ברורות]. והרבה מהמכחישים מתגדלים בהפסד ומתפארים על אנשי האמת והם תועים. וראיתי בני אדם כאלו טבעו במי הספקות וכבר כסו אותם מימי השבושים. ואין צולל שיעלה אותם ממעמקיהם ולא שוחה שיחזיק בהם וימשה אותם. והיה אצלי ממה שלמדני אלהי מה שאוכל לסמך אותם בו, וביכלתי ממה שחנני, מה שאשימהו להם למסעד, וראיתי כי הועילם בו חובה עלי ב.

... ואם יאמר אומר: איך נשים עלינו לדין העיון בידיעות ודקדוקים, עד אשר נאמין אותם כפי מה שיתבררו במלאכת השעורג ויתשבו, והעם מרחיקים המלאכה הזאת, עד שהם אומרים, שהעיון בה מביא הכפירה ומביא אל האפיקורסות ד), נאמר, כי זה אינו אלא אצל עמי הארץ שבהם, כאשר סוברים עמי הארץ שבעיר הזאת, כי כל מי שהולך אל ארץ הודו יעשיר, וכמו שנאמר על עמי הארץ שבעירנו. שהם סוברים, שהדבר שהוא דומה לתנין בולע הירח ונקדר, והרבה כזה ממה שראוי לשחוק עליו. ואם יאמר אומר: הנה חכמי ישראל הזהירו על זה באמרם „כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאלו לא בא לעולם:—בה למעלה ומה למטה ומה לפניו ומה לאחור“, נאמר ונגזור באלהים, כי העיון האמתי לא יתכן שימנעוהו ממנו, ויוצרנו כבר צוה בו עם ההגדה הנאמנת באמרו: „הלא תדעו הלא תשמעו, הלא הוגד מראש לכם הלא הבינותם מוסדות הארץ“ (ישעיה מ'), אבל מנעו, שנעזוב ספרי הנביאים לצד ושנסיון על מה שיצא לכל אחד ואחד בדעת עצמו. בהעלותו על דעתו התחלות הזמן והמקום, כי כל מעין מן

הצד הזה אפשר שימצא ואפשר שיטעה, ועד שימצא יהיה בלא דת, ואם ימצא [את] הדת ויחזיק בה לא יבטח מהעתקתו ממנה בספק שיעמד לפניו ויפסיד עליו אמונתו^ה. ואנחנו כלנו מסכימים, שהעושה זה חוטא, אם הוא בעל עיון. אבל אנחנו קהל בני ישראל חוקרים ומעינים על דרך זולת זו, שהוא מה שאני עתיד לזכרו ולבאר בעז"ה.

. . . אנחנו חוקרים ומעינים בעניני תורתנו בשני ענינים: האחד מהם—שיתברר אצלנו בעל פה מה שעמדנו עליו מנביאי האלהים במדע. והשני—שנשיב על כל מי שטוען עלינו כדבר מדברי תורתנו, והוא שאלהינו ית' חייבנו כל מה שאנו צריכים אליו מעניני תורתנו על יד נביאיו, אחר שְׁאֵמַת^ז להם [את] הנבואה אצלנו באותות ובמופתים וצונו שנאמין בענינים ההם ונשמרם, והודיענו, כי כאשר נעֵן ונחקור יצא לנו הַבְּרֹר הַשֶּׁלֶם בכל שער, כאשר הודיענו על יד נביאיו, והבטיחנו, כי לא יתכן שיהיה לכופרים עלינו טענה בתורתנו, ולא ראייה למספקים באמונתנו^ז.

ונאמר, כשהיו דברי התורות מתקַיְמֹת בחקירה, מה אופני החכמה שהודיענו אותם מדרך הנבואה, והעמיד עליהם מופתים ואותות הנראות לא המושכלות^ח אשיב בעז"ה התשובה השלמה ונאמר, מפני שידע בחכמתו כי המבוקשים המוצאים במלאכת העיון^ט לא יִשְׁלְמוּ כי אם במדה מהומן, כי אם יניח אותנו בידעת תורתו עליה, נעמוד זמן בלא תורה עד שתשלם המלאכה וְיִתָּוֶם העסק בה, ושמא רבים ממנו לא תשלם בו^י המלאכה בעבור חסרון שיש בו, או שלא ישלם לו להתעסק בה בעבור שיקוץ בה או מפני שהספקות שולטים עליו ומבלבלים אותו. ושמרנו הבורא מכל אלה הַטְּרָחִים [היגיעות] כלם במהרה ושלח לנו שלוחיו והגיד לנו בהגדה והראנו בעינינו אותות ומופתים עליה, שלא התערב בהם ספק ולא מצאנו דרך לדחותם.

(א) על המדברים—בני האדם—בני מיני כלומר, היהודים. (ב) ובידיעתי שחנני בהן אלהים אני רואה חוב לעצמי להורות לטועים את הדרך הישרה של האמונה להועיל להם בזה. (ג) גיאומטריה. (ד) איך נרשה לנו לבוא דרך העיון והפילוסופיה אל האמונה הצרופה, בשעה שבני העם חושבים את הפילוסופיה לכפירה ואפיקורסות? (ה) לא יהי

בטוח בלבב, שלא יעתק מהדת על ידי ספק שיתעורר בו ויבטל את האמונה שקנה לו.
 (ו) שהיכית. (ז) הכונה שהחקירה מסתיימת בדברי תורתנו ועשויה לתמוך ולחזק את
 יסוד ההתגלות. (ח) אם דברי התורה מתקיימים על ידי החקירה מה הוסיפה לנו ההתגלות?
 (ט) על ידי העיון. (י) לשון יחיד שלא כדון עד, ומבלבלים איתו.

מאמר ד', מפרק שלישי.

. . . הבורא אין לו שום הנהגה במעשה בני אדם^(א) ואיננו מכריחם
 לעבודה ולא למריב^(ב). ויש לי ראיות על זה מדרך המוחש ומדרך השכל
 וממה שכתוב ושבקבלה: מדרך המוחש, כי מצאתי האדם שוער בנפשו,
 שיוכל לדבר ויוכל לשחק, ויוכל לתפוס ויוכל להניח^(ג). ואיננו שוער בכח
 אחר, שיוכל להמניעו [למנעו] מחפצו כלל. אין הדבר^(ד), כי אם שהוא
 מנהיג טבעו בשכלו, ואם יעשה כן יהיה משכיל, ואם לא — יהיה סכל.
 ומנה^(ה) המושכל, כי הראיות כבר תתקיימנה במה שקדם על הפסדו^(ו) היות
 פועל אחד משני פועלים; ומי שהשב שהבורא מכריח את עבדו על דבר,
 כבר שם הפועל האחד לשניהם יחד^(ז). ועוד שאם היה מכריחו לא היה
 ענין לצווי ואזהרה (אותו). ועוד אם היה מכריחו על פועל, לא היה נכון
 לענשו עליו. ועוד שאם היו בני אדם מוכרחים^(ח) היה הגמול ראוי
 למאמין ולכופר יחד, מפני שכל אחד מהם עשה מה שצוה בו לעשותו;
 כמו שאם חכם אחד משיש^(ט) שני אומנין, אחד לבנות והשני להרוס,
 חייב לתת שכר לשניהם. ועוד שאם האדם היה מוכרח, היתה לו טענה,
 כי ידע, כי האדם לא יכול לנצח יכלת הבורא, וכאשר יתנצל לפניו
 הכופר שאיננו יכול להאמין בו, מן הדין שיהיה צדיק באמרו, והתנצלותו
 מקבלת. ומן הכתוב^(י), כמו שהקדמנו תחלה, "העידתי בכם היום את
 השמים ואת הארץ החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת
 בחיים" (דברים ל', י"ח). ומה שיש בקבלה בדרוש^(יא) "הכל בידי שמים
 חוץ מיראת שמים" (א), שנאמר "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך
 כי אם ליראה" (דברים י').

* *

*

אולי יאמר אומר: כשהבורא נקי מרצותיו בחטא החוטא יב, איך יתכן, שיהיה בעולמו מה שאינו רוצה? והתשובה בזה קרובה, והוא, שהמרוחק יג) אצלנו שיניח החכם ברשותו דבר שלא ירצהו, הוא באדם, כי האדם הוא מואס בדבר אשר יזיקהו, ואלהינו יתברך לא מאס הדברים האלה בעבור עצמו, כי לא יתכן שישגהו מקרה מהמקרים, אבל מאסם בעבורנו, מפני שהם מזיקים אותנו. כי אם נחטא בו ולא נודה מה שאנו חייבים לו נסכל יד; ואם נחטא קצתנו על קצתנו טו) נאביד נפשותינו והוננו. וכיון שהדבר גלוי כן, איננו רחוק שיהיה בעולמו מה שנמאסו אנחנו.

* *

*

ואולי יאמר עוד: כשהוא יודע מה שיהיה קודם היותו, כבר ידע שהאדם עתיד למרותו, ואי אפשר שלא ימרהו האדם, כדי שישלם [שתשלם] ידיעתו? טו).

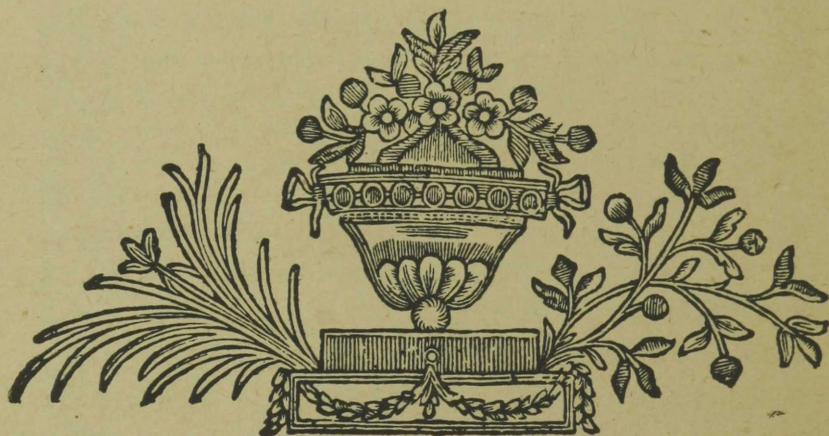
* *

*

נחשב שהוא יודע הדברים על אמת היותם, וממה שיש מהם שיחדשהו, הוא כבר יודע שיחדשהו, ומה שיש מהם שיבחרהו האדם כבר ידע שיבחרהו. ואם יאמר: וכאשר ידע הבורא שהאדם עתיד לדבר, היתכן שיחריש או שישתוק? נאמר בלשון צח, כי האדם אלו היה [אפשר] שישתוק תמורת שידבר, היינו משימים בעקר המאמר, כי הבורא ידע שהאדם עתיד לשתוק, ולא היה נכון שנשים שידע שהאדם עתיד לדבר, כי הוא ידע העולה מפעל האדם הנופל אחר כל מחשבה והקדמה ואחור, והוא בעצמו אשר ידעו, יו, וכמה שכתוב: "ה' יודע מחשבות אדם" (תהלים צ"ד), "כי ידעתי את יצרו" (דברים ל"א).

א) אינו מתערב במעשי האדם. ב) לא לשמוע בקולו ולא לחטוא לו. ג) האדם יוכל לתפס את הדבר או להרפות ממנו. ד) "אין הדבר וכו'"=זוהי הראיה מדרך המוחש, שהאדם מנהיג את טבעו בשכלו, הינו שהוא חפשי במעשיו. ה) "ומן המושכל וכו'"=ומה שנוגע לראיה מן השכל, הרי כבר נתברר. ו) על הפסד=איהאפשריות. ז) ומי חשוב שה' משפיע על מעשי האדם, הריהו מיחס בזה פעולה אחת לשני פועלים. ח) מוכרחים על יד הכורא במעשיהם. ט) מעמיד שני פועלים. י) והראיה מן הכתוב על

אפש בחירתו של האדם היא בפסוק „העידתי“ וכו'. יא) הראייה שבקבלה היא במימרה „הכל בידי שמים“ וכו'. יב) אם הנורא אינו רוצה בחטא החוטא. יג) מה שרחוק, מה שלא יתכן. יד) נעשה אִלֶּלָה, נבחר ברע לנו מבלי התבונן כראוי. טו) קצתנו על קצתנו— איש לרעהו. טז) כדי שידיעת הברא תהיה שלמה בהחלט. יז) כונת המאמר הסתום הזר היא, שרק ה' לבד, שכל מדותיו אינן כמדוּתֵינוּ, יכול לדעת מראש מה שיהיה באופ' נזה, שאין ידיעתו שוללת את חפש הבחירה.

ר' חסדאי אבן שפרוט.

(ד"א תרע"ה—תשל"ה=915—975).

■ ■ ■ ■ ■

ר' חסדאי אבן שפרוט, ראש קהלת קירדובה — נדיב מופלג, רב מדעים, בקי בלשונות העברית והערבית וחכם מדינה גדול — היה במצב משנה לכליף עבדול-רחמן השלישי (אף על פי שלא נמנה למשנה בפירוש, משום איבה לעם היהודי), ובעטרו הרבה להיטיב לחכמי ישראל שהצרכו לזה ולתמוך בישיבות בבל ובכל מוסד יהודי. רגשי יהדותו העירוהו לחקור על דבר הכוזרים, אשר שמע על אדותם, כי גרי צדק הם כולם או רובם. ולאשר נידע לי, כי נכונה השמועה בעקרה, פנה במכתב אל מלכם. ואולם כותב המכתב היה לא הוא בעצמו, כי אם מנחם בן סרוק הידוע בעל „המחברת“.

מכתב הנשיא רב חסדאי בן שפרוט אל יוסף מלך הכוזרים.
(נתחבר ע"י מנחם בן סרוק).

(במאה השמינית לאלף החמישי).

... ממני חסדאי בן יצחק בן עזרא מבני גלות ירושלים אשר
בספרד עבד אדוני המלך המשתחוה אפים ארצה לעומתו והכורע אל מול
מקום שבת (נחלת) מעלת גדולתו מארץ מרהקים, השש בשלותו והשמה
בגדולתו ובמנוחתו והפורש כפיו לאל בשמים להאריך ימיו על ממלכתו
בקרב ישראל...

יָרַדְע לַאֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ, כִּי שֵׁם אֶרְצֵנוּ שְׁאֵנוּ גֵרִים בְּתוֹכָהּ בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ
כִּפְרָד וּבְלִשׁוֹן יִשְׁמַעְאֵלִים יוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֶל אַנְדֹּלֶס (א) וְשֵׁם הַמַּמְלָכָה
קֶרְטוֹבֶה (ב)... וּמִרְחָק גְּבוּלָכֶם שְׁבַע וָאַרְבָּעִים מַעֲלוֹת, וְלֹא הוֹצֵרְכֵתִי לַחֲוֹת
אֵת זֹאת, כִּי אִם מֵרֵב תִּמְהוֹן אֲשֶׁר תִּמְהֵתִי מִזְכֹּר מַלְכוּתְכֶם, אֲשֶׁר לֹא הִגִּיעַ
אֵלֵינוּ וְלֹא שִׁמְעֵנוּ אֵת שִׁמְעָהּ, כִּי אִמְרָנוּ אֲכֵן אֶרֶךְ הַדֶּרֶךְ יַעֲלִים מִמֶּנּוּ
אֵת שִׁמְעַתְּ תִּפְאֶרֶת מַמְלַכְתְּ אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ. אֵף עַל פִּי שִׁשְׁמַעְתִּי, כִּי נִפְלוּ (ג)
בְּמִקוֹם אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ שְׁנֵי אַנְשִׁים מֵאֲנָשֵׁי אֶרְצֵנוּ, שֵׁם הָאֶחָד ר' יוֹדָא ב"ר
מֵאִיר ב"ר נִתָּן אִישׁ נָבוֹן וְסֹבֵר וְגֵרְסָן, וְשֵׁם הַשֵּׁנִי ר' יוֹסֵף הַגֵּרִיס גַּם
הוּא חָכֵם, אֲשֶׁרֵיהֶם מֵה טוֹב חֻלְקָם, אֲשֶׁר זָכוּ לִרְאוֹת אֵת יִקְרַת תִּפְאֶרֶת
גְּדוּלַת אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ וּמוֹשָׁב עֲבָדָיו וּמַעֲמַד מִשְׁרָתָיו, וּמְנוּחַת נַחֲלָתוֹ, וְנָקַל
בְּעֵינֵי ה' לְהַפְלִיא גַם לִי כַחַד הַגְּדוֹל הַזֶּה וַיִּזְכֵּנִי לִרְאוֹת אֵת הוֹד
אֲדוֹנֵי וְאֵת כֹּסֵא מַלְכוּתוֹ וּלְהַקְבִּיל פָּנָיו בְּנִעִימִים.

גַּם אֶגִּיד לַאֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ אֵת שֵׁם הַמֶּלֶךְ הַמּוֹלֵךְ עֲלֵינוּ, שְׁמוֹ עֲבַד אֶל
רַחֲמָן בֶּן מַחְמַד... וַיֵּאֱסוֹף הַמֶּלֶךְ הַמּוֹלֵךְ עֲלֵיהָ סְגוּלַת כֶּסֶף וְזֶהָב וְנִכְבָּדוֹת
וְקִהְלַת חֵיילִים, אֲשֶׁר לֹא אֶסָּף כְּמוֹהוּ מֶלֶךְ אֲשֶׁר הָיָה לִפְנָיו, וּמִדֵּי שְׁנָה
בְּשָׁנָה הִגִּיעַ קִנְיָנוּ אֵלַי מֵאֵת אֵלֶף זֶהוּבִים, זֶה חֶק קִנְיָנוּ בְּכָל שָׁנָה וּשְׁנָה,
וְאֵין זֶה כִּי אִם מֵרֵב הַסּוֹחֲרִים הַבָּאִים מִכָּל הָאֶרְצוֹת וּמֵאִיֵּיהֶם, וְכָל דָּבָר
סְחוֹרָתָם וְכָל אֲדוֹתָם לֹא יִתְכֵּן, כִּי אִם עַל יְדֵי וּלְפִי דְבָרִי, שֶׁבַח וְהוֹדָאָה
לֹאל הַגּוֹמֵל עָלַי בְּרַב חֲסִדָּיו, וּמִלְכֵי הָאָרֶץ בְּשִׁמְעֵם אֵת גְּדוּלָתוֹ וְאֵת

תקפו יובילו שי לו ויחלו פניו במנחות ובחמודות, ומהם מלך אשכנזי ומלך הגבלים שהם אל צקלבד) ומלך קוסטאנטינא ומלכים אחרים, ועל ידי תבאנה מנחותיהם, ועל ידי תצאנה גמולותיהם, תבענה שפתי תפלה לאלהי השמים, אשר הטא אלי הסדו לא בצדקתי, כי אם ברב רחמיו.

ואת כל השלוחים האלה מביאי המנחות אני שואל אותם תמיד בעד אחינו ישראל לפליטת הגוים, אם שמעו שמע לדבר הדרור לשרידים, אשר כלו בעבודה ולא מצאו מנוח, עד אשר הודיעוני שלוחי חרסאנה הסוחרים, שאמרו לי, כי יש ממלכה ליהודים בקראים על שם אל כוזר, ולא האמנתי לדבריהם, כי אכרתי, לא יאמרו לי כדבר הזה, כי אם לרצות אותי ולהתקרב אלי, ואשתומם על הדבר הזה, עד אשר באו שלוחי קוסטנטינא בתשורה וכתב מאת מלכם אל מלכנו, ואשאלם על הדבר הזה, וישיבו אותי, כי באמת הוא הדבר הזה וכי שם המלכות אל כוזר, ובין קוסטנטינא ובין ארצם מהלך חמשה עשר יום בים, אבל ביבשה יש בינינו אומות רבות, ושם המלך המולך יוסף, ואניות באות אלינו מארצם ומביאים דגים ועורות וכל מיני סחורות והם אנשי אחנתנו ומכובדים עלינו, ובינינו וביניהם שליחות ומנחות ולהם כח ומעו גדודים וחילים יוצאים בזמנים. ואני כשמעי את הדבר הזה מלאתי כח וחזקה ידי ואמצה תקותי ואקוד ואשתחוה לאלהי השמים, ואפן כה וכה למצוא ציר נאמן לשלוח לארצכם לדעת אמתת הדבר ולדעת שלום עבדי אחינו, ויפלא הדבר על כי רחוק המקום; והזמין לי הקב"ה בידו הטובה עלי איש אחר, שמו מר יצחק בר' נתן, וישם נפשו בכפו ויתנדב ללכת באגרתו אל אדוני המלך ונתתי לו שכר גדול לרוב וכסף וזהב הרביתי להוצאותיו ולמשרתיו לכל דבר לדרך, וגם שלחתי מממנוי מנחה מכובדת למלך קוסטנטינא ואבקשה ממנו לעזור לשלוחי זה בכל צרכיו עד הגיעו אל המקום אשר אדוני חונה, וילך שלוחי זה אל קונסטנטינא ויעמוד לפני המלך ויתן לו כתבי ומנחתי ויכבד את שלוחי ויתאחר עמו כמו ששה חדשים, עם שלוחי אדונינו המלך מקורטבה. יום אחד אמר להם לשוב אלינו, וכמו כן השיב את שלוחי, כי הדרך אשר בינינו וביניהם רחוקה, והאומות שבינינו בקטטה, והים סוער לא יעבור בו אדם, כי אם בזמן ידוע.

וכשמעי את הדבר הרע הזה חרה לי עד מות ויצר לי עד מאוד, על אשר לא הקים את דברי ולא עשה כרצוני, ותרב מהומתי ונכפלה רעתי, ואחרי כן רציתי לשלוח אגרת אל אדוני המלך מפאת ירושלים עיר הקדש, וערבו לי אנשים מישראל להנליך אגרתי מארצם דנציבין ומשם לארמניא ומארמניא אל ברעדה ומשם אל ארצכם. אני טרם אכלה לדבר אל לבי, והנה שלוחי המלך הגבלים באים ועמהם שני אנשים מושראל, שם האחד מר שאול ושם השני מר יוסף, וכשמעם את מהומתי, נחמו אותי, ויאמרו לי: תנה לנו אגרותיך, ואנחנו נגיעם אל מלך הגבלים, ובשביל כבודך ישגר כתבך אל בני ישראל היושבים בארץ הגרין וגם כן ישלחוה אל רום, ומשם אל בלגאד עד שיגיע כתבך כרצונך אל המקום אשר אתה רוצה.

הבוחן לבות והחוקר כליות יודע, כי לא עשיתי זאת לכבודי, כי אם לדרוש ולדעת האמת, אם יש מקום שיש ניר וממלכת לגלות ישראל ואין רודים בהם ולא מושלים עליהם, ואלו ידעתי, כי נכון הדבר הייתי מואס בכבודי ועוזב גדולתי ונוטש משפחתי והייתי הולך מהר אל גבעה בים וביבשת עד בואי אל המקום אשר אדוני המלך חונה שם לראות גדולתו וכבוד מעלתו ומושב עבדין ומעמד משרתיו ומנוחת פליטת ישראל, ובראותי את יקר תפארת גדולתו תאורנה עיני ותעלזנה כליותי ותבענה שפתי תהלה (לה'), אשר לא עזב חסדו מעם עניו.

— ... ויצוה להודיע את עבדו כל הדברים האלה וכל עיני ארצו ומאיוזה שבט הוא ומה הוא דרך המלכות. איך ינחלו המלכים כסא כבוד המלכים, המשבט ידוע או ממשפחה הראויה למלוך ואם מלך בן מלך, כאשר הוא מנהג אבותינו בהיותם שוכנים בארצם...

עוד בקשתי הפליאה מאת אדוני להודיעני, אם יש אצלכם זכר לחשבון קץ הפלאות, אשר אנו מחכים זה כמה שנים ונצא משבי אל שבי ומגולה אל גולה...

... ואמנם כבר הרביתי (מלים), והנני כודה בזאת, ואל יאשימני אדוני, כי מרב שיחי דברתי עד הנה, אבל (איש) כמוני ישגה וכמוהו

יסלח, כי אדוני יודע, כי אין עש גולה דעת, ולא עם בני שביה תושיה, ואני עבדך לא פקחתי עין, כי אם בתוך גולה ודלות...

(א) הרומית: ספרד הרומית. (ב) קורדובה. (ג) הכונה, כנראה, נודמני. (ד) הסלויס (עפ"י גרץ" בתרגום רבינוביץ חלק ג' 336). (ה) חורוסנס שם עיר חוף עתיקה בצפונה של הים השחור, אבל נמצאה גם מדינה בשם כורוסנה בדרומו-המזרחי של הים הכספי. (ו) נחציאם.

תשובת יוסף המלך הכוזרי אל הנשיא רב חסדאי.

אל רב חסדאי ראש גולה בן יצחק בן עזרא הספרדי הנחמד אלינו והנכבד עלינו, הנה אודיעך שבא אלינו כתבך המכובד על יד ר' יעקב בן אליעזר מארץ נַמְקָא ושמחנו בו וששנו על בינתך וחכמתך... אשר זכרת מארצך ויחוס המולך עליה כבר נגע אלינו, וכבר היו בין אבותינו אגרות דרישות שלום, והדבר הזה הוא שמור בספרינו ידוע לכל זקני ארצנו. ונחדש מה שנקדם בעיני אבותינו ונשים אותו ירושה לבנינו.

שאלת בכתבך מאיזה אוכה ומאיזה משפחה ומאיזה שבט אנחנו. דע כי אנחנו מבני יפת ובני תוגרמה, ומצאנו בספרי יחוסים של אבותינו, שהיו לתוגרמה עשרה בנים... ואנו מבני כור הוא השביעי. כתוב אצלו, שבימיו היו אבותי מתי מספר, והקב"ה נתן להם כח וגבורה ועשו מלחמה עם גוים רבים ועצומים מהם ובעזר האל גרשו ויירשו ארצם וברחו וירדפו אחריהם עד הנהר הגדול ששמו דונא. עד היום הזה הם חונים על נהר דונא וקרובים לקוסטנטינא ויירשו כזריים את ארצם, אחרי כן עברו דורות עד שעמד מלך אחד ושמו בולאן, היה איש חכם וירא אלהים בוטח בו בכל לבו ויסר את הקוסמים ואת עובדי הגלולים מן הארץ וחסה בצל כנפיו, ונראה לו מלאך בחלום ואמר לו: בולאן, ה' שלחני אליך לאמור שמעתי את תפלתך ותחנוןך, הנה ברכתיך והרביתך ואקיים מלכותך עד סוף הדורות ואמסור את אויבך בידך, ואתה עמוד בבקר והתפלל לפני וכן עשה. וירא אליו שנית ויאמר לו: ראיתי את דרכיך ורציתי את מעשיך וידעתי, כי תלך אחרי בכל לבבך,

ואני חפץ לזאת לך מצוות חק ומשפט ואם תשנור מצוותי ומשפטי
אכרך וארפך. ויען ויאמר למלאך הדובר אליו: אתה ידעת אדוני
מחשבות לבי ודקרת כליותי, שלא שמתי בטחוני אלא בך, אבל העם
שאני מולך עליהם, לא אדע אם יאמינו לי. אם נא מצאתי חן בעיניך
ואם עלי יתגלגלו רחמיך הִנֵּה לפלוגי השר הגדול שלהם, והוא יעזרני
על זאת. וה' עשה כרצונו וַיָּרָא לשר ההוא בחלום ויגד למלך. והמלך
קבץ כל שריו ועבדיו ואת כל עמו ויגד להם את כל הדברים האלה
וייטב בעיניהם הדבר וקבלו עליהם את הדין ונכנסו תחת כנפי השכינה.

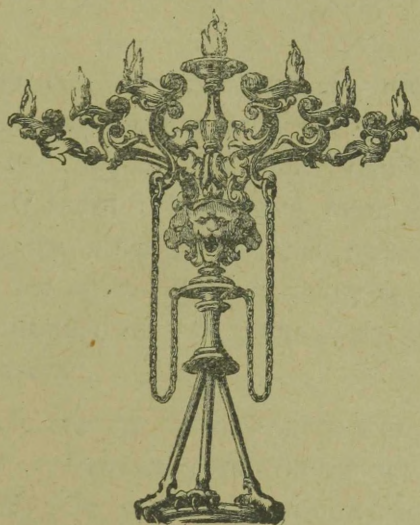
... ומן היום הזה שנכנסו אבותינו תחת כנפי השכינה הכניע לפנינו
את כל אויבינו והשפיל את כל האומות והלשונות אשר סביבותינו ולא
עמד איש בפנינו עד היום, וכולם לנו למס על ידי מלכי פרס ומלכי
ישמעאל.

ואחר הדברים האלה עמד מלך מבני בניו ושמו עובדיה צדיק
וישר, הוא חדש את הממלכה והעמיד את הדין כדין וכהלכה, והוא בנה
בתי כנסיות ובתי מדרשות וקבץ לרוב מחכמי ישראל ויתן להם כסף
וזהב לרוב ויפרשו לו ארבעה ועשרים ספרים ומשנה ותלמוד וכל תקן
תפלות חזנים והיה ירא אלהים ואוהב התורה והמצוות, ואחריו עמד
חזקיה בנו... ואני יוסף בן אהרן הנזכר וכולנו מלך בן מלך, ולא יוכל
זר לשבת על כסא אבותינו: יהי רצון מלפני ממליך כל מלך, שיתמיד
מלכותנו בתורתו ובמצוותיו.

... ועוד שאלת מדבר קץ הפלאות, ואנחנו עינינו אל ה' אלהינו
ואל חכמי ישראל, הישיבה שבירושלים ואל הישיבה שבבבל, ואנו
רחוקים מציון, אבל שמוע שמענו שברב העוונות תעו החשובות ואין
אנו יודעים מאומה, אבל ישר בעיני אלהים ויעשה למען שמו הגדול,
ואל ימעט לפניו חרבן ביתו ובטול עבודתו, וכל התלאות אשר מצאתנו
ויקיים בנו ופתאום יבוא אל היכלו וגו', ואין בידינו כי אם נבואת
דניאל. ואל אלהי ישראל ימהר הגאולה ויקבץ גלויותינו ונפוצותינו
בחיך ובחיי ובחיי דכל בית ישראל אוהבי שמו. וזכרת באגרתך שאתה מתאוה

לראות פני וגם מאד אני כוסף ומתאוה לראות פניך הנעימים ויקר
תפארת חכמתך וגדולתך, ומי יתן והיה כדברך ולו זכיתי להתחבר עמך
ולראות פניך הנכבדים והנעימים והנחמדים, אתה תהיה לי לאב, ואני
אזיה לך לבן, ועל פיך ישק כל עמי, ובדברך הייתי יוצא ובא בעצתך
הנכונה. ושלום רב.

(א) אשכנז בלשונות הסלבים.

ר' דונש בן לברט.

(ד"א תר"פ—תש"נ—920—930 בקירוב).

♦ ♦ ♦ ♦

ר' דונש או אדונים בן לברט הלוי נולד בעיר פס (פין) והיה נכד לר' סעדיה גאון ואפשר שזקנו הגדול הזה היה מחנכו בילדותו. הוא הנהיג את משקל היתדות והתנועות (יְתֵד=הֶבְרָה שתחלתה אות שוא ת) בשירים עבריים. זקני דורו וגם רס"ג זקנו בהם, ערערו על חדשה זאת, אף על פי כן נתקבלה מיד, וכל טובי משוררינו החזיקו בה עד ימי ר' משה חיים לוצאטו ועד בכלל. גם ר' דוד פרנקו מינדס שבימי „המאסף“ החזיק במשקל הזה, וגם ווייזל בראשית עבודתו הספרותית. בתור משורר לא הגדיל לעשות, אך לשונו מדויקת יותר מלשון רב הפיטנים שקדמו לו (חוץ מר' יוסי בן יוסי). שמו חתום בפיט הקצר המפירסם „זויל הסר וגם חרון“. הוא גלה שגיאות „במחברתו“ של מנחם בן סרוק, אבל הביע זאת בגדופים קשים והרע בזה רעה גדולה למנחם, אשר היה בלי כל ספק נוח לבריות הרבה יותר מאיש ריבו זה.

על הנשיא חסדאי אבן שפרוט

(בשיר ערוך אליו).

בְּמִזְרַח וּבִמְעָרָב	שְׁמוֹ גָּדוֹל וָרָב,
וּבֵית עֲשׂוֹ וְעָרָב	בְּחֶסְדּוֹ נִדְבָרִים.
לְעַמּוֹ טוֹב דּוֹרֵשׁ	וְקִמְיָהֶם גּוֹרֵשׁ,
וְשׂוֹבֵר רַע חוֹרֵשׁ	וְגוֹזֵר מִתְגָּרִים ^(א) .
לְרָבִים הוּא חֶבֶר	וְעַל פְּשָׁעִם עוֹבֵר,
וּבְנִחַת דּוֹבֵר	בְּשִׁבְתּוֹ בְּשַׁעְרֵים ^(ב) .
וְהוּא לְאֲבִינִים	כְּמוֹ אָב לְבָנִים,
וּכְפִיו בְּעֵנִים	לְעוֹרְכֵי הַשִּׁירִים.
כְּזֹהָב וּכְתָמִים ^(ג)	וְשֵׁהֶם וּלְשִׁמְיָם ^(ד)
בְּחֶרֶף מְגִשִּׁימִים	וְקִיץ מִמְטִירֵים ^(ה) .
וּלְבָנֵי הַתּוֹרָה	יִשׁוּעָה גַם אוֹרָה
וְהוֹנוֹ אֶל סוּרָאִי	יִשְׁלַח בְּסִפְרֵים ^(ו) .
לְהוֹרוֹתָם ^(ז) חֻקִּים,	כְּנֶפֶת נְמִתָּקִים,
וְדִינִים צְדִיקִים,	בְּרוּרִים וִישָׁרִים...

(א) מכלה אנשי ריב ומדון; "מתגרים" מלשון "ואל תתגר בו מלחמה", ומשם "תגרא בתלמוד. (ב) בשפטו בין אנשים. (ג) "כתם" בלשון רבים. (ד) מיני אבנים טובות (שמות כ"א, י"א) ואין בזה כל נטיה מדרכי הלשון: כשם שאפשר לאמור "ספירים", כך אפשר לאמור "לשכים". (ה) כל החרוו מוסב על מלת "העננים" שבחרוו הקודם, וזה טעם כ' הדמיון במלת "כזהב": כעננים מגשימים וממטירים זהב ואבנים טובות. (ו) אל ישיבת סורא. (ז) במכתבים; והכוונה שהיה שולח כסף לתמיכת הישיבה בסורא (ובודאי גם בפומבדיתא), אשר ממנה או מהן ומגאוניהן היתה תורה יוצאת לכל ישראל. (ח) הכוונה להורות את העם.

רַב הַאִי גֵאוֹן.

(ד"א ת"ש—תשצ"ח=940—1033).

♦ ♦ ♦ ♦

רַב הַאִי גֵאוֹן בֶּן ר' שְׂרִירָא גֵאוֹן הִיָּה הָאֲחֵרֹן בְּזִמְנָא
לְגֵאוֹנֵי פּוֹמְבֵדִיתָא. אַחֲרֵי נְתֻקְמָה יְשִׁיבַת פּוֹמְבֵדִיתָא אַךְ שְׁנַתִּים יָמִים,
וְיִשִּׁיבַת סִירָא בְּטֵלָה אַרְבַּע־שָׁנִים לִפְנֵי מוֹתוֹ, עַל כֵּן יֵאֵמַר עָלָיו אַחֲרֹן
הַגֵּאוֹנִים. אֲבָל רַק בְּזִמְנָא הִיָּה אַחֲרֹן וּבְשׁוּם אוֹפֵן לֹא בִמְעַלְהָ. הוּא כְּתִב
הִרְבָּה תְּשׁוּבוֹת וְחִבּוּרִים וְהִצִּטִּין לֹא רַק בְּהִלְכָּה, כִּי אִם גַּם בְּטוֹב טַעְמוֹ
וְיִשָּׁר הַגִּיּוֹן, אֲשֶׁר הוֹבְעוּ בְּתִשְׁבּוּבוֹתָיו עַל דְּבַר אֲמוּנוֹת הַבַּל שׁוֹנוֹת. יָמָיו
הָיוּ כִּמְאֹה שָׁנָה, אֶךְ אַעֲפ"י שֶׁהָאֲרִיךְ יָמִים כָּל כָּךְ, הִיתָה הַסְתַּלַּקְתּוֹ אֲבָל
גָּדוֹל לַיהוּדִים בְּכָל מְקִימוֹת מוֹשְׁבוֹתָם, וְר' שְׁלֵמָה בֶּן גְּבִירֹל אוֹמֵר עָלָיו
בְּקִינְתּוֹ:

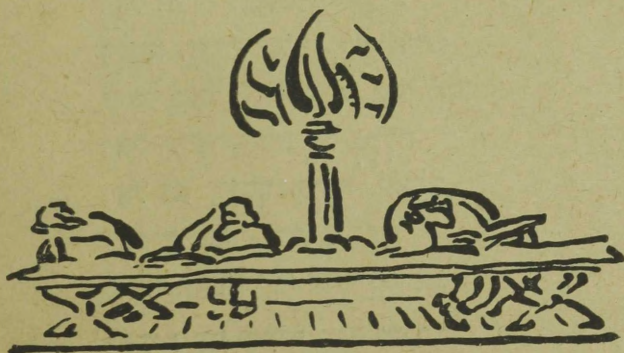
לְמִי נִבְכָּה וְנִנּוּד בְּתַחֲלָה,
וְעַל מִי נַעֲשֶׂה מִסְפֵּד וְאַבְלָ?
אֵלֵי אֲרֹן אֲשֶׁר נִנְּנוּ בְּצִיּוֹן,
וְאִם לָזֶה, אֲשֶׁר נִנְּנוּ בְּבִבְלָ?

יֵרָא הָאֵל, בְּנִי, רֵאשִׁית אֲמַרִי,
לְכֵה קוֹמָה וְשִׁמְעָה מֵאֲמַרִי א,
וְתֵן עַל כָּל עֲבֹדֶתְךָ תַּחֲלָה ב,
בְּכָל יוֹם לֵאלֹהֶיךָ תִּפְלֶה...

הָיָה תָּמִיד פָּנֵי הָאֵל מְחֻלָּה,
וְאִזּוּ כָּל מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ יִמְלֵא.
שְׁמֹר חֻקָּה, שְׁמֹר מִצְוָה וְתוֹרָה,
וְדַע כִּי בָם תְּהִי נִפְשְׁךָ צְרוּרָה ג.
בְּמַלְּח פֶּת אֲכֹל וְרָעָה ד, עֹשִׁים,
וְאֵל תִּשְׁאֵל אֲגוּרָה מִנְּדִיבִים.
בְּחֵר מוֹת וְהִטְמֵן בְּקִבְרְךָ,
וְאֵל תִּלְוֶה לְבַקֵּשׁ מִשְׁאֲרֶךְ.
וְלָמָּה תִּהְיֶה שׂוֹאֵל לְשׂוֹאֲלֶיךָ ה,
שְׁאֵל מֵאֵל, הֲלֹא הַכֹּל בְּיַד אֵל.
וְאֵל תִּישֵׁן וְהִבֵּט אֵל נִמְלָה,
וְאֵל נָא רַגְלֶךָ תִּהְיֶה עֹצְלָה,
וּבְקִיץ אֲגוּר יֵרַח בְּיָרַח,
אֲשֶׁר תֹּאכַל יָמֵי חַרֶּף וְקָרַח...
וּמִבֵּית אַח שְׁמֹר רֶגֶל וְהוֹקֵר,
וְסוֹר מִבְּעָלִי כִזָּב וְשֹׁקֵר;

וְאֵל תַּעֲמֹד בְּפִתְחֵי הַגְּדוּלִּים,
וְאֵל תִּתָּאוּ לְמִשְׁמַן מֵאֲבָלִים...
וְאִם שָׂכִיר יְהִי לָךְ וְעַבְדְּךָ,
חֹשֹׁב אוֹתוֹ כְּאֵלוֹ הוּא יְלִידְךָ,
וְאִם הֶקֶל לְעַבְדוֹתָיו, לְעֹאט לוֹ,
וְשִׁלְם חֵישׁ שְׂכִירוֹתוֹ וּפְעָלָיו...
וְסוּף דְּבַר שְׁמוֹר תּוֹרָה וְחֻקָּה,
אֲזִי תִהְיֶה לָּךְ מֵאֵל צְדָקָה.

(א) מִצִּיתִי, (אסתר א, טו ; ב, כ) כָּךְ לְכָל עֲבוֹדָתְךָ. (ג) „צָרוּרָה בְּצָרוֹר
זָחִיִּים” (ש״א כה כט). (ד) וְאָכַל: רָעָה הוּא גַם אֲכֹל (וְתִרְעִינָה בִּאֲחוֹי בְּרֹאשִׁיהָ
ז״א, ב״ה) לִמָּה תִשְׁאֵל (תִּבְקֶשׁ) מִמִּי שֶׁצָּרִיךְ בְּעִצְמוֹ לְבַקֵּשׁ, מִבֶּן־אָדָם כְּמוֹךָ, שֶׁגַּב
זוֹא בִּידֵי שָׁמַיִם. (ו) וְאִם הִתְרַשַּׁל בְּעֲבוֹדָתוֹ. (ז) הִתְנַהֵּג עִמִּי בְּמִתְיָבוֹת, בְּחֶסֶד, וְלֹא בְּמִדַּת הַדִּין.

רַבְּנוֹ גֵּרְשֵׁם מְאוֹר הַגּוֹלָה.

(מת ד"א תשפ"ח=1032)

♦ ♦ ♦ ♦

רַבְּנוֹ גֵּרְשֵׁם בֶּר יִהוּדָה הַמְכוֹנָה מְאוֹר הַגּוֹלָה וְהִידוּעַ
בְּתַקְנוּתָיו (שְׁגוֹר חֶרֶם עַל מִי שִׁיקָח לִי אִשָּׁה עַל אִשְׁתּוֹ וְעַל מִי שִׁיתֵּן גֵּט
לְאִשְׁתּוֹ עַל כְּרַחֵה) הָיָה, עַל מִי דְעוֹת רֹוב הַחֻקִּים, יָלִיד צִרְפֶּת, אֲבֵל יֵצֵא
מִשֶּׁם וַיִּסַּד יְשִׁיבָה בְּמַגְנָצָא, וּמִלְבֹּד זֹאת הָיָה גַם הָרֵאשׁוֹן לְמַפְרָשֵׁי הַתִּלְמוּד.
בִּימָיו, וְעַל יְדוֹ וַיְדִי תִלְמִידָיו, הִחֲלוּ אֲרִצוֹת אִשְׁכְּנֵנוּ וְצִרְפֶּת לִהְיוֹת לְמִרְכּוֹ
יֹזֶעַת הַתִּלְמוּד תַּחַת יְשִׁיבוֹת בְּכֹל.

פ ז מ ו ן .

זְכוּר בְּרִית אֲבֹרָהֶם וְעֻקְדַּת יִצְחָק,
וְהָשִׁיב שְׁבוּת אֶהְיֵי יַעֲקֹב,
וְהוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֹךְ !

אֲבִדְנוּ מֵאֶרֶץ טוֹבָה בְּחַפְזוֹן,
אֲרֹכּוּ הַיָּמִים וּדְבַר כָּל-חַזוֹן
בִּישְׂרָאֵל חֲדָלוּ כְּרִזּוֹן,
בְּמִשְׁמָנֵינוּ שְׁלַח רִזּוֹן —

וְשׁוּב בְּרַחֲמִים עַל-שְׂאֲרֵית יִשְׂרָאֵל
וְהוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֹךְ !

גּוֹלָה אַחֵר גּוֹלָה
גְּלוּתָהּ יְהוּדָה כָּלָה,
דָּוָה כָּל-הַיּוֹם וְכָלָה,
דָּרֵשׁ וּמִבְקֵשׁ אֵין לָהּ —
וְהָשִׁיב שְׁבוּת אֶהְיֵי יַעֲקֹב
וְהוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֹךְ !

הַעִיר הַקִּדְשׁ וְהַמְּחִזּוֹת
הֵיוּ לְחֶרֶף וּלְבִזּוֹת

וְכָל מַחֲמָדֶיהָ טְבוּעוֹת וַגְּנוּזוֹת,
וְאֵין שִׁיּוֹר רַק הַתּוֹרָה הַזֹּאת —
וְשׁוֹב בְּרַחֲמִים עַל-שְׂאֲרֵית יִשְׂרָאֵל
וְהוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֶךָ!

* * *

כַּפְּשָׁנוּ לַעֲבָדִים וְנִתְיַגְּעֵנוּ,
כְּנִסְנוּ^(א) מִהָאָרֶץ וְהִדֵּב פָּגְעֵנוּ,
לְחֵץ נָמַר עַד פִּי יַגְעֵנוּ,
לֶחֶם בָּנוּ וְלֹא הִרְגָּעֵנוּ —
וְהָשֵׁב שְׁבוֹת אֹהֲלֵי יַעֲקֹב
וְהוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֶךָ!

מִכָּל מַשְׁעַבְדֵי אִם^(ב) שְׁלִישִׁיהָ,
מִשָּׁכָה וְאַרְכָּה רַב־יַעֲיָהוּ,
נִתְּנָה עַל עֲנִיָּה,
נִהְיָתָה תִּאֲנִיָּה וְאַנִּיָּה^(ג)
וְשׁוֹב בְּרַחֲמִים עַל-שְׂאֲרֵית יִשְׂרָאֵל
וְהוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֶךָ!

* * *

דָּרַשׁ דָּמִים דִּין דִּינָנוּ,
הָשֵׁב שְׁבָעֲתִים אֶל חֵיק מַעֲנֵנוּ;
חֲנֹם נִמְפָּרְנוּ וְלֹא בִכְסֹף פָּדָנוּ,
זָקָף בֵּית מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמַם לַעֲיִינָנוּ —
וְהָשֵׁב שְׁבוֹת אֹהֲלֵי יַעֲקֹב,
וְהוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמֶךָ!

(א) כאשר נסנו. (ב) אם — עס. (ג) עפ"י ישעיה י"ט כ"ד. (ד) המלכות

הרביעית האמורה בדניאל. (ה) אבל, בכי: לשון הכתוב באיכה ב' ה'.

ר' שמעון בן יצחק.

(בן המאה האחת עשרה למה"ג)

♦ ♦ ♦ ♦

ר' שמעון בר יצחק בר אבון או ר' שמעון
הגדול ממגנצא (ממיונץ) — בן דורו של רבנו גרשם — הוא בעל
הפיוטים ליום ב' של ראש השנה, לשביעי של פסח וליום ב' של שבועות
(ארח חיים מוסר תוכחת) וסליחות וקנינות שונות. הוא היה גם עשיר
גדול, ובכחו זה עלתה בידו לבטל גזרת גרוש, שנגזרה בימיו על קהלת
מגנצא מטעם הקיסר הינריך השני (1002—1024). עליו נוצרה האגדה
היפה שבנו „אלחנן" נגנב בילדותו ובטבל ונתחנך בבית נזירים והצטיין
בכשרונותיו כל כך, שנבחר לאפיפיור; אך לא שכח כי בן יהודים הוא,
ובכונה להביא את אביו לפניו גזר גזרה קשה על קהלת מגנצא ולבסוף
עזב את כהונתו הגדולה וחזר ליהדותו.

* צִיר אַמוֹנִים נִתְעַלָּה בַּבְּחִירִים,
 כְּצֶנֶת שֶׁלֵּג בְּיוֹם קִצְרִים,
 חָכֶם עָלָה לָעִיר גְּבוּרִים,
 וַיִּזְרַד עוֹ מִבְּטָחָהּ לַהֲדוּרִים:
 אֲמָרִים נְעִימִים מְפַנִּינִים יִקְרִים,
 וְקִבְלָם מִימִין יוֹצֵר הָרִים,
 וְצִבְאוֹת קֹדֶשׁ עֹנִים וְאוֹמְרִים:
 טָרֶם נִשְׁמַע אָנוּ שׁוֹמְרִים...

... שַׁעֲשׂוּעַ יוֹם יוֹם מֵרֹאשׁ אֲמָנָה,
 קִדְּם מִפְּעָלָיו אֲלֵפִים שְׁנָה א),
 אִזְ רָאָה וַיִּסְפְּרָה חֲקָקָה וַהֲכִינָה,
 בְּיָמֵינוּ חֲקָקָה וּבְחִיקוֹ נִתְּנָה,
 הֲלֹא חֲכָמָה תִּקְרָא וּתְבוּנָה,
 בְּרֹאשׁ מְרוֹמִים קוֹלָהּ נִתְּנָה,
 אֲלֵיכֶם אֶקְרָא, בְּעָלֵי אֲמוֹנָה...
 קָחוּ מוֹסְרֵי וְאַל כֶּסֶף וּתְכוּנָה ב).

א) מלשון הכתוב: „וַיֵּאָהֵב אֱלֹהִים אֶת־אֲמוֹן וַיִּבְרָא אֶת־יִשְׂרָאֵל שְׁעִשְׂוֹעִים יוֹם יוֹם“ (משלי ח', ל"ו),
 שנאמר על זה באגדת התלמוד, שהתירה קדמה לבריאת עולם אלפים שנה, שהן שני ימים
 לה'. ב) עשר (נחום ב', א).

* מפיוטיו לשבועות.

ר' שמואל הנגיד.

(תשנ"ג—תתט"ו=993—1055).

♦ ♦ ♦ ♦

ר' שמואל בן ר' יוסף הלוי אבן נגדילה, הנודע בשם ר' שמואל הנגיד, נולד בקורדובה ומפני מהומות מלחמה ברח לעיר מלגה והתפרנס בדחק על ידי חנות קטנה של מיני מאכלת. אבל חכמתו המדינית העלתהו אחרי כן למצב משנה למלך גרנדה, ומשעלה לגדולה הלך בדרכי ר' חסדאי אבן שפרוט, ובתלמוד ובחכמת ישראל היה גדול, כנראה מר' חסדאי. אך את ספר „מבוא התלמוד“ הנודע חבר לא ר' שמואל אבן נגדילה, — כמה שנאמר בכל ספרי למוד ההיסטוריה העברית עפ"י גרין, — כי אם ר' שמואל בן חנניה אבו מאסנור נגיד יהודי מצרים, שהיה בן דורו של ר' יהודה הלוי, היינו בן חציה השניה או סופה של המאה ה"א ותחלת המאה ה"ב למה"ג.

אֱלֹהִים עֲזֹז וְאַל קִנּוּא וְנוֹרָא!
מְרוֹמָם אַתָּא^(א) עָלַי כָּל שִׁיר וְשִׁירָה!

לְמַעַן כִּי פַעֲלִיד מְרוֹמִים,
וַיּוֹם תִּגָּאֵל גְּאוּלְתָּהּ בְּהִירָה.

וְעַל כָּל רֶם וּמִתְהַלֵּל בְּרָעָה
וְעוֹשֵׁק רֶשׁ לָךְ רֶשֶׁת מְזוֹרָה.

וְכָל צוֹעֵק אֲשֶׁר יִקְרָא בְּשִׁמָּה,
בְּשֵׁם עוֹנָה בְּצָר צַעֲק וְקָרָא...

וְאוֹמֵר לִי בַיּוֹם צָרָה: חֲבִי עַד
עֲבוֹר זַעַם^(ב), עֲנִיתִיו: צוֹר לְצָרָה!^(ג)

וְאוֹמֵר לִי: "הֲלֹא תִירָא? עֲנִיתִיו
בְּתִמְהוֹן: אֲדוֹנִי לִי וְאִירָא?"

וַיֵּשׁ פּוֹצָה, וַיֵּשׁ דּוֹרֵשׁ דְּמִי דָל,
וַיֵּשׁ גּוֹמֵל, וַיֵּשׁ שֹׁכֵר לְתוֹרָה.

(א) תחת "אתה" בשביל המשקל, ויש יסוד לזה במקרא. (ב) לשון הכתוב ישעיה

כו כ'. (ג) למחסה בעת צרה.

* *

*

עָלִי כָּל אִישׁ יַעֲדוֹן מֵאַמְרֵיו,
 וְחִיּוֹ בֵּין שְׁפָתָיו אוֹ קִבְרֵיו. (א)
 וַיֵּשׁ יִתְרוֹן לְמִתְהַלֵּךְ בְּתֵבֶל ב,)
 וְאִין יִתְרוֹן לְשׁוֹקֵט עַל שְׁמֵרֵיו.
 וַיֵּשׁ נִרְדָּם עַדִּי נֶשֶׁף ג)
 בְּלִי לֵב, וְאַחַר גַּם וְרַעֲיוֹנָיו מְעִירָיו ד).
 הֶקְצִצְנִי ה) לְבָבִי מִתְנוּמָה
 בְּתוֹךְ לַיִל, בְּטָרָם בּוֹא בְּקָרְיו,
 וְהֶרְאֵנִי כְּסִיל מְאִיר לְעוֹמֶת
 בְּנֵי עֵיֶשׁ ו) כְּמוֹ שְׁלִיט וְשָׁרְיו;
 וְנִגְהֶה י) בְּחֹדֶר תִּימָן כְּכֹלָה,
 אֲשֶׁר מִלֶּךְ הַבִּיָּאָה בְּחֹדְרֵיו...
 בְּנֵי עוֹלָם! תָּנוּ לָבָב לְסוֹד אֵל
 בְּעוֹלָמוֹ, וְחִקְרוּ אֶת סִתְרֵיו,
 וְאַל תִּהְיוּ כְּחֹצִיר צֶץ וּפְרַח,
 וְלֹא הֵבִין אֱלֹהֵי עֵת בּוֹא קִצְרֵיו.

(א) הכונה או מותו, כי "מות וחיים ביד לשון" (משלי י"ח כ"א). (ב) לנוסע בארצות שונות או בכלל למתעורר להתבונן בתבן ובחקי הטבע. (ג) כל היום. (ד) ואיש אחר מתעורר גם כלילה על ידי רעיונות וחקירות. (ה) העירני, וכן בתפלת נשמת "המקיץ נרדמים" תחת ו"המעיר נרדמים". (ו) קבוצת כוכבים ידועה. (ז) ווענוס.

(שִׁיר יִי.)

מֵת אָב, וּמֵת אֶלּוּל, וּמֵת חָמֶם,
 גַּם נֶאֱסַף תְּשָׁרִי וּמֵת עָמֶם.

בָּאוּ יְמֵי הַקֹּדֶר, וְהַתִּירוֹשׁ
 אָדָם, וְקוּלוּ בְכָלִי דָמָם. (א)
 לָכֵן, יְדִידִי, סֵב אֵלַי רַעִים,
 כָּל אִישׁ וְאִישׁ יַעַשׂ אֲשֶׁר זָמָם.
 אָמְרוּ: חֲזוּה עֲבִים בְּהַגְשִׁימָם
 וְשָׁמַע שְׁמִי מָרוֹם בְּהִרְעִימָם,
 וְרָאָה כְּפוֹר וּלְשׁוֹן מְדוּרָה, זֶה
 יִרְדּוּ, וְזֶה יַעַל וַיִּתְרוֹמָם,
 קוֹמָה שְׁתֵּה בְּכּוֹס וְשׁוּב וּשְׁתֵּה
 בְּכַד, וּבִלְלִיל וּבִיּוֹמָם (ב)!

(א) איננו תוסס עוד ונעשה הגון לשתייה. (ב) בנטיה מדקדוק הלשון בשביל המשקל והכונה ברורה: יומם ולילה; ואמנם, "ליל" בנפרד אנו מוצאים גם במקרא (ישעיה כא, יא).

על דבר מעשה בקושרים שצרו על העיר לורקה, שהיתה
 בגבול ממשלתו של הכליף מגרנדה, וכשמעם שחיל הכליף
 יצא למלחמה אתם, נסוגו אחור וינוסו, בטרם יבוא החיל
 עליהם.

שָׁלַח יוֹנָה מִבִּשְׁמֶרֶת,	וְאִם (א) הִיא לֹא מִסְפֶּרֶת,
בְּאַגְרֵת קִטְנָה, אֶל	כְּנַפֶּיהָ מִחֲבֶרֶת,
מְאֻדֶּרֶת (ב) בְּיָמֵי כִרְכֵם	וּבִלְבוֹנָה מְקַטְרֶת,
וְעַתָּה תַעֲוֹף וְתִתְנַשֵּׂא,	שָׁנָה אוֹתָהּ בְּאַחֲרֶת (ג),
לְמַעַן אִם פִּגְשָׁה גֵן,	וְאִם תִּפּוֹל בְּמִכְמֶרֶת,
וְתִתְאַחֵר וְלֹא תַחִישׁ,	תְּהִי שְׁנִית מְמַהֶרֶת.
וְעַתָּה תִּגַּע לְכַף יוֹסֵף,	תִּצְפֹּצֵף עַל מָרוֹם קָרֶת;
וְעַתָּה תִּרְדּוּ עָלֵי יְדִיו,	יִשְׁחַק בָּהּ כְּצִפְפֶּרֶת (ד)

וַיִּתִּיר אֶת כְּנָפָיָהּ, וַיִּנְפֹּצָה עָלֵי הָרִים
וּבִדְרָכִים כָּמוֹ צֶאֱן מ—
וּבֹשׁוּ מֵאֲשֶׁר קוּוּ
וְהוֹבִישׁוּ כָּמוֹ גִּבְבִּי,
וְהָיָה חֵיל בְּתוֹךְ לִבִּי
וְשֵׁם הָאֵל צָרִי עָלַי,
וְאִזְ אֲוִרוֹ שְׁתִּי יַעֲנֵנִי,
אֲנִי אֲשִׁיר בְּטוֹב לִבִּי,
וְקוֹל שְׁשׁוֹן בְּתוֹךְ בֵּיתִי,
לֶךְ סִלְעִי וּמִשְׁגָּבִי,
בְּנִי, שִׁים לְבָךְ אֶל יָד
וְקוֹם וּקְרָא תְהִלָּתִי
וְתִכְתֹּב בְּלִבְךָ

וְכֹה יִקְרָא בְּאַגְרָת ה':
עֲדַת קָמִים מְאֻרָּת,
כְּמוֹץ חִלְקָה מְסַעֲרָת,
בְּלִי רָעָה מְפֹזֶרֶת...
בְּעִיר חוֹמָה וּמִסְגָּרָת,
אֲשֶׁר נִמְצָא בְּמַחְתָּרָת...
כְּחֵיל אִשָּׁה מְבַכָּרָת,
כָּמוֹ מֶטֶר בְּבִצְרָת.
וְאוֹיְבֵתִי שֶׁחֲרַחֲרַת,
וְהִיא קִינִים מְדַבֶּרֶת.
וְהִיא בִּבְכִי מְמַרָּרָת.
לֶךְ נִפְשִׁי מְזֻמָּרָת...
אֱלֹהֵי הַמַּהְדָּרָת,
בְּמִקְרָא עִם וּבַעֲצָרָתוֹ
בַּעֲט בְּרוֹזַל וְעוֹפָרָת.

(א) "אף על פי ש... (ב) מקשטת או מצפה, כלומר משוחה. (ג) עשו כדבר זה שנית ביונה אחרת. (ד) בְּבִצְרָתָהּ. (ה) כן יש לנקד על פי המשקל, אף על פי שצריך לקרוא בְּאַגְרָתוֹ. (ו) הוראת "מקרא ועצרת" היא אספת שמחה וחגיגה.

מ כ ת מ י ם .

אֲכֹל יֵרֶק בְּמִבְטָחִים, וְלֹא בָשָׂר בְּסִבְכָּה;
וְקַח אֶחָת בְּחֶק מִקְחָא, וְלֹא אֶלֶף בְּמַתָּנָה.
(א) בדין קניי, כלומר, בכסף או במחיר.
אֵיךְ לֹא אֲבַקֵּשׁ מְזוֹנִי, יַעַן שֶׁעָרִיו נְעוּלִים;
עָלִי לְהַחֲלִל וּלְדַרוֹשׁ, וּבִיד אֱלֹהִים לְהַשְׁלִים.

בְּיוֹם רָעָה תִּהְיֶה מִכִּיר בְּפָנִים
גְּבוּרַת אִישׁ וּמִדַּת הַלְּבָבוֹת,
וְאִין קָשָׁת בְּיַד כָּל אִישׁ דְּרוּכָה,
וְלֹא כָּל אִישׁ יִהְיֶה חוֹגֵר חֲרָבוֹתָא.

(א) כונת המכתם היא, כי לא כל מתהלל בגבורה גבור ואמין לב באמת, רק ביום רעה, בשעת סכנה, אפשר להכיר בפני איש אם לבו אמין באמת.

בְּעֵת יַעַל נְדִיב לִכְבֹּב לְמִשְׁרָה,
יִדְיָדִיו יַעֲלֶה עִמּוֹ בְּחֶסֶדוֹ,
וְאִם יַעַל בְּלִיעַל—יִדְיָדִיו
בְּתַחֲתִיּוֹת, וְהוּא יַעַל לְבָדּוֹ.

אֲשֶׁר יִגַּע וְקָנָה הוֹן וְטָמֶן,
כְּמִטִּיל נוֹזְלִים מִבּוֹר אֶל בּוֹר.
וְיִמָּה בָּצַע בְּאִישׁ יִגַּע וְקָנָה,
וּמִנֶּעַ מֵאֲשֶׁר יִצְבּוֹר וַיִּקְבּוֹרָא.

(א) הכונה ולא נהנה מאשר יצבור ויקבור (כמו „לא מנעתי את לבי מכל שמחה קהלת ב' י').

בְּעֵת יַעֲנוּ עִמָּךְ שְׂבָחֶיךָ
בְּפִיהֶם—תִּנֶּה לְבָךְ לְמַלְתָּם;
וְאִם הִלְלוּךָ בְּאֲשֶׁר אִין בָּךְ,
שְׁקוֹד עַד תִּהְיֶה צָדֵק תִּהְלָתָם.

גִּשְׁמִים אֶת פְּנֵי אֶרֶץ מְחִיִּים,
וְאִם יִרְבוּן—יִמִּיתוּן מֶה יַחֲיוּ
וְגִשְׁמֵי פִי חֲכָמִים, אִם מַעֲטִים
וְאִם רַבִּים, לְהַחְיֹת יִאֲתִיו.

(א) מה שיחיו בראשונה.

שִׁירֵי אֱהָבִים.

וְעַל חוּט שְׁפָתֶיהָ,	תְּרוּפָה בְּפִנֶּיהָ
וְתַחַת לְמַדְיָהּ;	וּמֹת בְּעֵינֶיהָ
וְתִשְׁחַק בְּעַת אֶקְצֶף —	אֶשְׁחַק בְּעַת תְּרַצֶּה,
וְקִצְפִּי יִחַדֶּה,	רְצוּנָה יִחַדְנִיא,
צְבִיב — דְּמָתָה שְׁנֵא	כָּאֵלֹו אֲנִי שְׁמַתִּי
לְהַכְעִים לְצַדִּיקָה!	הוּא לָהּ: וְלֹא צִדִּיקָה —

(א) יִשְׁתַּחֲוֶי, (ב) כְּנוֹי לַעֲלֵם יִפְתָּה. (ג) אֲשֶׁר חֲשָׁבָה כִּי שׁוּנָא הוּא לָהּ,

„חֲטָף וְאֶשְׁתִּי!“

וְשָׂאָר חֲסִידִים וְטוֹבִים,	שׁוֹעַ וְרַע גְּדִיבִים
שְׁחַק מְקַדֵּר בְּעֵבִים;	מִתְדַּרְךְ צָא וְתִרְאֶה
אֶל־כֵּד מְרַפָּא כְּאֲבִים,	אִם יֵשׁ בְּלִבְךָ כְּאֵב — קוּם
וּמְזֹג בְּמִימֵי רִבִּיבִים,	וְדַקֵּר בְּגִפּוֹ, וְהוֹצֵא
כָּל לֵב וּמְרִיק עֲצָבִים ^(א) ,	וְשִׁתָּה מִמֶּלֶא בְּשִׁמְחָה
לֶךְ קִץ וְחַיִּים כְּתוֹבִים ^(ב) !	וְחַיָּה בְּטוֹבָה, לְמַעַן

(א) וּמְסִיר עֶצֶב מִכָּל לֵב. (ב) כִּי בּוֹדָאִי כְּתוּפִים לֶךְ חַיִּים וְאַחֲרִית טוֹבָה (בְּרוּחַ

קֹהֶלֶת ט' ז' וּבַחֲמִיה ח' י' י"א).

ר' שלמה בן גבירול.

(ד"א תשפ"א—תת"ל=1021—1070 בקר ב)

♦♦♦♦

ר' שלמה בר יהודה גבירול או בן-גבירול

הראשון בזמן ובמעלה למשוררי ימי הבינים שלנו (חוק מר' יהודה הלוי, שאי אפשר להכריע בודאות בינו ויבן גבירול, מי גדול ממי ברוח השיר ובכח היצירה) הראה נפלאות עוד בימי נעוריו בתור משורר נשגב, וכל מה שיצא מעטו מלא רגש עמוק ועז, טוב טעם והגיון פילוסופי. מלבד שיריו ופיוטיו הרבים חבר גם ספר מילוסופי חשוב מאר בלשון ערב, אשר תרגם לאחר זמן בשם "מקור חיים", ולא נודע שהוא לבן גבירול, עד אמצע המאה הי"ט.

ימיו היו מעט (כחמשים שנה) ורעים, על פי מה שאפשר לראות משיריו, שכמעט כולם מביעים רוח עצבת. עוד בהיותו בן שש עשרה שנה כתב על עצמו:

מְלִיצָתִי בְּדֹאגָתִי הָדוּפָה,
וְשִׁמְחָתִי בְּאַנְחָתִי דְּחֹפָה,
וְאִם אֶרְאֶה שְׂחֹק יִכְבֶּה לִּבִּי
לְחֵיתִי, שֶׁהִיא מְנִי קְטוּפָה...

ונראה מזה כי מתו עליו אביו ואמו בראשית נעוריו או בילדותו, ויהי יחיד ועני כל ימיו, אך נדיבים תומכי חכמים וסופרים היו בעזוריו ואחד מהם היה ר' יקותיאל הנגיד.

(עַל הָאָבִי ב.)

יְשָׁלֵם הַסֶּתֶר גִּדְּרוֹ וַיָּקִים
דְּבָרוֹ לַחֲבָצֶלֶת עֲמָקִים,
וַיּוֹם קִיץ לִבֵּד חֶרֶף מְצֻפָּה,
יְבוֹאוּהוּא לְבֶשֶׁר הַיָּרְקִים,
אֲשֶׁר תִּלְד בְּלִי עֶצֶב אֲדָמָה,
וְהָעֵבִים יִלְדֶּיהָ מִנִּיקִים.
רְאֵה, כִּי צִחָקָה תִּבְל וְרָכּוֹ
לְחַיֶּיהָ, אֲשֶׁר הָיוּ תְּנֻקִּים;
וְכִסּוֹ הָעֲרוּגוֹת בְּתִנּוֹת חוֹר,
וְשָׁנֵי שְׂבָצוֹם עָבִי שְׁחָקִים,
וּמִרְאֵיהֶן כְּמִרְאֵה הַכְּתָמִים,
וּגְבִיהֶן כְּגִבֵּי הַפָּרְקִים,
וְקֶם הַתּוֹר וְהָעֲגוֹר וְהַסִּיס
לְהַתְּפָאֵר עָלֵי יוֹגֵי אֲפִיקִים;
וְעַתָּה כִּי יִתְּנוּ רֹאשָׁם לְקַפֵּץ,
תִּדְמָה פְּעֻמֵּיהֶם כְּאֻזִּיקִים,
בְּהִגְלוֹת הַדֶּר שֶׁמֶשׁ עָלֵיהֶם
יְכַסּוּ צִוְּרֵיהֶם עֲנֻקִּים...

(א) יבואו אליו: במקרא אנחנו מוצאים "תבואה" "באתנו". אך תחת "תבוא
עליו", באה עליו, אבל אין זו נטיה חשובה מדרכי הלשון למשורר. (ב) פני

האדמה שהיו מוקשים (חוקים איוב ל"ח, י"ח) בימי החרף, נעשו רכים. (ויש תקוני נוסחאות בשני המקומות האלה).

(על בדידותו, בעזבו את סרגוסה).

נָחַר בְּקֶרְאִי גְרוֹנִי,	דָּבַק לְחִפִּי לְשׁוֹנִי,
הָיָה לְבָבִי סַחֲרָחַר	מָרַב בְּאָבִי וְאוֹנִי.
גָּדַל יְגוֹנִי וְחָדַל	מִתַּת תְּנוּמָה לְעֵינִי,
כָּמָה אֵיחָל וְכָמָה	יִבְעַר כָּמוֹ אֵשׁ חֲרוֹנִי.
אֶל מִי אֲדַבֵּר וְאָעִיד	וְלָמִי אֲסַפֵּר יְגוֹנִי?
לוֹ יֵשׁ מִנַּחֵם מֵרַחֵם	עָלַי וַיֵּאֱחֹז יָמִינִי,
אֲשַׁפֹּךְ לְבָבִי לִפְנֵי	אֲגִיד קֶצֶת עֲצָבוֹנִי
אוֹלִי בְּזִכְרִי יְגוֹנִי,	יִשְׁקֹט מַעַט מִשְׁאוֹנִי(א)...
נִקְפָּר, אָבֵל לֹא בְּמִדְבָּר,	כִּי אִם בְּבֵיתִי אֲרוֹנִי;
נִכְאָב בְּלִי אִם וְלֹא אֵב,	צָעִיר וַיִּחִיד וְעָנִי,
נִפְרָד בְּלִי אֵח וְאֵין לִי	רַע לְבַד רַעֲיוֹנִי...
נִחָשֵׁב כָּמוֹ גֵּר וְתוֹשֵׁב,	יוֹשֵׁב בְּשֹׁבֶת יַעֲנִים
בֵּין כֹּל פֶּתִלְחֵל וְסִכָּל	לְבֹו כָּלֵב תַּחֲכֻמוֹנִי(ג)...
הֵם כְּעִנְקִים בְּעֵינֵי(ד),	הֵם כְּחֻגְבִּים בְּעֵינֵי(ד)...
אוֹי לְתַבּוּנָה וְאוֹי לִי,	כִּי גוֹי כָּמוֹ זֶה שְׂכֵנִי...
עֵינִי כְּתֵבֶל תְּשׁוּטָט,	לֹא תַחֲזֶה בָּהּ רְצוּנָה.
תִּיקַר תְּמוּתָהּ בְּאַזְנוֹי,	תִּקַּל אֲדָמָהּ בְּעֵינִי...
נִפְשִׁי כְּבוֹדָהּ תִּמְאָן,	כִּי אִם יִקְרָה קְלוֹנִי,
לֹא אֲעֵלֶז בָּהּ לְעוֹלָם,	לֹא יַעֲלֶץ בָּהּ גְּאוּנִי...

(א) "בזכרי" תחת "בהזכירי": אולי בדברי ביבוני יִשְׁקֹט מַעַט כְּשֶׁשָּׂאֵין חֶרֶב אֲשֶׁר בִּי מִסַּעֲרַת רוּחִי, כְּלוֹמֵר, יְרוּחַ לִי מַעַט. וְאוֹלֵי יֵשׁ לְקִרְוֹא תַּחַת "יִשְׁקֹט" "אֲשִׁקֵּם".

(ב) "נעני" תמונת יחיד מ"נענים" לדעת המשורר. (ג) כלב חכם. (ד) לשון יחיד תחה רבים שבמקרא בשביל המשקל והחרוז.

(משיריו לכבוד השר ר' יקותיאל אבן חסן או אֶל־חסן.
שהיה מיחיד דורו בחכמתו ובטוב מדותיו).

וְאַתָּה (א) יוֹנָה חִבְצָלַת שְׂרוּנִים ב,
וְשׁוּלֵיךְ מְלֵאִים פְּעֻמוֹנִים,
וְרִמּוֹנֵי מְעִילֵךְ זְהוּבוֹת ג,
אֲשֶׁר יִדְמוּ מְעִילֵי אֶהְרָנִים ד,
וְעַתָּה אֲתָךְ לְעֻמָּתִי אֲדָמָה
הִלִּיכְתָךְ כְּשֶׁמֶשׁ בְּמַעְוִנִים.
שְׂבִי פֹה יַעֲלֶה הַחֹן לְנִגְדִי
וְהַעֲרִיר לְדוֹדְךָ הַשְּׁשׁוֹנִים.
קָחִי הַתָּף וְהַגָּבֵל וְשִׁירִי
בְּנוֹגֶנֶךְ עָלִי עָשׂוֹר וּמְנִים,
וְקוּמִי הַלְלִי דוֹדְךָ בְּחִירָה,
יְקוֹתִיאֵל נְשִׂיא שָׁרִים וְרוֹזְנִים...
אֲשֶׁר פִּיהוּ לְכָל אָדָם בְּשׁוֹרָה,
וְנִדְבָתוֹ יִקְרָה מִפְּנִינִים.
בְּרוּחוֹ חֵן וּבִלְבָבוֹ גִּדְּגָה,
וְשִׁפְתוֹתָיו בְּכָל עֵת נֶאֱמָנִים...
יִמְלֵא אֵל מְהֵרָה מְשָׁאֲלוֹתָיו
וְיִהְיוּ מְשָׁאֲלוֹתֵי לוֹ נְתוּנִים.

(א) המשורר פונה אל בת שירתו. (ב) תחת "השרון" בשביל המשקל, ואפשר שחשב מלת שרון לשם עצם כללי. (ג) לפי הנראה הוא כשם עצם אצלו, כמו "נכבדות" "גדולות" וכיו"ב. (ד) למעילי הכהנים הגדולים.

(קינה על מות ר' יקותיאל הנ"ל).

בִּימֵי יְקוֹתִיאֵל, אֲשֶׁר נִגְמְרוּ,
 אוֹת כִּי שְׁחָקִים לַחֲלוּף יֵצְרוּ א...
 אֲרָאָה פָּנָי תִּבֵּל, יְדִידִי, זַעֲפִים,
 יִתְנַכְּרוּ אֵלַי וְלֹא נִכְרוּ.
 עַל כֵּן שָׁעוּ מִנִּי, אֲמַרְר בְּכִכִּי,
 מַה תִּקְצָפוּ עָלַי וּמַה תִּגְעְרוּ? ...
 אֲבֵד יְקוֹתִיאֵל, אֲשֶׁר הָאֲבָדִים
 בּוֹ עֲתָקוּ חֵיל וְגַם גִּבְרוּ.
 בִּפְתוֹר אֲשֶׁר הִכָּה וְסָפִים רָעֲשׂוּ ב...
 יָכִין אֲשֶׁר נָפַל וְגִלּוֹת סָרוּ א...
 אֵל תַּעֲבִירוּ קוֹל בְּאַרְץ הַצִּבִּי,
 פֶּן יִרְגִּזוּן הָרִיו וַיִּתְעַרְעְרוּ.
 עַמִּי סָפוּד, כִּי הַכְּרוּב סָר מִדְּבִיר,
 וְכָלִי קָרַב וְכָלִי יִקָּר נַעֲדָרוּ.
 וַיִּזְעַק לִפִּי קִרְתָּ וְהִילָל, כִּי אֲרוֹן
 נִלְקַח וְלוֹחֹת הַבְּרִית נִשְׁפָּרוּ...
 נִשְׁפַּח כְּאֵב שְׂאוֹל וַיּוֹנְתָן בְּנוֹ,
 וְכָאֵב בְּנוֹ אֲמוֹן ד, אֲשֶׁר דָּקְרוּ,
 וְכָאֵב גִּדְלָיָה בֶּן אַחִיקָם אַחֲרָיו
 וְכָאֵב עֲשֶׂרֶת שׁוֹפְטִים אֶסְרוּ ה...
 אֵל תִּתְמָהוּ, אֲנָשִׁי אֲדָמָה, עַל דְּבַר
 שְׁמֶשׁ וַיֵּרַח אֲשֶׁר קָדְרוּ:
 לוֹ חֲדָרוּ לְקֶצֶה כְּאֵבִי ו, יָרְדוּ
 לְקֶצֶה תְּהוֹם וּלְפִי שְׂאוֹל נִפְזָרוּ.

שֶׁבֶת מְשׁוֹשׁ תַּפִּים, וְהִגִּיל נְאֻסָּה,
 יוֹם רָמָקוֹ רִגְלָיו וַיּוֹם נְאֻסָּרוֹ.
 נָפַל בְּרוֹשׁ, אֶל בֵּין עֲבֹתִים גְּבָהָה
 קוֹמַת סַעֲפוֹתָיו, אֲשֶׁר נִצְמְרוּ.^(ז)
 נָפַל שְׁנַת תַּשְׁעִים וַתִּשַׁע שָׁר גְּבִיר,
 בִּיָּדֵי מַרְעִים אַחֲרָיו נִעְרוּ.^(ח) ...
 הָיָה יְקוֹתִיאֵל כְּסֹלֶעַ יְקַתְּאֵל.^(ט)
 בּוֹ נִשְׁמְטוּ זָרִים וְגַם זוֹרְרוּ.^(י)
 הָיָה יְקוֹתִיאֵל כְּתָדָן הָעֵלָה
 עַל הָר, אֲשֶׁר בּוֹ עֲבָרִים אֲשֶׁרוּ.^(יא)
 הָיָה יְקוֹתִיאֵל כְּזִית רַעְנָן,
 אוֹ כְּאַרְזִים בְּלִבְנוֹן פָּרוּ.
 הָיָה יְקוֹתִיאֵל כְּמִלֵּךְ בַּגְּדוּד,
 אֶל אֶהְלוֹ הַמַּחְנוֹת צָפְרוּ.^(יב) ...
 מִשְׁרַת מְלָכִים עַל כְּתָפָיו הִיָּתָה,
 וּלְפִי דָבָרוֹ הַגְּבִירִים שָׁרוּ.
 וְלִמּוֹעֲצוֹתָיו יָדְמוּ הַיַּעֲצִים,
 וְלִמְחֻשְׁבוֹתָיו נוֹאֲלוּ נִבְעָרוּ;
 שָׁמוּ מְלָכִים כַּף לְפִיָּהֶם, וְהִמּוֹן
 שָׁרִים בְּמַלְיָהֶם לֵף עָצְרוּ.
 יָתַד אֲשֶׁר מְאַהֲלָנוּ נִגְדָּעָה,
 הָהָה לְחֻבְלִיָּהָ אֲשֶׁר הִתְרוּ!
 גִּפְזָן, אֲשֶׁר שׁוֹרֵק בְּכַרְמִי נִטְעָה־יָג,
 הָהָה לְעֻנְפֶיהָ אֲשֶׁר נִזְמְרוּ!
 לְבִי רָצִיוֹן כַּחֲלִילִים יִהְיֶה,

וְלִקְוֹל בְּכִיתָהּ רַחֲמֵי נִכְמְרוּ,
 תִּזְעַק: "אֵהָהּ כִּי נִפְלָה חוֹמָה, אֲשֶׁר
 "בָּהּ נִשְׁגְּבוּ עָמִי וּבָהּ נִבְצָרוּ.
 "סָרוּ נְטִישֵׁיהֶּיךָ, וְנִגְלָה הַיְסוֹד
 "בָּהּ וּבִבְנֵיהָ לָּגִיא הַגָּרוּ;
 "מִי יַחַנְנִי עוֹד וַיִּפְקֹד יוֹם לְיוֹם
 "אִם יִכְבְּדוּ בָנָיו וְאִם יִצְעָרוּ^(ט);
 "מִי יִמְשְׁכֵנִי בַעֲבֹתוֹת אֵהָבָה,
 "מִי יִתְמַכֵּנִי עֵת צָעְדִי צָרוֹ?
 "מִי יַעֲמֹד לִפְנֵי עֵדֶת מִתְקוֹמָמִים,
 "יִתְיַעֲצוּ עָלַי וַיִּתְאַמְרוּ?
 "מִי יַעֲמֹד בְּצַר לָהּ שִׁיב צוֹרְרִים,
 "כִּי יַעֲרִימוּ סוֹד וַיִּתְעוֹרְרוּ?
 "מִי יִהְרֹס שְׁנֵי כַפִּירִים שְׂאֲגִים,
 "לְטָרֶף שְׂאֵר צֹאן אֲבֹדוֹת נִעְרוֹ?^(טז)
 "יִבְפוּ בְנֵי דָוִד עַל אֲדָר יִקְרִי,
 "בּוֹ לִבְשׁוֹ יִשַׁע וְעַז אֲזוּרוּ.
 "יִבְפוּ בְנֵי אֶהְרֹן עָלַי אֲפוֹד וְעַל
 "אוּרִים וְגֹם תָּמִים אֲשֶׁר יִקְרוּ.
 "יִבְפוּ בְנֵי לֵוִי עָלַי כְּנוֹר, אֲשֶׁר
 "בּוֹ נִצַּחוּ שִׁירֹת וְגַם שׁוֹרְרוּ.
 "יִבְפוּ מִתִּי אֶרֶץ עָלַי כְּתָם חֲלִי,
 "יִתְהַלְלוּ בְּשִׁמּוֹ וַיִּתְפָּאֲרוּ;
 "יִבְכוּ פְּלִילֵינוּ בְּשִׁנְעָרֵינוּ^(יז) אַחֲרָיו,
 "כִּי אֲזַלְתָּ יָדֶם וְכָל חָסְרוּ.

יִבְכוּ מִלְכִּיהֶיט עֲלֵי צִיר נְאֻמֹּן,
 יִנְעֲצוּ אֹתוֹ וַיִּצְטָרוּ... (כ)
 יִשְׂאוּ נְהִי נְהִי וּמָרָה יִצְעֲקוּ,
 כִּי כִיתוּמִים אַחֲרָיו נִשְׁאַרוּ;
 לֹא יִדְעוּ, עַד שְׁנוּתָיו חָלְפוּ,
 כִּי חָלְפוּ תוֹרוֹת וְחָק עֲבָרוּ... (כא)
 כֹּחַ וַיִּחַשֵׁב לְאֵל דָּמוֹ כְּדָם
 עֲלוֹת עַל יַד אֶהְרֹן הַקָּטָן,
 יִקִּיץ וְגַם יַעֲמֹד לְגוֹרְלוֹ בַּיּוֹם
 יִצְרְפוּ רִגְמִים וַיִּתְּבָרוּ.
 פֶּסוּ אֲמוֹנִים, וַחֲסִידִים גִּמְרוּ, (כב)
 בִּימֵי יְקוֹתִיאֵל אֲשֶׁר נִגְמְרוּ.

(א) אות הוא, כי גם השמים נוצרו על מנת לחלוף, להיות לאין. (ב) לשון הכתוב בעמוס (ט' א). (ג) יִכִּין — העמוד הימני לאולם ההיכל (מ"א ז' כ"א) וּגְלוֹת הן "שתי גלות הכתרות אשר על ראש העמודים" (שם, שם מ"א). (ד) יאשיהו בן אמון מלך יהודה. (ה) עשרה הרוגי מלכות. (ו) בִּלְיָק מפרש "למקצת כאבי", אבל כמדומה שמוטב לפרשו להפך: "אלו התבוננו אל כל כאבי עד קצהו". בהוצאת ביליק נדפס "חרדו", וכמדומה שטוב לקרוא "חרדו". (ז) אין לדעת בברור את כונת המשורר התלוייה בפרוש שם "צמרת" על פי דעתו. קרוב לשער, שכונתו הסתככו התלכדו זה בזה והיו למגן לחוסים תחתיהם. (ח) נתנו קולם. (ט) מ"ב י"ד ז'. (י) פעל משרש "זור" שהוראתו: רמס, קעץ. (יא) מצאו נתיבותיהם על פיו, כשם שעובדי ארח מכירים את הדרך הטובה להם על פי תָּרַן נטוע בראש הר למטרה זאת. (יב) מלשון "וַיִּצְפֹּר מהר בלעד" (שופטים ז' ג'), והכונה פה רצו, או היו משכימים ורצים שמה. (יג) ירמיה ב כא. (יד) "נטישותיה, ענפיה, כלומר קרנית החומה (ירמיה ה' י')", לשון הוצאת "מוריה". ושולמן ב"תולדות ח"י" משער, שצ"ל "אשישה". (טו) איוב יד כא. טז) ג"א "פצער". (יז) לשה"כ (זכריה יא יג). (יח) דיגיניו שבבבל. (יט) מוסב על מלת "ארץ" שבחרוזו שלפני הקודם לזה. (כ) כונתו כנראה, וישלחו צירים" ולא כמו שמפרשים (יהושע ט ד) "עשו את עצמם כצירים". (כא) במותו הבינו, כי בעונותיהם מת, (כב) כלה"כ בתהלים (יב ב) "כי גמר חסיד", שפרושו: תמו חסידים מן הארץ.

ג א ו ל ה *

בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה,	שְׁבִיָּה עֲנִיָּה
לְאַמָּה מִצְרִיָּה,	לְקוֹחָה לְאַמָּה—
לֵךְ הִיא צוֹפִיָּה	מִיּוֹם עֲזוֹבָתָהּ
רַב עָלֶיהָ	הָשֵׁב שְׁבוּתָהּ,
תְּהִי שְׁלִישִׁיָּהּ,	וְאוֹם עֲשֶׂרֶיָּהּ»
וּבִשְׂרָה בְּאַלְיָהּ):	וְחִישׁ קֹל מְהֵרָה
הִנֵּה מְשִׁיחֵנוּ!	רְנֵי, בֵּת צִיּוֹן,

לָמָּה לִנְצַח תִּשְׁכַּחֲנוּ?
 ה' חֲנֵנוּ, לֵךְ קוֹיֵנוּ,
 ה' מִלְכֵנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ.

וְאִין קִיץ לְפִרְצִי,	לְכָל תַּכְלֵה יֵשׁ קִיץ
וְאִין מָתוּם לְמַחְצִי	כְּלֹו שְׁנוּתִי,
טְבוּעָה בְּבִצִי,	שְׁכֻנָּתִי בְּגָלוֹת
אֲנִיָּה לְהוֹצִיא.	וְאִין תּוֹפֵשׁ מְשׁוּט.
תִּאֲרִיךְ קִצִּי?	עַד אָנָּה ה'
יִשְׁמַע בְּאַרְצִי?	מִתִּי קוֹל הַתּוֹר,
אֵל תִּזְיַחֲנוּ.	שִׁמְךָ בְּנוֹ נִקְרָא,

לָמָּה לִנְצַח וְכו'

(*) פיוט לברכת „גאל ישראל“ שלפני תפלת ש"ע. מיוצרות לשבת ראשונה

אחרי הפסח.

מְחוּצִים, לְחוּצִים, סוֹבְלֵי מַעֲמָם,
 בְּזוּזִים, גְּזוּזִים, נְתוּנִים לְמַרְמָם,
 עַד אָנָּה ה' אֲזַעַק חֲמָם?
 זֶה כְּמָה שָׁנִים עוֹבְדִים לָמָס,
 יִשְׁמַעְאֵל כְּאַרְיֵה, וְעָשׂוּ כְּתַחֲמָם,
 זֶה יְנִיחֵנוּ, וְזֶה יִקְחֵנוּ.

לְמָה לְנֶצַח וְכו'.

הַקוֹלֵךְ זֶה הַקוֹל, גוֹלֶת אַרְיֵאל?
 עֲמָדֵי וְצִהָלֵי, בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל!
 לַעֲת הָרְשׁוּםִי, בְּסֶפֶר דְּנִיָּאל:
 „וּבִיעַת הַהִיא יַעֲמֹד מִכָּאֵל” (ה)
 וַיִּקְרָא עַל הָהָר, וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל,
 אָמֵן וְאָמֵן, כֵּן יַעֲשֶׂה ה' הָאֵל,
 כִּימוֹת עֲנִיתֵנוּ, כֵּן תִּשְׁמַחֲנוּ.

לְמָה לְנֶצַח וְכו'.

(א) על פי הכתוב „ועוד בה עשיריה” (ישעיה ו, יג). (ב) גברת: מלשון שליש, שהוא שם נרדף ל”שר” ול”קצין”. (ג) על ידי אליהו. (ד) לעת תִּקְעַן הרשום. (ה) דניאל יב, א).

ג א ו ל ה*.

שְׁנוּתֵינוּ סָפּוּ בְּדִלּוֹת וּבְקִלּוֹת,
 לְאוֹר נִקְוָה, וְהִנֵּה בּוֹז וְשִׁפְלוֹת,
 מִשְׁלוֹ בָּנוּ עֲבָדִים, וְאַנְחֵנוּ בְּגִלּוֹת.

(*) פיוט לשבת שניה אחרי הפסח.

הוֹשִׁיעָה ה', כִּי בָךְ אֵילֹתַי,
לְמַעַן שִׁמְךָ ה' עֲשֵׂה לְטוֹבָה אוֹת,
ה', עַד מָתִי קֶץ הַפְּלֹאוֹת?

לְקַחוּנִי יָדַיִם לְנַחֲלַת אֲחֻזָּה,
אֲזֵלַת יָדִי, וַיָּדָם עֲזָה,
הֵייתִי לְבִזָּה, לְשִׁמְהָ וּלְמִזְהָבָה
נֶאֱלַמְתִּי כְּרַחֵל לִפְנֵי גִזְזָה,
עַד יִשְׁקִיף וַיֵּרָא ה' צְבָאוֹת,
ה', עַד מָתִי קֶץ הַפְּלֹאוֹת?

מִשָּׁל בִּי שֶׁשָּׁךְ עַד אֲשֶׁר קָרַסְתִּי,
לְכַדְנִי שְׁעִיר וַיִּזֶן וּפָרַסְתִּי,
הַפִּיצוּנִי בְּעֵילִים מִשָּׁךְ וּתְיָרָם,
וְגַם עוֹד יִשְׁמַעְאֵל הָרֶם וְגָרָם,
הָרִי שְׁשִׁים וְאַחַת וְאַרְבַּע מֵאוֹת,^(ה)
ה', עַד מָתִי קֶץ הַפְּלֹאוֹת?

הֵן כָּל אֱלֹהִים אִם מְשָׁלוּ בִּי,
מִמֶּךָ אֱלֹהִי לֹא נֹאשׁ לְבִי,
יַעַן כִּי אַתָּה, אֱלֹהִי אָבִי,
תָּשׁוּב תִּרְחַם וּתְרַפָּא כְּאָבִי,
שְׁכַחוּנִי יִשׁוּעוֹת צָרוֹת הַפְּלֹאוֹת.
ה', עַד מָתִי קֶץ הַפְּלֹאוֹת?

חֲשַׁבּוֹן קֶץ רֵאשׁוֹן לְאֵב הַמּוֹן נִכְתְּרִי,
זְמוֹן קֶץ שְׁנֵי לִירְמְיָה נִפְתָּר,

קִין הַשְׂדֵּי־שִׂי לְדִנְיָאֵל נֶעְטָר,
וְקִין הַרְבִּיעִי מִכָּל עֵין נִסְתָּר,
יְשׁוּטֵט כָּל דֹּר־שִׁי, וַיִּחְסֹם כָּל תָּרִי,
וַיִּנְעֲלֵם הַחֲזוֹן, וַיִּנְעֲדְרוּ הַמַּרְאֹת
ה', עַד מָתִי קִין הַפְּלֹאֲתִי?

(א) כח, מעוז, משגב (תהלים כב, כ). (ב) לבני אדום (בר. לו, יג). (ג) ששך
כנוי לכבל (ירמיה כה, כו). וכונת הכרוז: הבבלים משלו בי עד מפלתם, שנאמר עליה
„כרע בל קרס נבו קרסו כרעו יחדו“ (ישעיה מו, א, ב). (ד) מוטב לקרוא „לכדוני“,
אבל אינו מוכרח למי שבקי בסגנון לשון המקרא. (ה) למנין המחמדיים. (ו) מלשון כתר:
נגלה לו לאב המון גוים (לאברהם אבינו) מפי הגבורה. (ז) מכוון ללשון הכתוב
בדניאל (יב, ד). (ח) הקץ חוסם כל תר, סוגר את הדרך בפני כל חוקר, שלא יוכל
לגלותו. (אבל אפשר שהמשורר משתמש במלת יחסום כבפעל עומד, ו„תר“ הוא הנושא).

שיר התול באיש אחד, משה שמו, שהומין אליו
אנשים למשתה, ולא הכין יין למדי, ובכלות יינו נתן
לפני קרואיו מים.

כְּכֹלֹת יֵינִי, תִּרְדַּע עֵינִי
פִּלְגֵי מַיִם, פִּלְגֵי מַיִם.

שְׂבָעִים הִמָּה הַגְּבוּרִים,
וַיִּכְחִידוּם תְּשָׁעִים שָׁרִים א,
שְׂבָתוּ שָׁרִים, כִּי פִי שָׁרִים
מָלֵא מַיִם, מָלֵא מַיִם.

לָתֵם לְאוֹכֵל אֵיךְ יִטְעֵם,
אוֹ אֵיךְ מֵאֲכֹל אֵל חֵיד יִנְעֵם,

עת בגביעים לפני העם
ימן מים, ימן מים.

מי ים סוף בן-עמרם הוביש,
ויאורי מצרים הבאיש,
אכן זה משה האיש,
יזל מים, יזל מים.

הנני רע לצפרדע,
עמה אועק ואשוע,
כי כמוה פי יודע
שיר המים, שיר המים.

נזיר יהיה לפני מותו,
כבני רכב יהיה דתו,
יהיו בניו ובני ביתו
שאבי מים, שאבי מים.

(א) יין בגימטריה שבעים, ומים בגימ. תשעים: תחת היין הובאו מים, כמו

הכחידו המים את היין.

מתפדת "כתר מלכות".

... לך הסודות, אשר לא יכילם שבח ורעיון, והחיים,
אשר לא ישלט עליהם כדיון, והכסא הנעלה על כל עליון,
והנהגה הנסתרת ברום חביון. לך המציאות, אשר מצל מאורו
נהיה כל הויה, אשר אמרנו בצלו נחיה. לך שני העולמים

אשר נתת ביניהם גבול: הראשון למעשים והשני לגמול. לך הגמול, אשר גנות לצדיקים, ותעלימהו, ותרא אותו, כי טוב הוא, ותצפנהו.

אתה אחד, ראש כל מנין ויסוד כל בנין. אתה אחד, ובסוד אחדותך חכמי לב יתמהו, כי לא ידעו מה הוא. אתה אחד, ואחדותך לא יגרע ולא יוסיף, לא יחסר ולא יעדיף. אתה אחד, ולא כאחד הקנוי והמנוי, כי לא ישיגך רבוי ושנוי, לא תאר ולא כנוי. אתה אחד, ולשום לך חק וגבול נלאה הגיוני, על כן אמרתי: אשמרה דרכי מחטוא בלשוני. אתה אחד גבהת ונעלית משפול ומגפול, ואילו האחד שיפול.

אתה נמצא, ולא ישיגך שמע און ולא ראות עין, ולא ישלט בך איד ולמה ואין. אתה נמצא, אבל לעצמך ואין לאחר עמך. אתה נמצא, וסודך בעלם, ומי ישיגנו, עמוק עמוק, מי ימצאנו.

אתה חי, ולא מזמן קבוע ולא מעת ידוע. אתה חי, ולא כנפש ונשמה, כי אתה נשמה לנשמה. אתה חי, ולא כחיי אדם להכל דמה וסופו עש ורמה. אתה חי, והמגיע לסודך ימצא תענוג עולם ואכל וחי לעולם.

אתה גדול, ומול גדולתך כל גדולה נכנעת וכל יתרון מגרעת. אתה גדול מכל מחשבה ונאה מכל מרכבה. אתה גדול על כל גדולה ומרום על כל תהלה..

ר' בַּחֲיִי (או בַּחֲיָה) אֶבֶן פִּקוּדָה (או פִּקוּדָה).

(בן המאה התשיעית לאלף החמישי, או הי"א למה"ג).

♦ ♦ ♦ ♦

ר' בחיי וספרדי הַדִּין ב"ר יוסף אבן פִּקוּדָה

היה בן דורו של ר' שלמה בן גבירול. מדברי ימיו הפרטיים לא נדע דבר, גם באיזו עיר ומדינה ממדינות ספרד ישב לא נודע לחוקרי קדמוניותו, וכן לא נודע כמה היו ימי חייו, אבל ספרו „חובות הלבבות“ הוא אחד הספרים היותר מפורסמים שבספרות ימי הבינים שלנו. הספר הזה, שראשו פילוסופיה וכולו מוסר השכל דתי נעלה, נתפשט ונתחבב כל כך, שגם עתה אין יהודי יודע ספר שלא שמע על אדותיו, ובדורות שלפניו היה מצוי בכל בית כמעט לא פחות מספרי התלמוד.

ספר „חובות הלבבות“ נכתב ערבית, אעפ"י שהמחבר מראה בו בקיאות נפלאה בתנ"ך, והתוכחה העברית שבסופו מצוינת בסגנונה היפה.

ר' בחיי אבן פקודה.

(בן דורו של בן גבירול).

מספר "חובת הלבבות"

בתרגומו של ר' יהודה "אבן תבון".

מהקדמת המחבר.

... אך חכמת התורה מתחלקת לב' חלקים: האחד מהם לדעת חובות האברים א), והיא החכמה הנראית, והשני, לדעת חובות הלבבות, והם המצפונים ב) והיא החכמה הצפונה. חובות האברים יחלקו לב' חלקים: האחד מהם מצות שמחייב בהן השכל, אפילו אם לא חייבה בהן התורה. והחלק השני מצות השמעג), שאין השכל מחייב בהן יליץ דוחה אותן כאסור בשר בחלב ושעטנו וכלאים והדומה להם ממה שנעלמה ממנו עילת ד) איסורם ועילת חיוב ממה שנתחייבנו מהן. וכל המצוות נחלקות למצוות עשה ולמצוות לא תעשה. ואין אנו צריכין לבאר את זה במצוות האברים, מפני שהן ידועות לכל. אבל אני זוכר (מזכיר) ממצוות עשה ומצוות לא תעשה שבחובות הלבבות, מה שיודמן לי, בעז"ה, כדי שיהי דמיון למה שלא אזכור (אזכיר) מהם, וממצוות עשה שבחובות הלבבות, שנאמין, כי יש לעולם בורא ובראז מאין, ושאין כמוהו, ושנקבל עלינו יחודו ושנעבדהו בלבנו ושנתבונן בפלאי יצירותיו, כדי שיהיה לנו ה) לאות עליו, ושנבטח בו ושנכנע מפניו ושנירא אותו ונפחד ונבוש מהשקיפו על נגלותינו ונסתרותינו ושנכסוף לרצונו ו) וניחד מעשינו לשמו ושנאהב אותו ואת אוהביו כדי להתקרב אליו ונשנא את שונאיו והדומה לזה ממה שאינו נראה מן האברים.

אך הלאוין שבחובות הלבבות הפך כל אלו ו) וגם מהם (ומהם) שלא נחמוד ולא נקום ולא נטור כדכתיב (ויקרא יט, יח) לא תקום ולא תטור ומהם שלא נהרהר בעברות ולא נתאנן ולא נטכים לעשותם ומה שדומה

לזה במה שהוא במצפון האדם, ולא ישקיף עליו זולתי הבורא, כדכתיב (ירמיה יז, י) וכתוב (משלי כ, כט) נר ה' נשמת אדם חופש כל חררי בטן.

ומפני שחכמת המצוות שבתורה על שני ענינים (הח), האחד מהם גלוי והשני נסתר, עיינתי בספרי הקדמונים, שהיו אחרי אנשי התלמוד, אשר חברו בעניני המצוות חבורים רבים... וראיתי החכמה הזאת, שהיא חכמת חובות הלבבות שהניחוה ולא חברוה בספר, שיהיה כולל שרשיה ופרקיה, ותמתי על זה תימה גדולה...

... וכאשר עמדתי על זה שהזהיר עליו השכל והכתוב והקבלה ממצוות הלבבות החלותי להרגיל את נפשי בהם ועמסתי עליה משא ידיעתם ועשיתם, וכל אשר נגלה אלי (לי) מהם ענין (ח) גלה לי את הסמוך לו, והסמוך לו את הסמוך לו, עד אשר רחב הענין, והיה לי קשה לזכור אותו תמיד מלבי ויראתי (מפני) השכחה על מה שעלה במחשבתי מהם והתכת מה שקפא ברעיוני מעניניהם עם מעוט העוזרים מאנשי דורנו עליהם והסכמתי לכתבם על ספר ושאחברם בחבור שיהיה כולל שרשיהם וסוכב פרקיהם והרבה מתולדותיהם, כדי שאבקש את נפשי תמיד לדעתם ואחייבנה לעשותם... וראיתי לשימו דבר קיים ומטמון צפון ונר שיאיר לבני אדם ויורה להם את הדרך אשר ילכו בה...

וכאשר זממתי לעשות מה שהסכמתי עליו מחבור הספר הזה, ראיתי, כי אין איש כמוני ראוי לחבר חבור כמוהו, ושערתי בנפשי, כי כחי קצר מחלק מחלקותיו כפי הצריך לו מפני כובד הדבר בעיני וקוצר דעתי וחלישות שכלי מהשיג הענינים ושאניני בקי בצחות לשון הערבי, אשר בה חברתי אותו מפני שהיא קרובה להבין לרוב אנשי דורנו ויראתי שאטרח בדבר, שיראה בו קוצר כחי ושאעבור בו את המדה הנכונה, עד שאמרתי בנפשי לשוב ממחשבתי ולהשיבה ממה שהסכימה עליו. וכאשר זממתי להסיר משא הטורח הזה מעלי ולהניח לי מחבור שבתי וחשבתי את נפשי על בחרה במנוחה... וזכרתי דברי האמור "מן הזהירות שלא תרבה להזהר" ואמרתי שאז היה כל מתעסק בענין מעניני טובה או להורות הדרך הישרה הנכונה שותק ועומד, עד אשר יגמר

כל רצונו לא היה אדם מדבר דבר אחרי הנביאים ע"ה... על כן ראיתי להכריח את נפשי לסבול טורח חבור הספר הזה ולבאר ענינו בכל לשון שאוכל ובכל מליצה שתזדמן לי שיובן הענין מהם, ואזכור (ואזכיר) מתולדות חובות הלבבות מה שיבוא לידי ולא אטרח להביאם כולם, כדי שלא יארך הספר, אך אזכיר מן הדברים הצריכים לכל שרש משרשיו בשער שלו מה שראוי לו. ובאלהים האחד אֶעֱזֹר ועליו אבטח וממנו אשאל להורות אותי בו את הדרך הישרה, אשר הוא רוצה בה ושהיא מקובלת בעיניו (רצויה לפניו) בדבור ובמעשה-מסתר ובגלוי...

(א) חובות הגוף, המצוות המעשיות, מה שאסור ומה שמותר ומה שמוטל עלינו לעשות. (ב) דברים שבלב. (ג) המשמעת, מה שאנו חייבים לשמור גם בלי ידיעת טעמו של דבר. (ד) סבת, טעם. (ה) פלאי יצירותיו יהיו לנו ע"י התבוננות זו לאות עליו. (ו) לעשות רצונו. (ז) שלא נכפור בעקרים ולא נפרוק עיל יראת שמים מעלינו בלבנו. (ח) וכל ענין אשר נגלה לי מהם וכו'.

מ"עשה הכניעה".

... הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה ומעוט ערכה אצלם, והיא מדה ממדות הנפש, וכאשר תתישב בה, יראו אותה על האברים, מהם: הלשון הרכה והקול הנמוך והענוה בעת הכעס ומעוט הנקמה אחר היכולת עליה, כאשר נאמר על אחד המלכים, שאמר למי שנתחייב אצלו, לאחר שהביאו השוט: חי ה', לולא חזקת כעסי עליך, הייתי נוקם ממך נקמה גדולה, ומחל לו, ואמרו עליו, שהיה אומר: איני יודע עון, שהיא שוקל (שקול) יותר מעונותי.

... אבל המנהגים שראוי לנהוג בהם בעל הכניעה הם עשרה: הראשון — דעת אלהים ומדותיו הטובות והיתרון, אשר נתן לאדם על שאר בעלי החיים, כמה שנאמר (תהלים ח, ז), "תמשילוהו במעשי ידך"! כאשר יכיר גִּדְּל עצמות הבורא ורוממות גבורתו וחכמתו העליונה יִכְנַע (לו) וישפל לפניו וילמד ממה שצוה החכם (משלי כ"ה ו'): "אל תתדרדר לפני מלך, כל שכן לפני מלכי המלכים ואדוני האדונים

יתעלה מַדְמוּת וּמִהַמְשָׁל, כמו שאמרה חנה (שמואל א ב' ב'): "אין קדוש כה', כי אין בלתיך".

והשני — לדעת חיובי התורה והשכל ולקרוא בספר תורת האלהים ולעמוד על החכמה המְשַׁכֶּלֶת והמְקַבֶּלֶת ללמוד ממנה תנאי הכניעה ומקומות הנהגתה.

והשלישי — רחב הלב וסבלות מה שישנא) מן הדברים ומן המעשים מן הבורא יתברך) כמו שאמר (תהלים ז' ה') "אם גמלתי שולמי רע וכו', ואמר (משלי כד, כ"ט) "אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו", ואמרו רז"ל: "הנעלבים ואינם עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים, עושים מאהבה ושמחים ביסורים, עליהם הכתוב אומר (שופטים ה', ל"א) ואהביו כצאת השמש בגבורתו, והוא הנקרא אצלם מעביר על מדותיו.

והרביעי — עשות הטוב לבני אדם ודבר טוב להם ולדונם לזכות ושלא יספר בגנותם ושימחול להם מה שידברו בו ויספרו בגנותו, ואם אינם ראויים לכך) כמו שאמר (קהלת י' כ') "גם במדעך מלך אל תקלל" ואמר (תהלים נ, יט) "פיך שלחת ברעה, תשב באחריך תדבר, בכן אמך תתן דפי" וממחילת הדבור הרע והגנוי, מה שאמר הכתוב (במדבר יב, א): "יתדבר מרים ואהרן במשה" ואמר (שם) "והאיש משה ענו מאד" מפני שמחל להם. ומה מה שאמר החכם (קהלת ז', כ"א): "גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך", ואמר (שם): "כי גם פעמים רבות ידע לבך, אשר גם אתה קללת אחרים". ואמרו חז"ל "מעשה בר' אליעזר, שירד לפני התבה ואמר עשרים וארבע רגנות ולא נענה, ירד ר' עקיבא ואמר אבינו מלפנו... ונענה. יצתה בת קול ואמרה לא שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מדותיו, וזה אינו מעביר על מדותיו.

והחמישי — הכניעה בעניני עולמו כלם, הנראה מהם והנסתר, בדבורו ובמעשהו, בתנועת אבריו ונוחם, ולא יהיה תוכו בכל זה הפך ברו, ולא מצפונו כנגד נראהו יא), ותנועותיו שקולות ונכונות ושוות ומתדמות הולכות על דרך הכניעה והשפלות לפני אלהים יתברך ולפני

בני אדם, כפי התחלקות מעלותם וכפי הטוב לו מהם לתורתו ולעולמו, כמו שנאמר (תהלים קי"ב, ה'): "טוב איש חונן ומלוה, יכלכל דבריו במשפט", ואמרו רז"ל: הוי שפל רוח בפני כל אדם", ואמרו: הוי קל לראש ונוח לתשחורת".

והששי — שיהי יקר רוח וגבה נפשי (ב) בעיני העולם הבא, שלא יספיק לו מהם מה שיודמן, ולא יאמר: די במה שתמצא ידי מהם. אבל ימנע בעיניו מעשהו ויכלתו והשתדלותו בעיניו, ותגבה נפשו אל מה שלמעלה מזה תמיד, כמו שאמר הכתוב ביהושפט (דה"ב י"ז, ו): "ויגבה לבו בדרכי ה'".

והשביעי — שיקטן בעיניו מעשהו, ויתרעם על נפשו על קצירה בעיני תורתנו לפני האלהים ולפני בני אדם ויבקש מאלהים עזר ואמץ ויניח (את) הגבהות לכבוד הבורא ויעזוב את הגדולה והיקר בעת שהוא עושה לאלהים יתברך בין לבדו בין בתוך מקהלות בני אדם, כמו שאמר הכתוב על אהרן על גדולת מעלתו (ויקרא, ו' ג'). "והרים את הדשן וכו'", וחז"ל הבורא להוציא את הדשן בכל יום תמיד, להשפיל ולהסיר הגבהות מלבו, וכמו זה אמר בדוד (ש"ב ו', ט"ז): "ותרא את המ' דוד מפזו ומכרכר לפני ה'", ושאר הענין ואמר (תהלים קי"ט, מ"ו): "ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש..."

והעשירי — שיהיה (שיתנהג) במעט דברים, וקולו נמוך, ומעט שחוק ומעט שבועות בשם על האמת, ולא יעביר על לשונו כזב ולא ישב בסוד משחקים...

(א) בלשון הדורות האחרונים יאמר תחת "כניעה" "הכנעה". (ב) בעיניה, והכוונה שיהי האדם שפל בעיניו, שלא תוהו דעתו עליו. (ג) כשתהיה רגיל במדה זאת. (ד) בזמן שיש בידו להנקם. (ה) שראוי לבעל הכניעה לנהוג בהם: המתרגם משמש במלת פה "ראוי" כמו במלת "צריך" או "חייב". (ו) הנעלה מהאפשרות לדמות ולהמשיל דבר לו (בלשון הכתוב בישעיה מ"ו ה'): "למי תדמיוני ותשו ותמשילוני ונדמה". (ז) שיהי רגיל לשאת ולסבול דברים ומעשים שנראים לו. (ח) הכונה, כנראה, שגם אלה באים עליו ברצון הבורא יתברך. (ט) גם בזמן שאינם ראויים לכך: "ואם" בהוראת "אף על פי" מצוי בלשון סופרי ימי הבינים שלנו. (י) בעיניו הנראים והנסתרים. (יא) לא יהי מה שצפון בקרבו מתנגד למה שנראה בו מחוץ. (יב) הולך בגדילת, דורש הרבה כפי האפשר.

מהתוכחה העברית של בעל "חובות הלבבות".

... בפשי, שיתי לבד למסלה הדרך הלכת, כי הכל היה מן העפר. אמנם הכל שב אל העפר, ולכל גברא ונוצר יש קץ ותכלית לשוב אל הארץ, אשר ממנה לקח. והחיים והמות אחים, שבתם יחד, איש באחיו ידבקו, יתלכדו ולא יתפרדו; אחוזים והם בפשתי קצות גשר רעוע, וכל פרואי תבל עוברים עליה. החיים מובאו א, והמות מוצאו. החיים בונה ב, והמות סותר; החיים זורע, והמות קוצר; החיים נוטע, והמות עוקר החיים מחביר א; והמות מפריד; החיים מחריז ד, והמות מפזר. ודעי נא וראי, כי גם עליך תעבר כוס, ותצאי ממלון חדרך כרגע, כי יקרה עת ופגע, ותשובי אל בית עולמך. ביום ההוא תראי פועלתך ותקחי משכרתך חלף עבודתך, אשר יגעת בו בעולם הזה, אם טוב ואם רע. לכן שמעי נא וראי והטי אזנה... אולי יתאו המלך יפיו וישא פניו אליך וישם לך שלום ויחן עליך [ואתך] בימי עניך בעולם הזה ואחרי שובך למנוחייך... בפשי, הכיני צדה לרב אל תמעטי, בעוד בחיים חיתך ויש לאל ידך, כי רב ממך הדרך, ואל תאמרי למחר אקח צדה... ודעי כי תמול לעד לא ישוב, וכל אשר פועלת בו שקול וספור וחשוב ה)...

א) של הגשר. ב) בלשון יחיד שלא כדון, בשביל יפוי תמונת המאמרים הבאים זה אחר זה. ג) בהפעיל אינו בא אלא פעם אחת בכל המקרא (איוב טו ד). ד) מקנן מסדר. ה) לשון חשבון. מוטב לאמור "מחשב".

ר' משה אבן עזרא.

(במאה התשיעית לאלף החמישי).

ר' משה בן יעקב אבן עזרא היה אמן גדול בדורותיו
בסגנונו השירי. הוא חבר הרבה שירים מכל המינים—שירי תלונה על
גורלו (בשביל פרטים קשים בחייו), שירי אהבה, שירי יין ומנעמי
החיים וכמאתים תפלות וסליחות לימים הנוראים—בשבילן נקרא ר' משה
הסלח—גם כתב ספר בלשון ערב על המליצה והשירה וחבורי המשוררים
העבריים. הוא הביע כבוד ואהבה רבה לבן דורו הגדול והצעיר ממנו ר'
יהודה הלוי, והמשורר הנשגב הזה כבדו מאד אף הוא, ושירים רבים כתב
לכבודו, ועל מותו ערך קינה מלאה תהלותיו.

אָהֶבֶת.

1.

מֵהָרוּ נָא אֵלַי מְעוֹנֵי אֱהוּבִים,
פְּזָרֵם הַזֶּמֶן, וְנוֹתְרוּ חֲרָבִים;
לְעַפְרִים^(א) אֲזִי^(ב) מְעוֹנִים—וְהֵנָּם
לְכַפִּירִים מְעוֹן, וְגַם לְזֹאכִים!
אֲשַׁמְעָה בְּאֶקֶת צְבִיָּה, תִּלְלִיל
מִכְלוּאִי^(ג) אָדוֹם וּמֵאֶסֶר עֲרָבִים,
עַל־אֱהוּבָה תִּבְדֹּךְ וְאַלּוֹף נְעוּרִים,
גַּם־תַּעֲנֶה^(ד) בְּמֵאמְרֵים עֲרָבִים:
סִמְכוּנִי בְּבִאשִׁישׁוֹת יְדִידָת,ּ
רַפְדוּנִי בְּמִגְדֵּי הָאֱהוּבִים!

2.

מִה־לְאֱהוּבִי כִּי יִקְצֹף וַיִּתְּגָאֶה
עָלַי--וְלִבִּי לוֹ יִגּוֹד כִּמּוֹ קִנְיָה?
שָׂכַח זֶמֶן לִכְתִּי אַחֲרָיו בְּעֵי מִדְבָּר
תָּאֵב, וְאֵיךְ אֶקְרָא הַיּוֹם וְלֹא יַעֲנֶה?
הֵן יִקְטִלְגִּי לוֹ אוֹחִיל, וְאִם יִסְתִּיר

פָּנִיּוֹ, וְאֵל טִיבוֹ אֲבִיט וְגַם אֶפְנֶה!
 לֹא-יִשְׁנֻנוּ חֲסָדֵי אֲדוֹן אֵלַי עֶבֶד, —
 כִּי אֵיךְ נָעִים-כֶּתֶם יוֹעַם וְאֵיךְ יִשְׁנָא?

(א) עֶפֶר (ר') עֶפְרַיִם) צָכִי בְךָ, וּבְמִלְצָה פִלְשׁוֹן סוּפְרֵי שְׁנוֹת הַפִּינִים כְּנוֹי לַעֲלֹם
 יִפֶּה, וְעֶפְרָה — לַעֲלֹמָה יִפֶּה. (ב) לַפְּנִים, קִדְּם לַזֶּה. (ג) מִכִּין כְּלוּאֵי אֲדוֹם. (ד) חֲחַת "תַּעֲנֶה"
 בְּשִׁבְלֵי הַמִּשְׁקָל. (ה) יִהְיֶה לָרַע מֵרָאָה: פִּלְשׁוֹן הַכְּתִיב (פִּאִיכָה ד, א) "אִיכָה יוֹעַם זֶהב,
 יִשְׁנָא הַכֶּתֶם הַטּוֹב".

עַל דְּבַרֵּי רִיב פִּינוּ וּבִין אֲחֵיו.

עֶבֶר זְמַן קָצִיר, וְכָלוּ כָּל יָמֵי
 קִיץ וְתָם חֶרֶף וְלֹא נוֹשְׁעֵתִי,
 סָפּוּ חֲדָשִׁים, חָלְפוּ שָׁנִים, וְלֹא
 בָּאתִי מַחֲזִי חֶפְצִי וְלֹא הִגַּעְתִּי...
 אֲנֹשִׁי שְׁלוֹמִי שְׁלָמוֹ רָעָה מְקוֹם
 טוֹבָה, וְשִׁמְחוֹ עָלַי בְּיוֹם צִלְעֵתִי...
 יוֹנִים תַּעֲוִפִּינָה כְּעֵב אֶל מַעְרְבִי!
 אֲתֹכֵן בְּחֵי הָאֲדָבָה הַשְׁפָּעֵתִי,
 לְשֹׂאת שְׁלוֹמִי אֶל יְדִידִים רַחֲקוֹ,
 אֵךְ בֵּין צִלְעֵי אֲהֶלֶם תִּקְעֵתִי!...
 וְדָרוֹר אֲשֶׁר קָן לָהּ בְּצִלְעוֹתַי, וּבָהּ
 שָׁמַח כְּבוֹד נַפְשִׁי וְהִשְׁתַּעֲשַׁעְתִּי,
 לֹא-לֹא חֵיוֹתָהּ אֶת חֵיוֹתִי לֹא אֶהֱיֶה
 שׂוֹאֵל וּבִמּוֹת לִבִּד הַפְּגָעֵתִי!
 הִנֵּה לְרִגְלָהּ נִלְכְּדָה רַגְלִי בַּפֶּחַ
 גִּירוֹתִי כְּתוּא מִכְמָר, וְהִתְגַּלְעֵתִי!

וְלִמְעֵנָה בָּאתִי בְכוֹר עֲנִי וְאֵת נַפְשִׁי בְקֶלַע הַנְּדוּד קָלְעֵתִי...

(א) בנפלי ברעה: מלה"כ "ובצלעי שמחו ונאספו (תהלים ל"ה ט"ו). (ב) אל ידידי אשר בגדו בי, ואשר עם זה נפשי קשורה בנפשם. (ג) הוא אהב את בתו של אחד מאחיו, בגלל זה היה הריב בינו ובין אחיו ובגלל זה יצא לנוד. (ד) אלו לא היתה בחיים הייתי מבקש גם לעצמי מות ולא חיים: פגיעה לשון בקשה, גם בקל גם בהפעיל (ירמיה ל"ו כ"ה). (ה) כנראה, כונתי באתי בריב מלה"כ (במשלי י"ז י"ד).

מספר "הענק" או "התרשיש" לכבוד איש
חסדו ר' אברהם בן מאיר אבן קמניאל.

תָּנוּ צִיץ! לְשִׁירוֹת וּמִלֹּת נְכוֹחוֹת
קְאוּחֵז בְּתֵבֶל קְצוֹת וְרוֹחוֹת!
לְלִמֵּד לְכָל נִמְהָרֵי לֵב תְּבוּנוֹת
וְעִמְקֵי שְׁפָתוֹת לְדָבָר בְּצָחוֹת...
נִתְמִים כְּמִכְתָּב אֱלֹהִים לְאֵב כָּל
הַמוֹנִים וְגוֹיִם לְנִשְׁאָם כְּלוֹחוֹת,
וְשִׁמְתִים כְּכֶתֶר עָלֵי רֹאשׁ חֲסִדִּיו,
וְטוֹרִיוֹ מִלְּאִים בְּאֵבֵנֵי שְׁבָחוֹת,
וְעַל גְּרָגְרוֹת מַעֲלָתוֹ עֵנֶק חֵן,
יְרִימוּ עָלֵי כָל סִגְנִים וּפָחוֹת.
גְּבִיר יִהְיוּ עַל אֲדָמָה, וְעַל רֹאשׁ
כְּסִילָה נִתְכַּנּוּ לוֹ כְּחִפְצוֹ מְנוּחוֹת.
יְרוּצֵן כְּבָרֶק עֲשֵׂה תָם וְצֶדֶק,
בָּעֵת מִהֲלֹכִי כָל גְּבִירִים טְפָחוֹת...
וְטוֹבוֹת בִּידֵּיו, וְדִלְתוֹת חֲסִדִּיו
לְכָל גֵּר וְאַזְרַח יְמוֹתֵיו פְּתוּחוֹת;

וּמַצִּיל לְמָטִים לְהָרֵג בְּהוֹנוֹ,
וּמַשְׁגִּיב נַפְשׁוֹת לְמָוֹת לְקוֹחוֹת;
נְעִימוֹת לְשׂוֹאֵל בְּמִתְּן יְמִינוֹ,
וְלֹ גִיל בְּפָנָיו וְשִׁבְעַ שְׁמֵחוֹת^(ח)
קָחָה לָךְ תְּשׁוּרָה בְּדוֹלַח אֲמָרִים^(ט),
וּמָה טוֹב מִנְּחוֹת כְּמוֹ זֹאת שְׁלוֹחוֹת^(י).

(א) כנף, כנפים (ירמיה מ"ה, ט): תנו כנפים לשירי ולדברי הנכוחים, שיתפשטו בארץ במהרה. (ב) ולשר המהלל בכל קצוי תבל בצדקתו. יסוד להשתמש בלשון "אחז" בהוראה כזאת באיוב כ"ו ט, 2) וללמד עמקי שפה לדב- צחות. (ד) של הכתר. (ה) ברום שמים; כסיל—קבוצת כוכבים ידועה. (ו) כלה"כ בתהלים ל"ט ו'. (ז) כל ימותיו, כל ימיו. (ח) לשון משגב ומחסה, כלומר, מושיע, מציל. (ט) מבקש עזרתו ראה את פניו המלאים נדיבות ומוצא שמחה וגיל. (י) אמרים זכים כבדולח. (יא) מה טובו או מה טוב לקב מנחות כאלה.

אֵלֶּו נִמְצָא חוֹמֶד עֲדָיו,
אוּ אֵת אֲזֹנוֹ יִהְיֶה גּוֹלָה,
לֹא הָיָה עַל כָּל תִּבְל רֶשַׁ,
גַּם לֹא נִשְׁמַע נֶאֱקָת גּוֹלָה.

עֶפֶר רִגְלוֹ יִלְחֲכוּ מְלָכִים,
וַיִּשְׁחוּ גְדוֹלִים וַעֲצוּמִים;
וְשׁוֹנְאָיו נִבְהָלוּ בְּרֹאוֹת יִצְוָרִיו^(א)
בְּחִזְיוֹן לֵיל וַעֲיִנֵּיהֶם עֲצוּמִים;
וַיִּשְׁבִּית רִיב וּמִדּוֹן בֵּין אֲנָשִׁים
בְּמִשְׁפָּטָיו וַיִּפְרִיד בֵּין עֲצוּמִים^(ב).

(א) בראותם את מפעלותיו. (ב) יעשה שלום בין מריבים (משלי י"ה, י"ח).

קריאה למשתה היין.

זמן הקד כצל ברח, וגשמי
 וחלא) שמש בראש טלה) עלי חק
 וחבשו מגבעות ציצים גבעות,
 ישלח אל נחירינו קטרת,
 תנה הכוס, אשר ישיב משושי
 וכפה את-יקוד אשו בדמעי,
 וגור מהזמן, כי מתנחליו
 והשיא בפשף בקר בטובו,
 שתה ביום — עדי יפן, ושמש עלי כספו יצפה את זהבו,
 ובלילה — עדי יברח כשחור, ונד-שחר מאחז את עקבו!

(א) וסובב, לשון מחול. (ב) מזל טלה, קבוצת כוכבים. (ג) תחת "כתנות" בשביל המשקל. (ד) תחת "ימות", שלא כהוגן. (ה) עצבנו. (ו) את אש עצבנו, היוקרת פלבבי, כבה ביין המכנה "דמע" (שמות כ"ב כ"ט), כי תחת האש הזאת תבער בו "חמת מין", (הוצע ז' ח'). (ז) לתהפוכותיו.

* *

אעירך שנת עיני
 ואגבירה גיב לשוני
 אברך צור נחני
 אף לילות יעצני —
 לחבר את זמירותי,
 לנגן בנגינותי,
 בצדקתו כל ימותי,
 יסדוני בליותי!

ממעי אם קראני
 ושם חסדו נחני,
 ולאור הוציאני,
 וטובו הבטיחני
 ומפטן הזכיר שמי,
 והיתה ידו עמי,
 ועיניו ראו גלמי,
 כרגע על-שדי אמי,

וְלֹא לְצַרְכּוֹ בְּרֹאנִי
לְבָרֶךְ עַל יִצִּירוֹתִי,
כִּי אִם לְצַדִּיק עֲצָמִי,
וְעַל נִפְלְאוֹת נִפְלְאוֹתִי!

שָׁלַח רוּחַ בְּאַפִּי
וַיִּשֶׁם דְּבָרוֹ בְּפִי
וַיִּשַׁח לְהַמִּישׁ בְּכָל-גּוֹפִי
וְעַם-אֹנִי וְעַפְעָפִי
וְזָמַן טָרְפִי עַל-פִּי
אֶהְדָּנוּ בְּשִׁירוֹתִי —
וַיִּפַּח בִּי נְשָׁמָה,
לְבָאֵר אִמְרֵי מִזְמָה,
וְהוּא עֶפֶר מֵאֲדָמָה,
לְשִׁירַת נֶפֶשׁ חֲכָמָה,
בְּרָעַב וּבְצָמָא,
וּמִי אֲנִי וּתְהִלּוֹתִי?

הַפִּלֵּא בְּשֶׁכֶּל וְדָעָה
וַיְהִי לָהֶם יְשׁוּעָה,
וּבְכָלוֹת זָמַן מְרַגְעָה
עַד שִׁיבָה הוּא רָעָה,
עַד־י בָּאוּ שָׁנוֹת רָעָה,
וְהִלְבִּינוּ קוֹצוֹתִי,
סִגְלַת יְצוּרֵי בְּתֻבֵּל,
וְהֵם הָיוּ — לֹא חֲבֵל,
הָיוּ בַּחוּרִים הֶבֶל,
וְעַד זִקְנָה הוּא סוֹבֵל,
וְהִגִּיעוּ יָמַי אֲבָל,
וְהִחֲשִׁיכוּ אֶרְצִי!

בְּמָה צוּרִי אֶהְדָּךְ
וְאֵיךְ אֶגִּיד חֲסִדֶיךָ
וּמִגִּזְרַת כְּבוֹדֶךָ
וּמִשְׁפַּע הוֹדֶךָ
עַד שׁוֹבֵי עֲדִיךָ,
בְּנֹאדֶךָ שִׁים דְּמַעוֹתִי,
עַל-טוֹבוֹת גִּמְלָתִי?
אֲשֶׁר בָּם הִעֲנַקְתָּנִי?
הִדַּעַת חֲנֻנְתָּנִי,
הִנֵּפֶשׁ נִתְתָּנִי,
כִּי לְמָוֶת יִצְרָתָנִי;
לְהִשְׁקוֹת בָּם עַפְרוֹתִי.

(א) גִּלְם — גוף עובר בבטן אמו. (ב) ירד למשש את גופיו. הכונה: השתדל, כביכול, לשכלל את כל גופו, אע"פ שהגוף אינו אלא עפר מן האדמה.

עֵינֵי בָּחַם לְבִי נִגְרָה וְלֹא תִדְמָה,
לְקֹאֶת מִדְּבָר אֲנִי דוֹמָה א,
יוֹמָם בְּמִסְתָּרִים נִפְשִׁי תִהְיֶה,
וּתְקַם בְּעוֹד לַיְלָה;

קוֹדֶרֶת בְּגִלוֹת יָמֵי שְׂבִיָּה
הוֹרִידָה לְאָרֶץ עֲדִיָּה,
תִּנּוּד וְדִמְעָתָה עַל לַחֲיָה —
בְּכוֹ תִבְכֶּה בְּלַיְלָה.

חֲלָפוּ כָּאֵל יָמֵי עֲלוּמוֹתִי,
וְקִלוּ מִנְּשָׁרִים שְׁנוֹתִי,
וְלֹא אֶזְכֹּר מִזְמֶן שְׂמֻחוֹתִי
לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה!

זָדִים הֶצִּיקוּנִי וְהִגְדִּילוּ עָלַי בְּפִיהֶם,
דְּבָרִים שְׁלוֹם וְנוֹשָׁכִים בְּשִׁנֵּיהֶם —
נָא יִזְכֹּר רַע מַעֲלֵיהֶם
לְפָנֶיךָ הַיּוֹם — יוֹמָם וְלַיְלָה!

(א) מלשון הכתוב (תהלים קיב ז').

ר' יהודה הלוי.

(ד"א תת"מ - תת"ק = 1030—1140 בקרוב).

ר' יהודה בן שמואל הלוי, המהלל והמפא"ר שכל משוררי ימי הבינים שלנו, היה צולח בחייו הפרטיים יותר הרבה מבן-גבירול (וגם יותר מר' נשה אבן עזרא). כאשר גדל, היו רב שיריו אף הוא מלאי תלונה ותוגה, אך לא על צרות פרטיות, כי אם מתוך געגועים לארץ ישראל וצרות העם בגולה. רק מרגשות כאלה לבד, היה כנירו לאבל, ומצבו הפרטי לא היה, כנראה, רע מימיו. הוא נולד בקסטיליה וקנה תורה וחכמה בספרד הדרומית, — כפי מה שמשערים למד באליסונה בישיבה שיסד רב אלפס ואילי עוד בימים שהיה רב אלפס חי ויושב בישיבה בעצמו — ובשובו לקסטיליה היה שם לרופא מתפרנס כאומנתו וכנראה, לא ידע מחסור, ומלאכתו לא עצרה בידו מעסוק בחכמה ומדע. אך געגועיו לא נתנו לו מנוחה. כל היום היה הא, בסוף מערב, ולבו במזרח, ובהיותו כבן ששים שנה גמר לעבור אל ארץ אבותינו. בדרך נחמכב קצת בערים שונות ונתקבל בכל מקום בכבוד הראוי לו ובאלכסנדריה של מצרים ירד באניה לבוא ירושלימה, אך לא נודע אם הגיע אל העיר ואל הארץ, אשר ערגה נפשו הגדולה אליהן כל ימי חייו. ידוע מה שאמרו עליו, שבא לירושלים ובקוננו עליה נהרג בידי "ישמעאלי", אך אין זו אלא אודה.

בכל ידיעותיו המרובות של ר"י הלוי בעניני חול, היתה דרכו דרך אמונה שלמה ומסורות דתנו, והראה זאת ברב שיריו וביחוד בספרו "הכוזרי", אשר היה ראוי וצחיד גם הוא לבדו לעשות שם עולם למחברו בקרב עמו.

ספר "הכוזרי" נכתב ערבית ותורגם עברית על ידי ר' יהודה בן שאל אבן תבון.

ש י ר י צ י ו ן .

לכבוד ירושלים עיר הקדש.

יִפֶּה נוֹף, מְשׁוֹשׁ תֵּבֵל,	קָרְיָה לְמִלֵּךְ רֵב,
לֶךְ נִכְסְפָה נִפְשִׁי	מִפָּאֲתִי מֵעָרֵב.
הַמּוֹן רַחֲמֵי נִכְמָר ,	כִּי אֶזְכְּרָה קֶדֶם,
כְּבוֹדֶךָ אֲשֶׁר גָּלָה,	וְנוֹךְ אֲשֶׁר חָרַב.
וּמִי יִתְנַנִּי עַל	כְּנֻפֵי נְשָׁרִים, עַד
אַרְוֶה בְּדַמְעָתִי	עֲפָרְךָ וַיִּתְעָרֵב.
דְּרָשְׁתִּיךָ, וְאִם א ^(א) מִלֶּכְךָ	אֵין בְּךָ, וְאִם בְּמָקוֹם
צָרִי גִלְעָדֶךָ נָחַשׁ	שָׂרָף וְגַם עֲקָרֵב;
הֲלֹא אֶת אֲבִיךָ	אֲחֻזָּנוּ וְאֶשְׁקֵם,
וְטַעַם רִגְבִּיךָ	לִי מִדְּבַשׁ יַעֲרֵב.

(א) משוררי ימי הביניים שלנו משתמשים במלת "ואם" להוראת "אף על פי ש..."
וזה אחרונים משתמשים להוראה זו ב"אף כי" וגם ב"אם כי" בלי יסוד).

לכבוד אדמת הקדש.

לִפִּי בְּמִזְרַח, וְאֶ—	נָכִי בְּסוֹף מֵעָרֵב.
אֵיךְ אֶטְעֶמָה אֶת—	אֲשֶׁר אֲכַל, וְאֵיךְ יַעֲרֵב?
אֵיכָה אֶשְׁלֵם נָד—	רִי וְאֶסְרִי, בְּעוֹד
צִיּוֹן בְּחֶבֶל אֲדוֹמִים ^(א)	וְאֵנִי בְּכַבֵּל עָרֵב? (ב)

יִקְרָא בְּעֵינַי כָּל-טוֹב אֶרֶץ סִפְרָד, כְּמוֹ
יִקְרָא בְּעֵינַי רְאוּת עִפְרוֹת דְּבִירֵי נִחְרָב.

(א) בנחלת אדום, (ב) ככל — שלשלת. בככל ערב — בגולה בערב (בספרד הערבית).
(ג) יקל — נבונה. (ד) דביר — בית המקדש.

צ י ו .

- א. צִיּוֹן הִלָּא תִשְׁאַלִי לְשָׁלוֹם אֲסִירֶיךָ,
דּוֹרְשֵׁי שְׁלוֹמָךְ וְהֵם יֵתֵר עֲדֶרְיָךְ;
- ב. מַיִם וּמִזְרָח וּמִצְפּוֹן וְתִמָּן שְׁלוֹם
רְחוֹק וְקָרוֹב שְׂאֵי מִכָּל עֲבָרֶיךָ,
ג. וְשָׁלוֹם אֲסִיר תִּאָּוֶה, נוֹתֵן דְּמָעָיו כְּטֵל
חֶרְמוֹן, וְנִכְסֶף לְרִדְתָּם עַל הָרְרֶיךָ.
ד. לְבָבוֹת עֲנוּתֶךָ אֲנִי תְנִים, וְעַת אֲחַלּוֹם
שׁוֹיֵבֶת שְׁבוּתֶךָ אֲנִי כְּנוֹר לְשִׁירֶיךָ.
ה. לְבֵי לְבֵית אֵל וּלְפָנֵי־אֵל מְאֹד יִהְיֶה
וּלְמַחְנֵנִים וְכֹל פִּגְעֵי טְהוֹרֶיךָ א;
- ו. שֵׁם הַשְׁכִּינָה שְׁכֵנָה לָךְ, וְהִיוָּצֶרֶךְ
פֶּתַח לְמוֹל שְׁעָרֵי שַׁחַק שְׁעָרֶיךָ;
ז. וְכִבּוֹד יִי לְבַד הִיָּה מְאוֹרֶךְ, וְאִין
שְׁמֶשׁ וְסֹהַר וְכוֹכָבִים מְאִירֶיךָ.
ח. אֲבַחֵר לְנַפְשִׁי לְהִשְׁתַּפֵּךְ בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר
רוּחַ אֱלֹהִים שְׁפוּכָה עַל בְּתִירֶיךָ.
ט. אֶת בֵּית מְלוּכָה, וְאֶת כְּסֵא יִי, וְאִיד
יֵשְׁבוּ עֲבָדִים עָלַי כְּסֵאֵת גְּבִירֶיךָ?

- י. מי יתַנְּנִי מְשׁוּטָט בַּמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר
נָגְלוּ אֱלֹהִים לַחֲזוֹן וְצִירֶיךָ;
יא. מי יַעֲשֶׂה לִי כְּנָפִים וְאַרְחִיק נְדוּד,
אֲנִיד לְבַתְּרִי לְבָבִי בֵּין בְּתָרֶיךָ.
יב. אֶפּוֹל לְאַפִּי עָלֶי אֶרְצֶךָ וְאַרְצָה אָב—
נֶיךָ מָאֵד וְאַחֲזֹן אֶת עֲפָרֶיךָ.
יג. אֵף כִּי בַעֲמָדֵי עָלִי הִכְרוֹת אֲבוֹתִי, וְאַשְׁ—
תוּמָם בַּחֲבֵרוֹן עָלִי מִבְּחַר מְבָרֶיךָ.
יד. אֶעֱבֹר בְּיַעֲרֶךָ וּכְרַמֶּיךָ וְאַעֲמֵד בְּגִל—
עֲדֶךָ וְאַשְׁתַּוְּמָמָה אֶל הָר עֲבָרֶיךָ;
טו. הֲרֵ-הָעֲבָרִים וְהָר הַהוּא אֲשֶׁר שָׁם שְׁנֵי
אוֹרִים גְּדוֹלִים מְאִירֶיךָ וּמוֹרֶיךָ.
טז. חַיִּי נִשְׁמוֹת אוֹרֵי אֶרְצֶךָ, וּמִמֶּד דְּרוֹר
אֲבָקַת עֲפָרֶךָ, וְנִפְתַּ צִּיף נְהַרֶיךָ.
יז. יִנָּעַם לְנַפְשִׁי הַלֹּחֶץ עָרִם וַיַּחֲף עָלִי
חֲרָבוֹת שְׁמָמָה אֲשֶׁר הָיוּ דְּבִירֶיךָ,
יח. בַּמְּקוֹם אֲרוֹנֶךָ אֲשֶׁר נִגְנַז וּבַמְּקוֹם כְּרוּ—
בֵּיךְ אֲשֶׁר שָׁכְנוּ חֲדָרֵי חֲדָרֶיךָ.
יט. אֲגִז וְאַשְׁלִיךְ פָּאֵר גִּזְרִי, וְאַקֵּב זִמֵּן
חִלַּל בְּאַרְצִי טַמְאָה אֶת גִּזְרֶיךָ.
כ. אֵיךְ יִעַרְבֵב לִי אָכּוֹל וְשִׁתּוֹת, בָּעֵת אֲחֻזָּה,
כִּי יִסְחָבוּ הַכְּלָבִים אֶת כְּפִירֶיךָ?
כא. אוֹ אֵיךְ מְאֹרֵי יוֹם יִהְיֶה מְתוֹק לְעֵינִי, בְּעוֹד
אַרְאֶה בְּפִי עוֹרְבִים אֶת פְּגָרִי נִשְׁרִיךָ?

- כב. כּוֹס הַיְגוֹנִים, לָאֵט! הִרְפִּי מֵעַט! כִּי כָבֵד
מִלֵּאוֹ כֶּסֶלִי וְנַפְשִׁי מִמְרוֹרֶיךָ.
- כג. עַתָּה אֶזְכְּרָה אֶהְלֶה־בִּי אֲשֶׁתָּה חֲמַתְךָ, וְאַזְ-
כּוֹר אֶהְלִיבֶהָ־בִּי וְאַמְצֶה אֶת שְׁמֶרְיִךָ.
- כד. צִיּוֹן כָּלִילַת יָפִי, אֶהְבֶּה וְחֵן תִּקְשְׁרִי
מֵאֵז, וּבֶדֶךְ נִקְשְׁרוּ נַפְשוֹת חֲבֵרֶיךָ;
הֵם הַשְׁמִיחִים לְשִׁלּוֹתְךָ, וְהַכּוֹאֲבִים
עַל שׁוֹמְמוֹתֶיךָ, וּבוֹכִים עַל שְׁבָרֶיךָ;
- כו. מְבוֹר שְׁבִי שׁוֹאֲפִים נִגְדָדְךָ, וּמִשְׁתַּחֲוִים
אִישׁ מִמְקוֹמוֹ אֵלַי נוֹכַח שְׁעֶרְיִךָ;
עֲדָרִי הַמוֹנֵךְ אֲשֶׁר גָּלוּ וְהַתְּפוֹזֵרוּ
מִהָרָה לְגַבְעָה, וְלֹא שָׁכְחוּ גִדְרֶיךָ,
- כז. רַמְחֲזִיקִים בְּשׁוּלֶיךָ וּמִתְאַמְצִים
לְעֵלוֹת וּלְאֲחוֹז בְּסִנְסְגֵי תַמְרֶיךָ־ג.
- כח. שֶׁנֶּעַר וּפְתָרוֹס הִיעֲרֹכוּ בְּגִדְלָם, וְאִם
הֵבֶלֶם יִדְמוּ־לָךְ לְתַמִּיד וְאוֹרֶיךָ?
- כט. אֵל מִי יִדְמוּ מִשִּׁיחֶיךָ, וְאֵל מִי נָכִי—
אֵיךְ וְאֵל מִי לוֹנִיךָ וְשָׁרֶיךָ?
- ל. יִשְׁנֶה וַיַּחְלוֹף כָּלִיל־הַכֹּל מִמְּלָכוֹת הָאֲדָמָה,
חֲסִגְךָ לְעוֹלָם, לְדוֹר וָדוֹר נִזְרֶיךָ;
אֵיךְ לְמוֹשָׁב אֶלֶהֶיךָ, וְאַשְׁרֵי אֲנֹשׁ
יִבְחַר יִקְרַב וַיִּשְׁכּוֹן בְּחִצְרֶיךָ.
- לא. אֲשֶׁרִי מִחֲבָה וַיִּגִּיעַ וַיִּרְאֶה עֲלוֹת
אוֹרְךָ, וַיִּבְקְעוּ עָלָיו שְׁחָרֶיךָ,

לד. לראות פטובת בחיריך ולעלוז בשמך—
נחתך, בשוברך אלי קדמת נעוריך.

(א) וכל פנני סהורך— ולכל המקומות אשר פגעו בהם סהורך (חסידך) במלאכי
אלהים. (ב) אהלה כנוי לשורון ואהיבה — לירושלים (יחזקאל כ"ג, ד). (ג) סנסני
תמריך — פשות תמרך. (ד) יוכלו לדמות; מוטב היה לאמור ידמו, אך צ"ל ידמו בשביל
המשקל. (ה) עפרת.

שירי מסע.

ים סוּר.

יועץ ומקים במרום שחקים

.....

אנה אלך מרוחק?

ואנה מפניך אברח?

יהמו גלים,	ברוץ גלגלים,
ועבים וקלים,	על פני הים;
קדרו שמיו,	ויחמרו מימיו,
ועלו תהומיו,	ונשאו דכים;
וסיר ירתיח,	וקול יצריח,
ואין משבית,	להמון קשים;
ורפו חזקים,	ונחלקו אפיקים,
חצים עמקים,	והרים חצים;
והאני חלה,	יורדה ועולה,
ועין תולה,	לחובלים אים.
ולבי מחשה,	אקנה לממשה,
כעל-יד משה,	אהרן ומרים;

וְאִירָא עֲוֹנִי,
יִהְיוּ טָרַח.

אֶקְרָא יְיָ,
פֶּן תַּחֲנוּנִי

וְקָדִים יִפּוּצֵץ
רוּחַ קִצְפוֹ;
וְנִבְהַל סִרְנָם;
לְפָרֵשׁ כִּנְפוֹ;
וְלֵב מִתִּיאֵשׁ,
בְּמִשּׁוֹט מְנִיפִיו;
וְנִרְפִים סִבְלִיו,
וְעִירִים צוּפִיו;
יִתְעַמַע וְיִהְכַרֵּי,
שׁוֹכְנֵי כְתָפוֹ;
בְּעַד יָם אֵיתָן,
לְמִשְׁתָּה אֲסוּפוֹ;
תִּתְאַהֵב לְכִנוּסָה,
וְאֶפֶס מִבְּרַח.

וְיָם מִתְרוֹצֵץ,
אֲרוּזִים, וְיִפֵּץ
שְׁחָה קִרְנָם,
וְנִלְאָה תִרְנָם
יִרְמַח בְּלִי אֵשׁ,
בְּעֵת הַתְּבֹאֵשׁ,
דְּלִים מוֹשְׁלִיו,
וּבַעֲרִים חִבְלִיו,
וְהֶאֱנִי כְשֹׁכֹר,
בְּלִי הוֹן יִמְכּוֹר
וְזֶה לְוִיתָן,
יִקְדִּישׁ בְּחֶתֶן,
וְיָם אֶקְיִנוּס
וְאֶבֶד מְנוּס.

נִגְדָדָה יְיָ,
שִׁי אֲשִׁיבָה;
וְאֶרְגֵּז תַּחְמִי,
לֵךְ אֶקְרִיבָה.
אֲשֶׁר לֹא יִסּוּף,
שִׁיר אִיטִיבָה;
בָּם אֶתְעַדֵּן,
לֵב אֶרְחִיבָה.

יְדֹלוּ עֵינִי
וְאֶת־תַּחֲנוּנִי
אֶחָרֵד לְעַמִּי,
וְקִיל בֶּן אִמְמִי
בְּזִכְרֵי יָם־סוּף,
עֶרֶב וְכִסּוּפִי,
וְנוֹרָאוֹת יִרְדֵּן,
וְכִמּוֹ בְּעַדֵּן,

וְהוֹפֵךְ לַעֲזָרָה,	לְמַמְתִּיק מָרָה,
וַיּוֹם מִי מְרִיבָהּ,	יוֹם אֶף וְעִבְרָהּ,
לְאֵל שָׁמַיִם ,	וְהָעֵינַיִם
עֲזִים נְתִיבָהּ;	נוֹתֵן בְּמַיִם
מִחֲמַתּוֹ,	חֹם אֲדָמָתוֹ
יָתֵן קִרְחָהּ	וּמִנְשָׁמָתוֹ
מִבֶּן אֲמָתוֹ,	יְהִיב חֲמָתוֹ
מִשְׁאוֹל פְּדָהּ;	וְאֶת־נִשְׁמָתוֹ
לַעֲשׂוֹת שְׁלוֹמוֹת	וְרָצוֹ מְרוֹמוֹת,
וְאֵין קוֹל חֲרָדָהּ,	בֵּין הַתְּהוֹמוֹת
הַפֶּךְ לְחִמָּאָה,	וּמִימִי קִנְאָה,
וְנִסָּה קִפְדָּהּ;	וְסָרָה יִרְאָה,
לְמִלְאֵךְ רַחֲמִים	וְשָׁמְעוּ עֲגוּמִים
קוֹל הַצִּעָדָה.	מִן הַמְּרוֹמִים
עַם קִץ בְּמֶאֱסָר	כָּכָה יִבְשֶׁר
עָלָיו כְּבֹדָהּ,	וַיֵּד צָר וּמוֹסָר
דְּמָתָהּ אֲנִיָּה,	וְסִעָרָה עֲנִיָּה,
מִזְמוֹר לְתוֹדָהּ.	תִּשְׁמַע שְׁנִיָּה,
מֵאֶפֶל עֲנָנִי	צָאִי בַת אֲמוּנִי
עָלֶיךָ זָרַח.	כִּי כְבוֹד יִי

(א) לה', שנאמר עליו: "בִּשְׁנֵי מַיִם רַבִּים" (תהלים יח, יז) ב) מלשון "סרני פלשתים" ג) בשעה שמניפי המשוש יגיעים לריק, כאלו התבאשו (נבאשו) כו, נעשו שנואני לו (שמואל א יג יז; "הה"א יט ו). ד) לשון הכתוב "תִּהְיֶה לִי" (איוב יט ג), שפרונו לדעת רבים "תלעגו לי". ה) מוסב אל ה' ה"כנוס כנר מי היס". ו) ונחמד (קס"ף = שאף=חמד). ז) חרדה גדולה (יחזקאל ז, כה).

אמר בלב ימים דלכ רגז
חרד מאד, כי נשאו דככים:
אם תאמן באל, אשר עשה
הים ועד נצח שמו קים,
אל יחרידך ים בשוא גליו,
כי עמך השם גבול לים.

במדבר מצרים.

צנפניא זמן אל מדברי נח.
אמור לזמן יטלטל עוד ויצנף,
עדי כי אחזה מדבר יהודה,
ואבא ירכתי צפון, יפה נח,
ואעטה שם יקר משם אלהי
ואלבש את פאר קדשו ואצנף.

(א) השליכני. (ב) אעטף סביב.

משירי כנסת ישראל בגלות.

ימנך השיבות,	ונטה ימינו צר,
המאוס מאסתנו	ואם ידך תקצרו
הלא ידך תעז,	ותרום ימינה,
ותשקיט ותרשיע	ואין עמך מעצר.
ולמה בעלוננו	אדונים, ואתה חלקי,
ועם יעבוד יוצר,	היוכל עבוד נוצר?
דגולה בשם קדשך	בעת צר ועת מרחב.

* * *

...הִיָּה לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ עַז כְּנֶמֶר,
וְקַל כְּצָבִי וְגִבּוֹר כְּלִישִׁים.
וְאַל יִמּוּט בְּלֵב יָמִים לְבָבָךְ,
וְהָרִים תִּחְזֶה מָטִים וּמְשִׁים^(א),
וּמִלְחִים יִדְיָהֶם כְּמִלְחִים^(ב),
וְחֻכְמֵי הַחֲרָשִׁים מִחֲרִישִׁים...

וַיִּמּוּטוּ וַיִּנּוּסוּ קְלָעִים,
וַיִּנּוּעוּ וַיִּנּוּסוּ קָרָשִׁים,
וַיֵּד רוּחַ מִצְחָקָת בָּמִים,
כְּנוֹשְׂאֵי הָעֲמָרִים בְּדִישִׁים,
וּפַעַם תַּעֲשֶׂה מֶהֶם גְּרָנוֹת,
וּפַעַם תַּעֲשֶׂה מֶהֶם גְּדִישִׁים...

וְאִין יִתְרוֹן לְחֹזֶק הַתְּרָגִים,
וְאִין חֲמֻדָּה לְתַחְבּוּלַת יִשְׁיִשִׁים.
וַנִּחַשְׁבוּ לְקוֹץ תְּרָגֵי אֲרָזִים,
וַנִּהְפְּכוּ לְקָנִים הַפְּרוֹשִׁים,
וַנִּטֵּל חוֹל בְּגַב הַיָּם כְּתִבּוֹן,
וּבְרֹזְלֵי אֲבָנִים כְּחֻשֵׁשִׁים^(ג).
וְעַם יִתְפַּלְּלוּ כָּל אִישׁ לְקַדְשׁוֹ,
וְאַתָּה^(ד) פּוֹנֶה לְקַדֵּשׁ הַקְּדוֹשִׁים...

(א) כאשר תראה על פני הים דמות הרים עולים ויורדים לעיניך. (ב) כסמרטוטים.
(ג) ואבני ברזל כגבעולי חושש. (ד) תחת "ואתה" בשביל המשקל כבהרבה מקומות בשירי
שנות הבינים.

וְאִיךָ פִּעֲמָה יִמָּעַד, וְאִיךָ צִעָדָה יֵצֵר?
הִבְאֵתָהּ, אֲדוֹן עוֹלָם, בְּמוֹסַר בְּרִית אֲהֶבָה,
וְגַם הִיא וּמַעֲוֹלָם לַהֲחֻזֵּק בָּךְ תִּפְצֹר.

ג א ו ל ה*.)

יֹנָה נִשְׁאֲתָה עַל כְּנָפֵי נְשָׁרִים,
וְקִנְיָה בְּחִיקָךְ תִּירָא חֲדָרֵי חֲדָרִים,
לָמָּה נִטְשָׁתָה נִדְּדָה בִּיעָרִים?
וּמִכָּל עֲבָרִים פּוֹרְשֵׁי מִכְמוֹרִים,
יִסִּיתוּהָ זָרִים בְּאֵלֵהֶם אַחֲרֵיהֶם,
וְהִיא בְּמִסְתָּרִים תִּבְכֶּה לְבַעַל נְעוּרִים,
וּבֶן דִּישָׁן וְדִישוֹן גִּחְזִיק לָהּ לְשׁוֹן,
וְתִשָּׂא אִישׁוֹן לְאִישָׁה הֶרְאִשׁוֹן.
לָמָּה תַּעֲזוֹב נַפְשִׁי לְשֹׂאוֹ,
וְאֲדַעַה כִּי אֵין זֹולָתְךָ לְגֵאוֹל.

הִקְנַצַּח תִּמָּה	תִּהְיִי גְלוּיִת צָמָה,
בְּזָה וְשָׂמָה	לְמָזָה וְשָׂמָה?
וּבֶן הָאָמָה	הַעֲטָנִי אֵימָה,
כִּי בִיד רָמָה	קִשְׁת רָמָה,
וְאַהֲלִי בָמָה	לְאַהֲלִיבָמָה,
וְאַהֲלִיבָה מֵהֶ	תִּיחַל עוֹד וְכָמָה?
וְאֵין מוֹפֶת וְאֵין אוֹת	וְאֵין חֲזוֹן וּמִרְאוֹת.

(*) ביוצרות לשבת שלפני שבועות.

וְאִם אֶשְׁאֵל לִרְאוֹת יַעֲנוּ נְבוֹאוֹת:
מִתִּי קִץ הַפְּלָאוֹת, הַקְּשִׁית לִשְׂאוֹל.

וּבָנוֹת עֲדִינּוֹת מִמָּטוֹת רַעֲנָנוֹת וְנִפְזָרוּ בִּינּוֹת בְּלַעְגֵי שָׁפָה
הִגְלֹו מִמְּדִינּוֹת, וּמְנוּחוֹת שְׁאֲנָנוֹת, עִם לֹא בִּינּוֹת,
אֲךְ שְׁמָרוּ אֲמוֹנוֹת, וְלֹאֲלִילֵי תְמוֹנוֹת, בְּכֶסֶם הָיוּ אֲמוֹנוֹתֵי.
וְלִמָּה בְּמֶרְחָק עֲמַד דָּר שַׁחַק, מִאֲנֹו לַעֲנוֹתֵי,
וְדוּדֵי רָחֶק, וְדוּדֵי דָחֶק, וְרֹדֵי דָחֶק, וְרֹדֵי דָחֶק,
לִקְץ יָמִים נִשְׂאֵל נִשְׂאֵלִי.

דָּגַל אַחֲוָה וְרִגְלֵי גֵאוֹה וְאֲנִי מִיָּסָר גּוֹלָה וְנִאֲסָר
מִעֲלֵי הוֹסֵר, עֲלֵי עַל וּמוֹסְרֵי־יֵי, בְּאִכְזָרִיוֹת מוֹסֵר, וְזַעַף וָסָר,
בְּאִין מְנֹזֵר וְטַפְסָר, וְאִין מִלֵּךְ וְאִין שָׂר, וְצוֹר מְנִי סְרִיב־יֵי,
וְהַחֲרִיב בְּקֶצֶף וְהַצִּית בְּזַעֲפֹו, מְקוֹם מְדִרְךָ כְּפוֹי־יֵי,
וְאֵשׁ קִדְחָה בְּאֵפוֹ, מְזוֹזָתוֹ וְסִפּוֹ, וְתִיקַד עַד שְׂאוֹלֵי.

הַלְעוֹלָמִים יִזְנַח ה'
וְהָאִין קֶצֶה לְמוֹעֲדֵי חַיּוֹנוֹיֵי?
קוֹמָה ה' וְיִפּוּצוֹ שׁוֹטְטֵי,
וְשׁוֹב אֶל מְעוֹנֵי אֶל הֵיכַל לִפְנֵי,

וְגִלָּה לְעֵינַי	כְּבוֹדְךָ כְּמִסְבִּי,
וְהָשֵׁב לְשִׁכְנִי	גָּמוּל עַל יְגוֹנִי,
וּבָטַל יֵשַׁע רִד	עַל יִרְאָה וְתִרְדָּה,
וּמִכֶּסֶּא הוֹרֵד	בֶּן הָאֵמָה מוֹרֵד,
מִהָרָה, בֶּן אָרֶד	בִּיגוֹן אֶל שְׂאוֹל.

(א) עפ"י לשון המקרא צ"ל "כְּתִיד"; אך בתלמוד אנחנו מוצאים גם בלא ב'.
 (ב) ללכת אחרי אלהים אחרים. (ג) השמות האלה וכן "מִזָּה וְשָׁמָּה" ו"אהליבמה" לקוחים מפרשת "ואלה תולדות עשו הוא אדום" (בר' ל"ו). (ד) מְשַׁדֶּלֶה בדברים לעבוד את אלהיו. (ה) עין. (ו) מלשון הכתוב בישעיה (מ"ז, א) והכונה בזויה כשפחה. (ז) "אהלי" — מקדשי, ו"אהליבמה" כנוי ליהודה (יחזקאל כ"ג, ד). (ח) מחונכות מילדותן (איכה ד, ה).
 (ט) להכנע (מפניהם). י. הכונה הלך לו לזמן ידוע (ש"א כ' ו'; נחמיה י"ג ו').
 (יא) כָּבַל, על. יב. הפעל "סור" (וכן "נטה") משמש עם "אֶל" לענין התקרבות ועם "מ" לענין התרחקות.

מכתב מדמיאטטה (א) מר' יהודה הלוי לר' שמואל הנגיד.

אִם רָצוֹן נַפְשְׁכֶם לְמַלְאוֹת רָצוֹנִי,
 שְׁלַחוּנִי וְאַלְכֶה לְאֲדוֹנִי,
 כִּי מְנוּחָה לֹא אֶמְצָאָה עוֹד לְרַגְלִי,
 עַד אָכּוּנִן בְּבֵית מְעוֹנִי מְעוֹנִי.
 אֶל פְּעָמֵי תִּאֲחָרוּ מְנִסּוֹעַ,
 כִּי אֶפְתָּח פֶּן יִקְרַנִּי אֲסוֹנִי,
 שְׂאֲלָתִי חֲסוֹת בְּכַנְפֵי כְבוֹד אֶל,
 וְהָיֹת עִם מְלוֹן אֲבוֹתִי מְלוֹנִי.

וה' ברכני, ולא הצריכני, רק אין דבר, ברגלי אעבורה, הבאתי
 בְּיָדִי דָּיִי, והשארתי אחרי ברכה, והיה עם לבבי שְׂאֲכָבֵד ולא אֲכָבֵד על
 אדם, ודמייתי לעשות אלכסנדריה קפנדריה ג, ולא נחתי לפעמי המרכבה

עכבה, עד שפגעתי במי שתקיף ממני, משַׁרְתַּי מְשַׁרְתַּי אדוני, החכם המופלא החבר המעולה, מורנו ורבנו אהרן הדיין, אדוני ועבד רשיוֹנֶךְ זכור לטוב, קדמוני חסדיו ונעימות ידיו ומיני מגדיו, ובית מנוחים ומשכנות מבטחים ועליות מְרֻנָּהִים, משכן ודירה ושלחן ומגורה, תקפוני מעמיו, והקיפוני מטעמיו, והקביל ד' את כעסי ברצון ואת מאוני בפתוי, ויפתה ויוכל, ויבא לי ואכל, אני ורעי וגואלי וכל הנלוים עלי... במה אקדמנו? ושִׁבְחֵי צעירים ממנו, וכל זה מי השלוח לנגד גאון הירדן, בא ביהודה שטף ועבר, בבוא דבר אדוני אל יד אדוני החכם המופלא המעוז המגדול, התם הישר, אבי הישר, אחי הפֶּשֶׁר ויודע כל פֶּשֶׁר, מר' ורב' חלפון הלוי, מִגְּנֵי וְלִיִּית חָנִי... .

.. יערב על אדוני שיחי, כי דברתי כפי כחי, לא כפי תהלתו ופרשת גדולתו אשר גדלו ה' ואת אשר נשאו, והרים את כסאו ממעל לכוכבי אל, ירום ונשא וגבה מאד, הנה כי כן יִבְרַךְ גבר ירא שמים בסתר ודובר אמת בלבבו, לא אלמן ישראל ויהודה בימיו, יקומו וזממו וינועו קמיו, וינועו מתקוממיו, וירעפו שמיו וטללי שלומיו, מאת עושה שלום במרומיו...

מאת משרתו, עבד מְשַׁרְתּוֹ ולוית חברתו, הנלוה עליו, המתלוה באהליו, הלוה ממהלליו, יהודה הלוי בירבי שמואל ב"ע.

(א) עיר חוף במצרים, (ב) אין אסון אלא מיתה, ובטעות הרגלו להשתמש במלה זו לכל מקרה לא טוב, (ג) מקום מעבר לבד, (ד) פגש, יצא לקראת...

מספר הכוזרי לר' יהודה הלוי הספרדי בתרגומו של ר' יהודה אבן תיבון^(*).

הקדמת הספר.

שאל שאלו אותי על כה שיש אתי מן המענות והתשובות על החולקים עלינו מן הפילוסופים ואנשי התורות^(א) ועל המינים^(ב) החולקים על המון ישראל, וזכרתי מה ששמעתי^(ג) כבר מטענות החכר^(ד) אשר היה אצל מלך כוזר, הנכנס בדת היהודים היום כארבע מאות שנה, כאשר נזכר ונודע בספרי דברי הימים, כי נשנה עליו חלום פעמים רבות, כאלו מלאך מדבר עמו ואומר לו: "כונתך רצויה אצל הבורא אבל מעשך איננו רצוי" והוא היה משתדל^(ה) מאד בתורת הכוזר עד שהיה משמש בעבודת ההיכל והקרבנות בעצמו בלב שלם, וכל אשר היה משתדל במעשים ההם, היה המלאך בא אליו כלילה ואומר לו: "כונתך רצויה ומעשך איננו רצוי", וגרם לו זה^(ו) לחקר על האמונות והדתות, והתיהד בסוף הוא ועם רב מהכוזרים, והיו מטענות החבר מה שנתשבה נפשי עליהם והסכימו לדעתי. וראיתי לכתב הדברים ההם כאשר נפלו, והמשכילים יבינו.

(א) בני דתות אחרות כמו המשלמנים והנוצרים, (ב) בני הכתות השונות שמעם ישראל יצאו. (ג) חכם ומלמד בדת. (ד) אדוק מאד בדת הכוזרים. (ה) החלום הזה עורר אותו לחקר על האמונות והדתות בכדי שימצא את המעשה הרצוי בעיני הבורא.

מאמר ראשון יט—ל.

אמר החבר: אלו היו אומרים לך כי מלך הודו איש חסד ראוי לרוממו ולתת כבוד לשמו ולספר מעשיו במה שיגיע^(א) אליך מצדק אנשי ארצו ומדותם הטובות, ושמשאם ומתנם באמונה, ההית חיב בזה?

(*) השתמשנו בכוזרי הוצאת "חושיה", בעריכתו של הד"ר ציפרונגוביץ.

אמר הכוזרי: ואיך הייתי חייב בו, ואני מסופק אם צדק אנשי הורו מעצמם ואין להם מלך, או צדקתם מחמת מלכם, או אם משני הפנים יחד?

אמר החבר: ואם היו באים אליך שלוחיו בתשורות הודיות, אינך מסתפק שאינם נמצאים אלא בארץ הורו בארמנות המלכים, בכתב מפורסם שהוא מאתו, ועמו רפואות שהן רופאות אותך מחליך, ושומרות עליך בריאותך, וסמי המות לשונאיך והנלחמים בך, שאתה יוצא להם בהם וממית אותם מבלי כלי מלחמה, ההיית חייב להיות סר אל משמעתו ואל עבודתו? אמר הכוזרי: כן הוא, והיה הספק הראשון סר ממני, אם יש לאנשי הורו מלך אם לא, והייתי אז מאמין שמלכותו ודברו נוגעים אלי.

אמר החבר: ואם ישאלך השואל עליו, במה תתאר אותו?

אמר הכוזרי: בתארים אשר התבררו אצלי לעין, ואחבר אליהם אשר היו ספק אצלי והתבררו באלה האחרונים.

אמר החבר: על הדרך הזה השיבותיך כאשר שאלתני. וכן פתח משה לדבר עם פרעה כשאמר לו אלהי העברים שלחני אליך, ר"ל אלהי אברהם יצחק ויעקב מפני שהיה אברהם מפורסם אצל האומות, וכי התחבר אליהם דבר האלהים והנהיג אותם ועשה להם נפלאות, ולא אמר אלהי השמים והארץ שלחני אליך, ולא בוראני ובוראך, וכן פתח אלהים דבריו אל המון ישראל: "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", ולא אמר: "אני בורא העולם ובוראך". וכן פתחתי לך מלך הכוזר כאשר שאלתני על אמונתי, השיבותיך מה שאני חייב בו וחייבין בו כל קהל ישראל, אשר התברר אצלם המעמד ההוא בראות עיניהם, ואחר כן הקבלה הנמשכת (ד), שהיא כמראה העין (ה).

אמר הכוזרי: אם כן אני רואה, שתורתכם אינה נתונה כי אם לכם.

אמר החבר: כן הוא, וכל הנלוח אלינו מן האומות בפרט יגיעו מן הטובה אשר ייטיב הבורא אלינו, אך לא יהיה שוה עמנו. ואלו היה חיוב התורה מפני שבראנו, היה שוה בה הלבן והשחור, כי הכל בריותיו. אך התורה מפני שהוציאנו ממצרים, והתחברות כבודו אלינו, מפני שאנחנו נקראים הסגולה מבני אדם.

אמר הכוזרי: אני רואה אותך מתהפך, היהודי, וכבר שב דברך רזה^(ז), אחר שהיה שמן.

אמר החבר: בין רזה בין שמן הרחב לי לבך^(ח) עד שאפרש אות.

(א) לפי מה ששמעתי בצדקם של א שי איצו. ארץ הודו נחשבה בימי הבינים להארץ היותר רחוקה. (ב) משתי הסבות יחד. ג) הגיעו לאזני. ד) הקבלה הנמסרת מדור לדור בלי הפסק. ה) ברורה כדבר הנראה לעין. ו) היה שוה בה כל אדם, הלבן והשחור. ז) דבריו, שעם ישראל הוא סגולת בני אדם, לא מצאו חן בעיני הכוזרי. ח) הזה לי אנך.

מאמר שרישי א'.

אמר החבר: מנהג העובד אצלנו, איננו נגזר מן העולם^(א), שלא יהיה למשא עלינו ויהיה למשא עליו^(ב), וימאס החיים שהם מטובות הבורא, וזוכר טובתו עליו^(ג), כמו שנאמר: "את מספר ימיך אמלא", "והארכת ימים", אבל אוהב העולם ואריכות הימים מפני שהוא מקנה אותו העולם הבא, וכל אשר יוסיף טובה יעלה מדרגה לעולם הבא.

אמר הכוזרי: אם כן ספר לי מעשה החסיד שבכס היום.

אמר החבר: החסיד הוא, הנזהר במדינתו, משער וכחלק לכל אנשיה טרפם וכל ספקם, וינהג בהם בצדק, לא יונה אחד מהם, ולא יתן לו יותר מחלקו הראוי לו, וימצאם בעת צרכו אליהם^(ד) שומעים לו, ממהרים לענותו בעת קראו, יצום ויעשו כמצותו, ויזהירם ויזהרו.

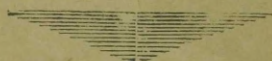
אמר הכוזרי: על חסיד שאלתיך, לא על מושל.

אמר החבר: החסיד הוא מי שהוא מושל, גשמע בחושיו וכחותו הנפשיים והגופיים^(ה), ומנהיגם ההנהגה הגופיית, כמו שנאמר: "ומושל ברוחו מלוכד עיר". והוא המוכן לממשלה. כי אלו היה מושל במדינה היה נוהג בה בצדק כאשר נהג בגופו ונפשו, וחכם הכחות התאויים ומנע אותם כן הרבוי אחר אשר נתן להם חלקם, והספיק להם מה שימלא חסרונם, מהמאכל המספיק והמשתה המספיק על הדרך השוה, והרחיצה וכל צרכיה על הדרך השוה ג"כ, וחכם הכחות הכעסנים המבקשים לנצוח, אחר אשר נתן להם חלקם בנצחון המועיל בדברי החכמות והדעות וגערת האנשים הרעים, ונתן לחושים חלקם במה שמועיל לו, ומשמש בידי

ורגליו ולשונו בענין הצורך ובחפצו המועיל, וכן השמע והראות וההרגשה המשתתפת (ו) הולכת אחריהם, ואחר כך היצר והרעיון והמחשב והזכרון ואחר כך הכח החפץ המשתמש בכל אלה, והם משמשים עובדים לחפץ השכל. ולא עזב אחד מאלו הכחות והאיברים שירבה במה שהוא מיוחד בו ויפחית הנשארים.

וכאשר ע"ה צרכי כל אחד מהם ונתן לטבעיים מה שיספיק להם מהמנוחה והשנה, ולחיוניים מה שיספיק להם מהקיצה והתנועה במעשה העולם, אז יקרא אל עדתו כמושל הנשמע שקורא אל חילו השומע לעזור לו, להדבק במדרגה שהיא למעלה ממנו, ר"ל המדרגה האלהית אשר היא למעלה מהמדרגה השכלית, ויסדר עדתו ויתקנה, ודומה לסדר שסדר משה עליו השלום לעדתו סביבות הר סיני, ומצוה הכח החפצי שיהיה מקבל ושומר לאשר יבא מאצלו צווי, ויעשהו לעתו, וישמש בכחות ובאיברים כפי אשר יצוה מבלי המרות, ויצוה אותו שלא יפנה אל השדים המחשביים (ז) והמתדמים, ולא יקבלם ולא יאמין בהם, עד שיועץ את השכל. — — — ויעמדו כל האברים כנבהלים היראים לעשות מצות מנהיגם, לא ירגישו על מיחוש ולא על הפסד אם יהיה להם, ויהיה הלשון כסכים עם המחשבה לא יוסיף עליו, ולא יבטא בתפלתו ע"ד המנהג והטבע כמו הזורזר והבבגא (ח), אלא עם כל מלה מחשבה נכונה בה, ותהיה העת ההיא לב זמנו ופריו, ויהיו שאר עתותיו כדרכים המגיעים אל העת ההיא — — — ויהיה פרי יומו ולילו שלש העתות ההן של תפלה, ופרי השבוע יום השבת, מפני שהוא מעומד להדבק בענין האלהי, ועבודתו בשמחה לא בכניעה.

(א) עובד אלהים מבני ישראל אינו מתרחק מן העולם ומתענוגות החיים. (ב) באופן שהעולם יהיה למשא עליו. (ג) הבורא מזכיר פעמים אחדות בתורה שהחיים הם טובה ממנו לאדם. (ד) המושל המתנהג כן מוצא את בני מדינתו שומעים לו כשהוא צריך להם. (ה) חושיו וכחותיו הנפשיים שומעים לו. (ו) הכללית. (ז) הדעות הכוזבות והדמיונות שאין בהם ממש. (ח) העוכות המבטאים מלים בלי דעת הוראתן. ב ב ג א כנראה פופוגי.

ר' אברהם אבן עזרא.

(ד"א תתמ"ח—ט — תתקכ"ז=1088—1167).

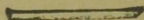
....

ר' אברהם בן מאיר אבן עזרא היה איש רב מדעים

והצטיין בפרושיו לכתבי הקדש, אבל חשובים הרבה גם שיריו—אף על פי שהם דידקטיים, ואין בהם מן הפיוטיות האמתית—בשביל הסטירה המצויה בהם וסגנונם המדויק.

הראב"ע נולד בטולידה ונשא חיי עני כל ימיו. בהיותו כבן חמשים שנה יצא מספרד למצרים לארץ ישראל ולבבל וחזר לארצות אירופה וגם בלונדון ישב ימים מעטים, ובישיבות קבע זמניות שישב בשנות נדודיו אלה—שלפי הנראה טובו לו מימי עניו בספרד, כי נמצאו לו מכבדים ותומכים בכל מקום—הבר את פרושיו לכה"ק, ולפני צאתו מספרד כתב אך שירים והלצות ותפלות ועסק בהגדה ובתכונה ולא בחקר דברי המקרא.—לאחרונה חזר ובא עד גבול ספרד וימת בן שמונה ושבעים שנה בעיר סמיכה לארגוניה.

במחיצתו נלווה אליו גם בנו יחידו יצחק, אשר נאמר עליו, כי המיר את דתו, אך על פי דעת חוקרים אחרונים לא היתה כזאת מעולם, כי אם מת על פני אביו, וכן נראה מפשוטם של דברי קינתו של הראב"ע על יצחק בנו.

שִׁיר יַעֲקֹב.

צֵר רַע מִזֵּל.

גָּלְגַל וּמִזְלוֹת בְּמַעַמְדָם
נָטוּ בְּמַהֲלָכָם לְמוֹלַדְתִּי
לוֹ יִהְיוּ נְרוֹת סְחוּרְתִּי,
לֹא יִאֲסֹף שֶׁמֶשׁ עָדִי מוֹתִי!

אֵינֶנּוּ לְהַצְלִיחַ וְלֹא אוֹכֵל,
כִּי עֲוֹנוֹנִי כּוֹכְבֵי שָׁמַי;
לוֹ אֶהְיֶה סוֹחֵר בְּתַכְרִיכִי,
לֹא יִגְוֶעוּן אִישִׁים בְּכָל יְמֵי!

אֲשֶׁכֶּם לְבֵית הַשָּׁר,	אוֹמְרִים כָּבֹד רָכֹב;
אָבֹא לַעֲת עֶרֶב,	אוֹמְרִים כָּבֹד שָׁכֹב;
אוֹ יַעֲלֶה מֶרְכָּב,	אוֹ יַעֲלֶה מִשְׁכָּב.
אוֹיֵה לְאִישׁ עָנִי,	נוֹלַד בְּלִי כּוֹכֵב!

(א) בסדרם הקבוע. (ב) בשעה שנולדתי בה נטו בהליכתם להשפיע על גורלי;
הוא היה מאמין בהשפעת הכוכבים על חיי בני האדם (אסטרולוגיה) ובגזרות קדומות
(מזל).

כְּשֶׁהוֹשִׁיבוּהוּ פַּעַם אַחַת בְּמָקוֹם שְׁפֵל מִמַּעַלְתּוֹ.

כְּבוֹדִי בְּמָקוֹמִי, וְאִם אֲשֶׁפִּיל שְׁבַתִּי,
וְלֹא אֶבְחַר מָקוֹם בְּנִקְלִים בְּגֵאוֹנִם,
אֲשֶׁר הִמָּה חוֹשְׁבִים הַיּוֹתֵם רֹאשׁ מוֹשֵׁב,
וְהַמּוֹשֵׁב לָהֶם יִכְסֶּה עֲלֵבוֹנָם;
אֲנִי הוּא הַמָּקוֹם, וְהַמָּקוֹם אֲתִי,
וְהִמָּה — הַמָּקוֹם יִמְלֵא חֲסִירוֹנָם! א)

א) הלצה קלמבורית יפה מאד: מצד אחד מקומם הגבוה ממלא חסרון ערכם השכל באמת, ומצד אחד, כמו יבקש הכותב רחמים עליהם, שהמקום (הקב"ה) ימלא חסרונם, יגביה שפל ערכם.

שִׁירֵי הַתּוֹל.

על הזבובים.

לְמִי אָנוּס לַעֲזֹרָה מִחֲמָסִי? א)
אֲשֶׁר לֹא יִתְּנוּ הַשֵּׁב לְרוּחִי,
וְעַל עֵינַי וְעַפְעָפִי יִרְצוּן,
אִדְמָה לֶאֱכֹל פִּתִּי לְבָדִי,
וְעוֹד יִשְׁתּוּ בְכוֹס יַיִן, כְּאִילוּ
וְלֹא יִרְצוּ לְבַד חֲלָקָם פְּקֻדָּתִים
וּמַעַט רַק אֶכֶל מֵאֲשֶׁר לִפְנֵי—
וְכִי אֶקְרָא מִיַּדְעִי לְאֶכְלָה—
יָקוּ לִפִּי סִתִּי, כִּי הוּא יִכְלֵם
וְלֹא זֹאת אֲנִי קֵץ מִפְּנִיָּהֶם—

אֲשׁוּעַ מִפְּנֵי שַׂד הַזְּבוּבִים.
בְּכָל כַּחַם יַעֲקִינִי כְּאוֹיִבִים,
כְּאַזְנִי יֹאמְרוּ שִׁירֵי עֲגָבִים ב);
וְהֵם בּוֹ יֹאכְלוּ כְדָמוֹת זְאֵבִים;
קְרָאֲתִים כְּאֹהוּבִים אוֹ קְרוּבִים;
בְּיֵין עֲתִיק וּמִשְׁמָן שֶׁהַ כְּשֻׁבִים;
לֵיֵין מִשְׁתִּי וּפֶת אֶכְלִי תֹאבִים;
וְהֵנָּה יוֹשְׁבִים רֹאשׁ הַמִּסְפִּים!
בְּקֹד רוּחַ שְׁלֵגִים אוֹ רִבִּיבִים,
בְּכֵן אוֹדָה לְיוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים!

א) לשון צער על עול, כמו חמסי עליך (בר. טו ה). ב) שירי אהבים מגונים.

שִׁירֵי-תוֹגָה.

על בנו יצחק שמת על פניו בדמי ימיו.

אֲבִי הַבֵּן קָרַב לְסִפּוֹר,
אֶת-בִּנְךָ אֶת-יְחִידְךָ,
כִּי אֵל מִמֶּךָ רַחֵם,
אֲשֶׁר אֶהְיֶה, אֶת יִצְחָק!

אֲנִי הַגִּבּוֹר רָאֵה
הֵה, פְּקֻדָּתִי פְּרִי בִטְנִי
שָׁבֵר, וּמְשׁוֹשׁ גִּלָּה,
כִּי חֲשַׁבְתִּי לַעֲת זְקִנָּה
וְעַל לִבִּי לֹא עָלָה,
אֲך' לְרִיק יִגְעֲתִי
הָיוּתוֹ לְרוּחַ וְהִצָּלָה!
כִּי אֵיךְ יִשְׁמַח לִבִּי –
וַיִּלְדָּתִי לְבִהָלָה,
וַיִּגְוַע וַיָּמָת יִצְחָק!

בָּכָה אֲבִיכָה בְּכָל רָגַע
בּוֹכְרִי זֶה שְׁלֹשׁ שָׁנִים
וְאַשָּׁא נָהִי נִהְיָה,
וַיָּצֵאתוּ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם,
מוֹתוֹ בְּאַרְצָן נִכְרִיָּה –
עַד-שֶׁהִבֵּאתִיו אֶל בֵּיתִי
וּבִפְשִׁי עָלָיו הוֹמָיָה,
כָּמָה תִּלְאוֹת מַצָּאוֹנִי –
לֵיָּדָה וַיּוֹמַם בּוֹכִיָּה;
וְאֵלָה תוֹלְדוֹת יִצְחָק!

רַעִי, הִרְפָּה מִמֶּנִּי,
מִחֲמַל בִּפְשִׁי אֶל תִּזְכּוֹר
אִם תִּנְחַמְנִי – תִּנְיַעֲנִי,
גַּחְלֹתִי אֲשֶׁר נִשְׁאַרָה לִי
וּשְׁמוֹ אֶל-תִּשְׁמִיעֲנִי,
שִׁמְמוֹת עוֹלָם הִשְׁיִמְנִי
וַיִּקַּח מִחֲמַד עֵינַי,
כָּלָה שְׁאָרִי וּלְבָבִי –
כָּמָה זָמַן – וְאִם יִרְוַעְגִּי!
בְּאֲשֶׁר כָּלָה יִצְחָק!

מִעוֹנִי, אֲשֶׁר הִכַּל בִּידֹו
דִּבֶּר עָלַי-לֵב אָב נִכְאָב,
וְחִמְצוֹ עוֹשֶׂה בְּכָל יְצוּרָיו,
רוּחַ תִּנְחוּמִים עוֹרֵר
יִרְאָה שְׁמֶךָ מִנְּעוּרָיו,
עָלָיו, וַיַּעֲבֹר בֵּין בְּתָרָיו.

הוֹרָה חֲמוּדוֹי יִרְאֶתָּהּ, לִלְכֹת בְּדֶרֶךְ הוֹרָיו,
עוֹדְנוּ וְעַר אוֹתָהּ הוֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לִיצְחָק!

(א) לקח ממני (ישעיה לה, י). (ב) ישברני, ידכאני. (ג) כנוי לה' מלה"כ בתחלים
עא, ג. ד) מחמדו, אהובו.

מִכַּתְמֵי מֵי.

1.

מִלְדֵי יוֹם אֵל תִּפְהֶל,
כִּי יִלְדֵי יוֹם לֹא יִרְגְּעוּ;
אֵל תִּשְׁמַח בָּם אִם יִיטִיבוּ,
גַּם אֵל תַּחַת אִם יִרְעוּ;
כִּי הַטּוֹבוֹת גַּם הִרְעוֹת,
בְּאֶשֶׁר יִחַנוּ כֵּן יִסְעוּ.

(א) ממקרי-יום.

2.

קוֹם עֲצֹל, עַד מָתִי תִשְׁכַּב,
שׁוּר הַנִּמְלָה אֲגִרָה לְךָ בָּרִי;
לֹא רָאִיתִי חֲתוּל יִשּׁוֹן,
שָׁפָא אֶל תוֹךְ פִּיהוּ עֲכָבֵר.

3.

לְאִישׁ הָרֹשׁ הֵיטָבָן
לְדַבֵּר לְפָנֵי הַסּוֹכֵן.

הלא נודע אֲשֶׁר הוּא כֵּן :
בְּזוּיָה חֲכָמַת הַמִּסְכָּן.

(א) השר אשר על בית המלך או בית גדול בכלל, והכונה סה: המושל, התקין.
(ב) לשון הכתוב בקהלת ט, טז.

4.

עַל צֹאֲרֵךְ וְשַׁעַר רֹאשׁוֹ
יֵשׁ לְבָהֶךָ;
יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ.

5.

אַחֵר אֲשֶׁר אַחֵר מוֹת תַּחֲיִינוּ,
לָמָּה כַּחֲיִינוּ תַּחֲפִיץ תַּמִּיתָנוּ;
לוֹלֵא אֲשֶׁר נִירָא מַחֲטָא לְשׁוֹנָנוּ,
נֶאֱמַר שְׁתִּי אֱלֹה עֲמַל בְּעֵינֵינוּ!

6

הִישָׁמְעֵאֲלֵי שִׁירֵיהֶם בְּאַהֲבִים וְעִגְבִּים,
וְהֶאֱדוּמִים בְּמִלְחָמוֹת וּנְקָמוֹת,
וְהַיּוֹנִים בְּחִכְמוֹת וּמְזֻמוֹת,
וְהַהוֹדִיִּים בְּמִשְׁלֵים וַחֲדוֹת,
וְהַיִּשְׂרָאֵלִים בְּשִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת לֵה צְבָאוֹת!

מהקדמת הראב"ע לפרושו על התורה.

נאם אברהם בר מאיר הספרדי, הנה בשמים עדי, הודע סודי, כי בכל לבי ובכל מאדי, אפרש התורה בעודי, על פי אשר תשיג ידי, אם יהיה אלהים עמדי. ואחל בשם, אשר אין לגדולתו תַּחֲלָה, ואשלים בשם, אין לגדולתו תַּכְלָה. והוא ינקני מכל שגיאות, שלא יהיו בעיני לבי נראות, בין בטעם או בדרך מבטא, כי אין אדם אשר לא יחטא. ולפני החלי לפרש או לדקדק מלה, אמר כי האמת כמו נקודה בתוך עֲגוּלָה. ומפרשי התורה הולכים על חמשה דרכים: האחת היא דרך חכמי הישמעאלים, האומרים כי כל התורה חידות ומשלים. והנה דרך הגויים מַגְלָה, שהם מחוץ עֲגוּלָה.

השנית דרך הצדוקים המכחישים דברי המעתיקים, שהיו כלם צדיקים, ופעם הם בתוך הנקודה, ופעם סביבותיה, ופעם מחוץ לקו רחובותיה.

והשלישית דרכו בה חכמים ונבונים, והם ראשי הַגְּאוּנִים. פעם בנקודה רצים ושבים, ופעם בקו הרחב הסובב סובבים. כי יכניסו בספרם חכמות חיצונות, להראות שיעמדו על תכונות עליונות.

הרביעית היא דרך סלולה לקדמונינו, היא הרשומה בתלמודנו. כי הם בנקודה בעצמה גם סביבה, ופעם יראו שהם בחוץ והסוד בקרבה. כי פעם יפרשו הכתוב כמשפטו, על דרך פשטו, ופעם ידרשו בו דרש, לסוד עמק או מפרש.

הדרך החמישית, יסוד פרושי עליה אשית, לבאר כל כתוב כמשפטו ודקדוקו ופשוטו. רק במצוות ובחקים אסמוך על קדמונינו, וכפי דבריהם אתקן דקדוק לשוננו. וחלילה לי מחטא לקוני, לשלוח יד לשוני נגד הרבים ונכבדים בחכמזם ומעשיהם, מכל חכמי הדורות הבאים אחריהם.

ר' יצחק בן אברהם אבן עזרא.

(בנו של הראב"ע ; מת בהיות עוד אביו בחיים).

תַּאֲלֻמָּנָה שִׁפְתֵי שֶׁקֶר!

(לאחר מידידיו).

בִּי הַזְמַן חָצִי נָדָה שָׁקֶר,
פָּצַע לְבָבִי מִבְּלִי-שֶׁלֹּחַ א,
הִכָּהָה שְׁתֵּי עֵינַי בְּעוֹד יוֹמָם,
הַנִּים מְאוֹר לָחִי וְעוֹדֵי לֶחַ,
הַלְבִּישׁ יָמַי הַשְׁחָרוֹת שְׁחָרוֹת ב,
אַחַר אֲשֶׁר חָלַף וְהִתְגַּלַּח ב,
חָרַשׁ בְּגָבִי, וְאָנִי אֶסְבֵּל,
פָּשַׁע בְּנַפְשִׁי, וְאָנִי אֶסְלַח.
לֹו הַזְמַן הָיָה כְּפִי חֶפְצוֹ,
הִגְלָה יְדִידִיו עַד גְּבוּל לַחֲלָת.
הֵה, יְרֵב־בִּי זַחְלִי עֶפֶר,
כִּי שֵׁן-בְּהֵמוֹת בִּי תִמּוֹל שֶׁלֶח:
אֶתְּוֹדְעָה אֵל דָּת בְּנֵי-נֹכַר,
אֶתְּנַכְרֶה לְלִשׁוֹן בְּנוֹ שֶׁלֹּח א!
מִה-לִּי לְחִבְרַת שְׁנֵאֵי שְׁלוֹם,
אַחַר כִּבְדִּי הַנִּדָּד פֶּלֶח ד?
הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא מְלֵא סִיגִים
לְבוֹ, וְכָלוּ סָג וְגַם נֶאֱלָח,

כְּתִבְתָּ בְּיָדֶי דָּעַת —
 לֹא זֶן וְלֹא הוֹקִיר וְלֹא פִלְחָה,^ה
 כִּי כָל־כְּלֵי הַבֵּין וְהַמוֹסֵר
 עַל הַכֶּסֶּיל יוֹצֵר וְלֹא יַצְלֵחַ;^ו
 יָדַע לְבָבִי בְּאַמֶּת, כִּי לֹא
 עַל הַחֲמוּר רוּחַ אֲנוֹשׁ תַּצְלַח,
 צוּרֵת אֲנוֹשׁ אִם תִּדְרָשׁוּ — רֹאשִׁי
 בֵּין נִינּוּה נִמְצָא וּבֵין פִּלְחָה,^ה
 יָמוּת בְּלֹא עֵתוֹ וַיִּשּׁוּמִם.
 יָבֹא אֲלֵי קִבְרוֹ בְּאֵין פִּלְחָה,^ה
 תִּבְּל הָלֹא תִבְּל וְהַמְרוֹם
 יִכְלֶה, וְהַשְׁחָק הָלֹא נִמְלָח!^ו
 אֵיךְ נִהְרֹת מוֹסֵר נְבוּב לִבָּב
 יִרְפֹּשׁ וַיִּמְיֵי הָאֲמֶת יִדְלַח?
 כִּמָּה בְּדַבְּרֵי הַכֶּסֶּיל אֲשַׁעֶה,
 כִּי אֲכַלֶּה תִּפֹּל בְּלִי מָלַח?
 שְׁלוֹם לָךְ מֵאֵת אֲסִיר תִּקְנֶה,
 סִמֵּי שְׁלוֹמוֹתֶיךָ לָךְ מָלַח,^ו
 שְׁלַח לָךְ לִבּוֹ בְּמִכְתָּבוֹ,
 גַּם מִכְּבֹדוֹ הָאֶלֶף פִּלְחָה;
 עַד אֵן אֲסִירִי הָעֲנִי נִהְיָה?
 עַל־גֹּב זִמֵּן בִּגְד רֶכֶב וַצֻּלַּח!

(א) שֶׁלַח — מִין כְּלֵי קָרֵב (נַחֲמִיה ד' יא.). (ב) „שְׁחֲרוּת” שְׁנִיָּה הוֹרֵאתָ קִדְרוֹת,
 וְכוּנַת הַמֵּאמֶר: הַזִּמֵּן הַקִּדְרִי, הַחֲשִׁיד יָמֵי עֲלוּמִי. בַּמֵּאמֶר הַשְּׁנִי יֵשׁ לְבֹאֵר חֶלֶף-מַחֲץ
 (מִלֵּה"כ „חֲלָפָה וּמַחֲצָה רִקְתּוֹ” בְּשׁוּפְטִים ה' כ"ו) וְכֵן יֵשׁ לְבֹאֵר בַּקָּשָׁה גַּם „הַתְּגַלַּח”
 בַּהוֹרֵאָה כּוֹזֵאת מִלֵּה"כ בִּישְׁעִיה „בַּיּוֹם הַהוּא יִגְלַח ה'” וְכוּ' ז' כ'. (ג) לִלְשׁוֹן עֵבֶר,

שהוא „בן שלח“ (בר. י' כ"ד; י"א י"ד). (ד) אחרי אשר פלח הנדוד (חיי הנדודים) את כבדי (מלה"כ במשלי ז' כ"ג). (ה) ולא עבד, מהנוסח הנהוג בכתובה. (ו) עפ"י הכתוב „כל כלי יוצר עליך לא יצלח“ (ישעיה ג"ד י"ז), ואין הלשון מדויקת פה כל צרכה. (ז) כמו נתון ברסן (עפ"י חכתוב, „ואת רסן בין נינוה ובין פלח“ בר. י' י"ב). (ח) בטרם יגיע לימי זקנה (איוב ה' כ"ו ועיין רש"י שם). (ט) כלה"כ (בישעיה ג"א ו'). (י) בלל, ערבב יפה (שמות ל' ל"ה) ומוטב לנקד „מלח“.

ר' משה הכהן גקטילה.

(בן המאה האחת עשרה למה"ג).

♦ ♦ ♦ ♦

ר' משה בן שמואל הכהן אבן גקטילה או
גיקטיליה היה בן דורו של רש"י ותלמידו המבהק של המדקדק
המודעי הגדול בדורו ר' יונה אבן גנאת. הוא תרגם את ספרי רבו זה
עברית. גם כתב באורים על כתבי הקדש ומאמרים בדקדוק הלשון. אבל
רב חבוריו אבדו ברבות הימים, ומהקטעים המובאים מהם בספרים אחרים
נראה, שהלך בדרך הבקרת המתונה, שנחשבה לחפשית יותר מדי בימים ההם.

שִׁיר יְדִידוֹת.

(ביום חתונתו).

אם תִּרְאֵי אֶת מֶרְאִיךָ, יִשְׁלִי אֶהְבֶּיךָ!

נָא, עֲפֹרָה^(*), שְׁבִי אֵלַי צְדִי,

וְשִׁכְבִי בְּעָרְשׁ מִרְבְּדִי,

וְצוּר חֲכָךְ אֶרְדֶּה לְבִדִּי,

אך, צוּפִיָּה, מִנְגִּדִּי

הִסְבִּי אֶת עֵינֶיךָ — יִשְׁלִי אֶהְבֶּיךָ!

יָפוּ בְךָ אִמְרֵי חֶשֶׁק,

כִּי יִפְיֶיךָ כָּל־לֵב עוֹשֶׁק;

עֲנֵג לְמֵרִיחַ וְנֶשֶׁק,

וּבַעֲפֹפִיָּה נֶשֶׁק;

כְּחוֹט שְׁנֵי שְׁפָתֶיךָ — יִשְׁלִי אֶהְבֶּיךָ!

מִה־טִּבּוֹ בִּיפְיֶיךָ שִׁירִים,

מִה־יִּקְרוּ בְּךָ מִדְּבָרִים^(*),

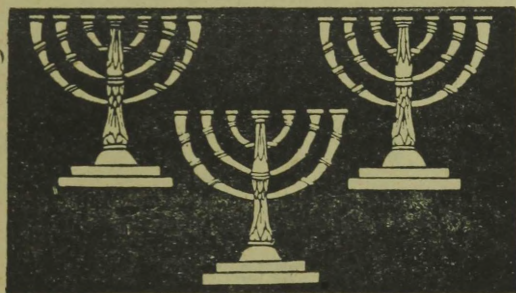
^(*) מצתק בהשמטות מתוך מבחר השירה העברית לר"ח בראדי, לפסיה — הוצאת

„איגול“ תרפ"ב.

כִּי־חַן וְהוֹד בָּךְ נִקְשָׁרִים;
אָחוֹת שָׁמַשׁ—וְאָךְ בְּתוּרִים
מֶה־נָּאוּ לְחֵידָךְ— יִשְׁלִי אֶהְבִּידָךְ!

חָרְדוּ לָךְ כָּל־מַשְׁפִּילִים,
כִּי־זָכַרְךָ מִרְ וְאֶהְלִים;
מֶה־יָפִית, עֲפָרֶת אֶהְלִים
לְעֵינַיִם, עַתָּה בְּנַעֲלִים
מֶה־יָפוּ פְעָמֶיךָ— יִשְׁלִי אֶהְבִּידָךְ!

(א) כְּנוֹי לַעֲלֹמָה יִפָּה בַלְשׁוֹן מְשׁוֹרְרֵינוּ שְׂבִימֵי הַבֵּינִים. (ב) דְּבָרֵי שְׁפָתִים. (ג) מִן
עֵץ בִּשְׁמֵם טוֹב רִיחַ.

רַבְּנוּ מֹשֶׁה בֶּן מִימון.

(ד"א תתצ"ה - תתקס"ה = 1135 - 1205).

■ ■ ■ ■ ■

רַבְּנוּ מֹשֶׁה ב"ר מִימון (הרמב"ם), המכונה גם מִיִּימוֹנִי, על שם אביו, שהיה אף הוא גדול בתורה ובמדעים, נולד בקורדובה בערב פסח בשנת ד"א תתצ"ה. בן שלש עשרה או ארבע עשרה שנה נאנס לצאת עם אביו מספרד מפני גזרות האלמוהדים, ואחרי שנות נדודים שלא נודעו פרטיהם נתגלגל הדבר שנאחו במצרים בקהירה והתפרנס שם בְּרִנָּה בתור רופא אמן והיה לרופא למשנהו של פֶּלְדִּין מֶלֶךְ הָאָרֶץ—ויש אומרים גם לסלדין בעצמו—ונמנה לנגיד על קהלות היהודים במצרים ונפטר בשנת השכעים לימי חייו (כ' טבת תתקס"ה).

גם אחד מגדולי ישראל שנתקופת חתימת התלמוד עד היום הזה לא היה כהולל ונערץ בחייו ובמותו כהרמב"ם, מאשר היה לא רק גדול באחיו בתורה ובחכמות, כי אם גם רב פעלים מכולם בתור מחבר ספרי תורה וחנמה, החשובים והמפורסמים שבספריו הם „היד החזקה“ (המכונה בלשון הרבנים בשם „הרמב"ם“ סתם), „פרוש המשניות“ ו„מורה הנבוכים“. כל אחד משלושת הספרים האלה היה מספיק להעמיד את מחברו בראש חכמי דורו („פרוש המשניות“ ו„המורה“ נכתבו ערבית, אבל עוד בחייו התחילו לתרגמם עברית), והוא כתב עוד הרבה תשובות וחבורים קטנים בכמות וגדולים באמנות. מלבד כל זאת היה ליקח נפשות גם במדותיו ובספרט בענותו הנפלאה.

ספר „היד החזקה“ מצוין גם בסגנונו, ועוד יותר בטיב סדורו. בכלל היה רבנו הגדול הזה מדקדק מאד בסדור דבריו.

מספר „היד החזקה“.

מהלכות יסודי התורה (פרק ראשון).

... ו, אלוה זה אחד הוא, ואינו שנים, ולא יתר על שנים, אלא אחד, שאין כיחודו אחד מן האחדים הנמצאים בעולם. לא אחד כמין א, שהוא כולל אחדים הרבה, ולא אחד כגוף ב, שהוא נחלק למחלקות ולקצוות ג, אלא יחוד שאין יחוד אחר כמותו בעולם... ח, הרי מפורש בתורה ובנביאים, שאין הקב"ה גוף וגויה, שנאמר, "כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת", והגוף לא יהיה בשני מקומות, ונאמר: "כי לא ראתם כל תמונה", ונאמר: "ואל מי תדמינוי ואשוה", ואלו היה גוף היה דומה לשאר גופים. ט, אם כן מהו זה שכתוב בתורה "ותחת רגליו", "כתובים באצבע אלהים", "יד ה'", "עיני ה'", "אזני ה'" וכיוצא בדברים האלו? הכל לפי דעתן של בני אדם הוא, שאינן מכירין אלא [את] הגופות, ודברה תורה כלשון בני אדם, והכל כנויים הן, שנאמר: "אם שנותי ברק חרבי", וכי חרב יש לו ובחרב הוא הורג? אלא משל, והכל משל, ראיה לדבר, שנביא אחד אומר, שראה [את] הקב"ה "בְּבוֹשָׁה כְּתֹלַךְ חֲרִיר" (דניאל ז' ט'), ואחד ראהו, "חמוץ בגדים מבצרה", משה רבנו עצמו ראהו על הים "כגבור עושה מלחמה" ובסיני "כשליח צבור עטוף ז", לומר שאין לו דמות וצורה, אלא הכל במראה הנבואה ובמחזה, ואמתת הדבר אין דעתו של אדם מבין ולא יכולה להשיגו ולחקרו, וזה שאמר הכתוב: "החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא?"... יא, וכיון שנתברר שאינו גוף וגויה, יתברר, שלא יארע לו אחד ממאורעות הגופות, לא חבור ולא פרוד, לא מקום ולא מדה,

לא עליה ולא ירידה, ולא ימין ולא שמאל, ולא פנים ולא אחור, ולא ישיבה ולא עמידה, ואינו מצוי בזמן עד שיהיה לו ראשית ואחרית ומנין שנים, ואינו משתנה, שאין דבר שיגרום לו שנוי, ואין לו לא מות ולא חיים כחיי הגוף החי, ולא סכלות ולא חכמה כחכמת האיש החכם, לא שנה ולא הקיצה ולא כעס ולא שחוק ולא שמחה ולא עצבות, ולא שתיקה ולא דבור כדבור בני אדם, וכך אמרו חכמים: "אין למעלה לא ישיבה ולא עמידה ולא עורף ולא עיפוי"^א. יב. והואיל והדבר כן הוא, כל הדברים הללו וכיוצא בהן, שנאמרו בתורה ובדברי נביאים הכל משל ומליצה הן, כמו שנאמר: "יושב בשמים ישחק", "כעסוני בהבליהם", "כאשר שש ה'" וכיוצא בהן. על הכל אמרו חכמים: "דברה תורה כלשון בני אדם", וכן הוא אומר: "האומי הם מכעיסים ז'" הרי הוא אומר: "ואני ה' לא שניתני", ואלו היה פעמים כועס ופעמים שמח היה משתנה. וכל הדברים האלו אינן מצויין אלא לגופים האפלים השפלים שוכני בתי חמר, אשר בעפר יסודם, אבל הוא ברוך הוא, יתברך ויתרומם על כל זה.

(א) למשל, כשם אדם או חיה או עוף וכיוצא בזה, שאף על פי שהוא בא ביחיד יכון בו למין שלם, שרבים נכללים בו, (ב) כבעל חיים או כלי או כל דבר גשמי. (ג) שעל כל פנים יש לו שלשה קצוות של ארך ורחב ועמק. (ד) ע"פ פרוש הגמרא על פסוק "ויתיצב עמו שם". (ה) לא מבינה ולא יכולה להשיגו. (ו) לשון הגמרא (חגיגה ט"ו ע"א) ומפרש רש"י: "לא עורף—דבכל צדיהן יש להם פנים. עיפוי — עיפות", ונראה, שגם הרמב"ם מפרש כן, אלא שהוא מדיגש את בטול הגשמיות בתכנו של מאמר זה. רש"י גורס שם: "ולא תחרות" תחת "ולא עמידה".

מולכות דעות א) (פרק ראשון).

א. דעות הרבה יש לכל אחד ואחד מבני אדם, וזו משונה מזו ורחוקה ממנו ביותר. יש אדם שהוא בעל חמה כועס תמיד; ויש אדם שדעתו מיושבת עליו ואינו כועס כלל, ואם יכעס יכעס כעס מעט בכמה שנים. ויש אדם שהוא גבה לב ביותר, ויש שהוא שפל רוח ביותר. ויש שהוא בעל תאוה, לא תשבע נפשו מהלוך בתאוה, ויש שהוא בעל לב טהור מאד ו'א יתאוה אפילו לדברים מעטים שהגוף צריך להן. ויש בעל

נפש רחבה, שלא תשבע נפשו מכל ממון העולם, כענין שנאמר: "אהב כסף לא ישבע כסף", ויש מקצר נפשו, שִׁדְיוֹ אפילו דבר מעט, שלא יספיק לו, ולא ירדוף להשיג כל צרכו; ויש שהוא מסגף עצמו ברעב וקובץ על ידו ואינו אוכל פרוטה משלו אלא בצער גדול; ויש שהוא מאבד כל ממונו בידו לדעתו. ועל דרכים אלו שאר כל הדעות כגון מהולל (ב) ואונן (ג) וכילי ושוע ואכזרי ורחמן ורך לבב ואמיץ לב וכיוצא בהן. ב. ויש בין כל דעה ודעה הרחוקה ממנה בקצה האחר דעות בינוניות, זו רחוקה מזו. וכל הדעות יש מהן דעות שהן לאדם מתחלת בריתו לפי טבע גופו, ויש מהן דעות, שטבעו של אדם זה מכוון ועתיד לקבל אותם במהרה יותר משאר הדעות, ויש מהן שאינן לאדם מתחלת בריתו, אלא קָמַד אותן מאחרים או שנפנה להן מעצמו לפי מחשבה שעלתה בלבו או ששמע שזו הדעה טובה לו, ובה ראוי לילך, והנהיג עצמו בה עד שנקבעה בלבו. ג. שתי קצוות הרחוקות זו מזו שבכל דעה ודעה אינן דרך טובה, ואין ראוי לו לאדם ללכת בהן ולא ללכֹּדֶן לעצמו. ואם מצא טבעו נוטה לאחת מהן או מוכן לאחת מהן או שכבר למד אחת מהן ונהג בה, יחזיר עצמו למוטב ויִלֵךְ בדרך הטובים, והיא הדרך הישרה. ד. הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם, והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות רחוק שוה ואינה קרובה לא לזו ולא לזו. לפיכך צוו חכמים הראשונים, שיהא אדם שם (ד) דעותיו תמיד ומשער אותם ומכוון אותם בדרך האמצעית, כדי שיהא שלם בגופו. כיצד? לא יהא בעל חמה נוח לכעוס ולא כמת שאינו מרגיש, אלא בינוני. לא יכעס אלא על דבר גדול, שראוי לכעוס עליו, כדי שלא יַעֲשֶׂה כיוצא בו פעם אחרת. וכן לא יתאוה אלא לדברים שהגוף צריך להן ואי אפשר לחיות בזולתן, כענין שנאמר: "צדיק אוכל לשבע נפשו", וכן לא יהי עמל בעסקו אלא להשיג דבר שצריך לו לחיי שעה, כענין שנאמר: "טוב מעט לצדיק", ולא יקפץ ידו ביותר ולא יפזר ממנו, אלא נותן צדקה כפי מסת ידו ומלוה כראוי למי שצריך, ולא יהא מהולל ושוחק ולא עצב ואונן אלא שמח, כל ימיו בנחת, בסבר פנים יפות, וכן שאר דעותיו, ודרך זו היא דרך החכמים. כל אדם

שדעותיו דעות בינוניות ה) ממוצעות נקרא חכם. ה) ומי שהוא מדקדק על עצמו ביותר ויתרחק מדעה בינונית מעט לצד זה או לצד זה (ו) נקרא חסיד. כיצד? מי שיתרחק מגובה הלב עד הקצה האחרון ויהי שפל רוח ביותר נקרא חסיד, וזו היא מדת חסידות. ואם יתרחק עד האמצע בלבד ויהיה עניו נקרא חכם, וזו היא מדת חכמה. ועל דרך זו כל שאר הדעות, וחסידים הראשונים היו מטיין דעות שלהן מדרך האמצעית כנגד שתי הקצוות. יש דעה שמטיין אותה כנגד הקצה האחרון ויש דעה שמטיין אותה כנגד הקצה הראשון, וזהו לפני משורת הדין. ומצוין אנו ללכת בדרכים האלו הבינוניים, והם הדרכים הטובים והישרים, שנאמר "והלכת בדרכיו". ו, כך למדו בפירוש מצוה זו: מה הוא נקרא חנון, אף אתה היה חנון; מה הוא נקרא קדוש, אף אתה היה קדוש; — ועל דרך זו קראו הנביאים לאל בכל אותן הכנויין: ארך אפים ורב חסד, צדיק וישר, תמים, גבור וחזק וכיוצא בהן, להודיע שהן דרכים טובים וישרים, וחייב אדם להנהיג עצמו בהן ולהדמות אליו כפי כחו. ז) וכיצד ירגיל אדם עצמו בדעות אלו עד שיקבעו בו? — יעשה וישלש במעשים שעושה על פי הדעות האמצעיות ויחזור בהם תמיד, עד שיהיו מעשיהם קלים עליו ולא יהיה בהם טורח עליו ויקבעו הדעות בנפשו. ולפי שהשמות האלו נקרא בהן היוצר והם הדרך הבינונית שאנו חייבין ללכת בה, נקראת דרך זו דרך ה', והוא שלמד אברהם אבינו לבניו, שנאמר, "כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' וההלך בדרך זו מביא טובה וברכה לעצמו, שנאמר "למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו".

(א) הכונה: יש בהן קרובות לטבעו של אדם בינוני ויש משונות, רחוקות מטבעו פחות או יותר או הרבה מאד, כמו שיבואר. "דעות" בלשון המשנה כמין שם נרדף ל"מדות" כהוראת טמפרמנט. (ב) בלשון המקרא "הולל", איש לצון, אוהב צחוק. (ג) עצוב רוח. (ד) מעריך, משתדל לדעת את ערכן האמתי. (ה) הכונה ממין דעה בינונית, כמו שבתלמוד יאמר "בינונית" ו"זבורית" על נכסים ושדות שאדמתם בינונית או זבורית. אין אנו מוכרחים לתקן "בינוניות". (ו) יפריז קצת בדבוקו בטוב או בהתרחקו מרע.

מספר „מורה נבוכים“.

מחקדמת הספר.

המאמר הזה א' ענינו ב' הראשון, לבאר עניני שמות ג', באו בספרי הנבואה. מה שמות ההם — שמות משתתפים ד', ויקחום הפתאים כפי קצת הענינים, אשר יאמר עליהם השם ההוא המשתתף ה'; ומה מושאלים, ויקחום גם כן כפי הענין הראשון, אשר הושאלו ממנו; ומה מספקים, פעם יחשב בהם שהם יאמרו בהסכמה ופעם יחשב בהם שהם משתתפים. ואין הכונה במאמר הזה להבינם כולם להמון, ולא למתחילים בעיון, ולא למד מי שלא עין רק בחכמת התורה, ר"ל תלמודה, כי ענין המאמר הזה כלו, וכל מה שהוא ממינו, הוא חכמת התורה על האמת, אבל כנות המאמר הזה, להעיר איש בעל דת, שהורגלה בנפשו ועלתה בהאמנתו ח' אמתת תורתנו; והוא שלם בדתו ובמדותיו ועין בחכמת הפילוסופים וידע עניניהם, ומשכו השכל האנושי להשכינו במשכנוט, והציקוהו פשטי התורה, ומה שלא סר היותו מבין מדעתה, או הבינהו זולתו מעניני השמות ההם המשתתפים, או המספקים, ונשאר במבוכה ובהלה, אם שימשך אחרי שכלו, וישליך מה שידעהו מהשמות ההם, ויחשוב שהוא השליך פנותי התורה, או שישאר עם מה שהבינו מהם, ולא ימשך אחר שכלו, אך ישליכוהו אחרי ג' ויטה מעליו, ויראה עם זה, שהוא הביא עליו הפסד ונזק בתורתו וישאר עם המחשבות ההם הדמיונות, והוא מפניהם בפחד וכובד, ולא יסור מהיות בכאב לב ומבוכה גדולה.

ובכלל המאמר הזה כונה שניה יא', והוא ביאור משלים סתומים מאד, שבאו בספרי הנביאים, ולא פורש שהם משל, אבל יראה קספך ולנבהל שהם כפשוטיהם ואין תוך בהסיג. וכשיתבונן בהם היודע בהם באמת, ויקחם על פשוטיהם תתחדש לו גם כן מבוכה גדולה. וכשנבאר לו המשל ההוא, או נעזר אותו על היותו משל, ימלט וינצל מן המבוכה ההיא, ולזה נקרא המאמר הזה „מורה הנבוכים“. ואיני אומר, כי המאמר

הזה דוחה לכל ספק למי שיבינהו יג), אבל אמר שהוא דוחה לרוב הספקות הגדולות שבהם.

(א) החבור הזה. (ב) כונתו הראשונה (ג) גם פעלים ומלות בכלל זה. (ד) שמות דומים במבטאם ושונים בהוראתם (Homonymy בלועזית). (ה) כלומר, יבינו את חשמות המשותפים האלה לא בכל הוראותיהן כי אם אך במקצתן רק מהוראותיהם השונות. (ו) פעם יחשובם לשמות המסמנים סוג שלם של מושגים. (ז) שאר הספרים ממין זה. (ח) האמנה = הכרה שבלב. (ט) השכל האנושי דורש לתפס את מקומו הראוי לו. (י) פנות התורה = יסודות עקריים בתורה. יא) מלבד הכונה הראשונה הנזכרת למעלה, שהיא: לבאר השמות הבאים בספרי הנבואה, יש עוד כונה שניה בחבור הספר הזה. יב) ואין בהם כונה פנימית עמוקה. יג) למי שיבינהו = למי שיבין את הספר הזה.

מחלק א', פרק ד'.

דע, כי "ראה" ו"הביט" ו"חזה", שלש המלות האלה נופלות על ראות העין. והושאלו שלשתן להשגת השכל. אמנם זה בראה (א) מפורסם אצל ההמון, אמר: "וירא והנה באר בשדה", וזה ראות עין. ואמר: "ולבי ראה הרבה חכמה ודעת, וזה השגה שכלית. ולפי זאת ההשאלה הוא כל לשון ראיה, שבאה בבורא יתברך כאמריו, "ראיתי את ה'", "וירא אליו ה'", "וירא אלהים כי טוב", "הראני נא את כבודך", "ויראו את אלהי ישראל", כל זה השגה שכלית, לא ראות עין ממש בשום פנים, כי לא ישיגו העינים רק גו' ובצדו (ב) קצת מקריו (ג) גם כן, כלומר מראה הגוף ותארו, וכיוצא בהם.

(א) אמנם זה בראה. אך מה שהפעל "ראה" הושאל על השגת השכל ידוע גם להמון העם. (2) ובצדו = ואגב. (3) מקריו = סגולותיו.

ר' יהודה אֶלְחֵרִיזִי.

(בן דורו של הרמב"ם).

ר' יהודה בן שלמה חריזי (אלחריזי או החריזי)

נולד בספרד הערבית וכשהשתלם במדעים יצא למדינות צרפת. אחרי כן נסע גם לארצות רחוקות וישב שנים אחדות במצרים ובא לארץ ישראל ולסוריה ובסוף ימיו חזר לספרד. לפי הנראה היה בן עשירים או עשה עשר בעצמו בהיותו עוד צעיר לימים. אך העשר אבד מהר, ומתפרנס היה בתרגום ספרים מערבית לעברית בעד נדיבים שוחרי חכמה ותומכי חכמים וסופרים, מה שהיה ממנהגו של עולם בעת ההיא לפניו, ודומה היה בזה במקצת להראב"ע, אבל רק במקצת: הראב"ע היה חכם וחוקר בעקרו של דבר, והחריזי היה אך סופר יפה, "מליץ" בלשון הדורות האחרונים. אבל מצוין היה בזה מכל בני דורו, ובמדה ידועה גם מכל אשר היו לפניו בשנות הבינים. "אלחריזי", אומר הדר. א. קמינקא, "הוא הסופר העברי הראשון, שהבר ספר מליצי שלם, אשר הוא ענין לעצמו ואשר עשה רושם במהלך הספרות העברית, ספר אשר לא בא להורות וללמד, לפרש ולהתפלסף, כי אם לענג ולשעשע, לא לדרוש בכובד ראש ולגלות חדשות ונצורות, כי אם לשוחח בחריפות מליצית (esprit) על דברים ידועים לכל אדם מן השוק, וזהו כשרון, איש אשר רוח לו", לפי דברי סופר אחד צרפתי.

החריזי תרגם את פרוש המשניות לרמב"ם לסדר זרעים ועוד ספרים שונים וביניהם גם את "מורה הנבוכים".

שנת מותו ומקום קבורתו לא נודעו בדיוק.

מהקדמת ספרו „תַּחֲכֻמוֹנִי“.

... אני ישן ולבי ער, ובים התשוקה סוער ובווער, ויעירני משנת סכְלִי – שְׁכָלִי, ויורני ויאמר לי: „אתה בן אדם, מה לך נרדם, פקח עיני רעיוניך וְהַצֵּבֵא גדודי הגיוניך וחלוצי לשונך, ואתה תאזור מתניך, ולבש קנאות לאלהי הצבאות וללשון הקדש, אשר היא לשון הנבואות, היורדת פלאות, וְחֲדָשׁ כְּנֶשֶׁר נְעוּרִיהָ ורפא שבריה... והיא בכל יום בבכי ממרת, ועל און סגרת ומסגרת, אמריה אומרת לאמור: מה מצאתם עול במפעלי, כי רחקתם מעלי. הלא ביום דבר ד' עם אבותיכם, אנכי עמדתי בין ה' וביניכם, ולוחות הברית הלא ברוח פי נכתבו ומצור לשוני נחצבו. וכל הימים אשר שכן כבוד האל בהיכלו, אני הייתי כשגל יושבת אצלו, להגיד לכם סודו ולתת עליכם הודו. ובניכם מאסוני וחבקו לשון זרים, עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים, העבירו ללשון קדר לשון ישראלים, ואמרו: לכו ונמכרנו לישמעאלים... ונפְתָה לבבם בראותם כמה מליצה יקרה, אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה, ותהי שרי עקרה... ועל כן התעוררתי, ועזו התאזרתי, להשיב עקרת הבית אם הבנים שמחה ולתור לה מנוחה... הענין אשר העיר את רוחי לחבר [את] הספר הזה, כי איש חכם מחכמי ישמעאלים וממבחר המשכילים... ונודע שמו אֶלְחִירִי, וכל אבי מליצות זולתו הולך עירירי, חבר בלשון ערב ספר נותן אמרי שפר, אף על פי שעניניו מלשון הקדש גזורים, וכל משליו היקרים מספרינו לקוחים ומסורים, ואם תשאל לכל מליצה ממליצותם, מי הביאך ללשון הגרים, תאמרי: „כי גָּבַב גִּנְבַּתִּי מֵאֶרֶץ הָעֵבְרִים“. ובראותי הספר ההוא נִגְלוּ כִסְפֵּי שְׁמִי גִלִּי, ונזלו נְבִלִי אֲבִלִי, יען כל עם ועם נוהרים בהגיונם, נשמרים מחטא בלשונם, ולשוננו...

על כן חברתי חספר הזה להראות כח לשון הקדש לעם הקדש... ובכל הדברים אשר בספר הזה זכרתי, דבר מספר הישמעאלי לא לקחתי,

לבד אם שכחתי, או אם באו לידי דברים במקרה ואנכי לא ידעתי, אך כל עניני הספר הזה מלבבי נבראו, חדשים מקרוב באו וממי יהודה יצאו... כי נדיבי ספרד בשמעם דבר ספר הישמעאלי, תמהו עליהם ובקשו ממני, בהיותי ביניהם, להעתיק הספר הזה להם, ולא יכלתי להשיב את פניהם, וכאשר חפצם השלמתי והספר העתקתי, ביתי נטשתי ודרכים ארחתי (ב) ואניות רכבתי (ג) וימים עברתי ומערב ברחתי, ובמזרח זרחתי, וארא כי הסכלתי עשה, וגדול עוני מנשוא, בעזבי לחבר ספר מליצותינו והלכתי להעתיק ספר זולתנו כאלו אין דברי אלהים חיים בינותנו, וכרם זרים לנטור מהרתי, וכרמי שלי לא נטרתי. ועל כן חברתי [את] הספר הזה במליצות חדשות... וכל דברי הספר הזה (בלשון ד) הימן האזרחי עשיתים ועל שם חבר הקיני יסדתיים ובניתים. ואף על פי שאחד (ה) מהם בדורנו לא היה, וכל אשר דברתי בשמם לא היה ולא נברא אלא משל היה. ואני מחלה פני כל הקורא, במצאו דבר חטא וחובה, ידין אותי לטובה, ועל כל פשעים תכסה אהבה, ואל תהי בלבו חטאת יהודה כתובה...

(א) נתקפלו כמגלה, כלומר התכסו בעבים (ישעיה לד, ד). (ב) נטשתי בדרכים (ג) כִּכְבַּ יָאֵמַר (בלשון המקרא) גם על נסיעה במרכבה (מ"ב י"ט, טז), וע"כ ישתמש בו גם בהורא נסיעה באניות. (ד) הכונה בשם. (ה) שגם אחד.

על המשוררים העברים.

(תחכמוני שער שלישי)

... ורבי יוסף בן חסדאי הוא אבי השירה היתומה, אשר תחלתה, "הלצבי חן גבורת און ועצמה", אשר אחת היא לאמה, ואין כמוה בין בני עמה... ושירי רבי שלמה הקטן, לפניו כל גדול יקטן... הוא לבדו עלה במעלת השיר העליונה, והמליצה ילדתהו על ברכי התבונה, יתקשור על ידו שני לאמור: "זה יצא ראשונה", כי כל המשוררים אשר היו לפניו ושירים לנגדו רוח ותהו, ואחריו לא קם כמותו, וכל הבאים אחריו למדו מטעמו וקבלו רוח השיר מעמו, והאל משחו למלך על שירי עמו... גם במעמד הצומות הראה גוראות עצומות, וחבר ספר ליום

הכפורים א), כל עניניו נרדים, עם כפרים מצִפִּים ספירים... ור' משה בן עזרא מושה הפנינים ממליצות הרעיונים, ושירו אשר חבר ללילות התחנונים דובב שפתי ישנים, גם הוא עשה סדר ליום הכפורים, מליו מכלי פז יקרים... ושירי החכם ר' אברהם בן עזרא עזרה בצרות וגשמי נדבות בזמן בצרות, וכל פיוטיו נוראים ועניניהם נפלאים, פָּהֵם לא ראו הָרָאִים. גם הוא חבר סדר ליום הכפורים, עניניו בכור שכל יצוקים ועל הלכות חקוקים. ויצחק בנו גם הוא ממקור השיר שָׁאֵב, ועל שירי הבן מזיו האב, אך בבואו לארצות מִזְרָח, כבוד ה' עליו לא זרח, והסיר מעליו מעילי הדת היקרים, ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים ב)... ושירי הלוי ר' יהודה, לזית חן לראש התעודה ג), ועל צוארה ד) טור אדם פטדה ה), הוא לבית השיר העמוד הימיני, יושב בשבת תחכמוני, הוא עדינו העצני והוא עורר את חניתו על הנפילים ועזב גבורי השיר חללים, וכל שיריו לב החכמים יחיתון ו), וכמעט לפניו סף אסף ואולת יד ידותון, ויהי שיר בני קרח קִטְרָח. הוא בא באוצר השיר ושלל בית נכתה ולקח כל כלי חמדו ויצא וסגר השער אחרי צאתו. וכל היוצאים בעקבותיו ללמוד מלאכת שירותיו לא השיגו אבק מרכבותיו, וכל המשוררים ישאו מדברותיו וישקו מרגלותיו. כי במלאכת הפיוט לשונו ברור ושחוט ז), ובשירי תפלותיו ימשוך כל לב ויכבשנו, ובשירי חשק ניבו כשכתב הטל, וגחלים בערו ממנו, ובקינותיו יזיל ענן הבכי ויבקענו ואם יחבר אגרת או מגילה, תמצא כל מליצה יפה בה כלולה, כאל. מכוכבי רום גדולה ח) או מרום הקדש אצולה. ובאהלי השיר נפתחו לו שערי גבוהים, כי שם נגלו אליו האלהים, וברוח פיו גלי חכמות ישיבה, וכארי יריע אף יצריח וכל אשר יעשה יצליח.

... ט) ואחרי הדור ההוא נסתמו מקורי השירים בלשון העברים, ומליצת השיר שָׁלַח במשמיה רוזן, גם נביאיה לא מצאו חזון, וכל הבאים אחרי הדור ההוא יגעו לחקור מקור השירים, וחזבו בארות נשברים, ומימיהם מרים. ומאחר אשר נאסף שלמה היושב על כסאו ויגוע וימת אברהם נשיאו ויהודה שר צבאו ומשה נביאו י), נסתם חזון השיר ומוצאו, ונסתלק הכבוד ההוא ומוראו, ולא יסף עוד מלאך ה' לְהָרָא, כי לא קם אחריהם

מי יחבר כשיריהם. והנה אנחנו אלה פה היום מלקטים שכחת שבליהם...
וניגע ולא ניגע אליהם...

(א) ר' שלמה בן גבירול (בשביל שחתם באחד משיריו בראשי החרוזים "הקטן").
(ב) כתר מלכות. (ג) על פי השמועה המיר דתו. (ד) לראשה של התורה. (ה) של זו. (ו) של
אבנים טובות (כמליצת הכתוב במשלי ד' ט'). (ז) מחיריו (מלשון חתת עפ"י חבקוק
ב' י"ז). (ח) השם "לשון" נמצא במקרא גם בל"ו. בכלל לא נהגו סופרי ימי הבינים
לדקדק הרבה במין בדברים שאינם בעלי חיים. ואולם על פי כתב יד עתיק אחד נאמר
פה: "לשונו חן ברור ושחוט", וזה יפה יותר. (ט) קשה לשער, שכונתו עבקה, קלועה
(עפ"י לשון התלמוד והוראת שרש זה בשם "גדילים") ע"כ יש לקרוא גְדוּלָה. (י) (משער
י"ח. יא) ר' שלמה בן גבירול, ר' אברהם אבן עזרא ר' יהודה הלוי ור' משה אבן
עזרא.

מעשה בכפרי ובתרנגול.

(תחכמוני שער עשירי)

נאם הימן האזרחי: נסעתי מעמק השרים אל ארץ כשדים, וכאשר
ורחתי^(א) במרומיה ודרכתי הַדּוֹמִיָּה, יצאתי להתהלך בארץ לראות העוברים
והשבים, והאזרחים והתושבים והמורחים והמערבים. ואשא עיני וארא
איש יושב על מצבה לבדו, ואשב לצדו^(ב) כמשפט הארחים והגרים אשר
איש לאחיו מתחברים וקורות זמנם מספרים. ואומר לו: מה ענין שבחך
ומה מלאכתך. אמר: אני איש נכרי הולך מחיל אל חיל, פעם אצוד
שועל ופעם אטרף איל. אמרתי לו: הגידה לי מקצת ענייך והשמיעני
מאשר ראו בתבל עיניך.

אמר: ראיתי בדרכים אשר הלכתי ובנתיבות אשר דרכתי כמה
נוראות וכמה נפלאות, ולא ראו עיני דבר נפלא לשומעיו ונחמד ליודעיו,
כאשר ראיתי אמש לפני בוא השמש... הייתי עם חברים נעימים מורע
המלוכה ומן הפרתמים...

... וכאשר עלה אתמול השחר קמנו והשכמנו והסכמנו לצאת
לצאת פְּפָרִים ולהזעלם בין גְּרָדִים וכפרים^(ג) או באחד הַעֲזָרִים, וצוינו
הנערים, לאסור לנו מרכבותינו, ויצאנו ונערינו סביבותינו, ואנחנו על
סוסים מווינים להשיג הברקים מוכנים. ויאמר אלינו ראש חבורתנו, הלא
תלכו עמי למבחר הכפרים. על אחד ההרים, כי יש לי שם כפר נחמד,

יפיו לא ימד, ובו כל נעם נצמד, וכל אנשיו הם עבדי וגמולֵי חסדי.
 אמרנו: כל אשר חגור עלינו נעשה ובצלך נחסה. והלכנו כל היום עד
 עבור הצהרים והגענו עד הכפר בין הערבים, והשמש נטתה לָרֹב, פנתה
 לערוב, והלילה קרוב. וכאשר נסתרה החמה במעוניה וכסתה, פניה
 במשבצות שָׁנִיה (ד), באנו אל הכפר, והנה הפפרים עובדי האדמה יצאו
 בשמחה לקראתנו והשתחוּ לעֲמַתָנוּ, ובא הגדול מהם והורידנו מעל
 מרכבותינו ולקח הבהמות והביאן למבחר אדמות להשביעם ולכלכלם,
 ובנאות דשא ירביצם, ועל מי מנוחות ינהלם. והוא שב אלינו בשמחתו
 וביאנו אל ביתו. והנה דירה רחבה כמדבר וכערבה... ויאמר אלינו:
 אם טוב בעיניכם, אגיש לפניכם גבינה נקפאה וְחֶלֶב חמאה. אמרנו:
 איפה הוא, כי אין כמוהו, וימהר אל העדרים, למלאות בחלב ספל
 אדירים, וכרגע הקפאֵהוּ ולפנינו הביאֵהוּ ויאמר לנו: אכלו משמנים ורוו
 מעדנים, כי אנחנו שוכני ההרים ויושבי הכפרים, נפשנו נדיבה, וידנו
 רחבה, לקבל כל ארח באהבה, ואין עיננו רעה, ולא נדבתנו כשוכני
 המדינות (ה) גרועה, כי מתנתם חסרה, וידם קצרה, ועינם צרה. ואנחנו כל
 שמחתנו לקבל האורחים ולהביאם בעליות מְרֻנְחִים (ו) ולהשביעם עולות
 מחים ולשום לפניהם דמי הלב והנתחים.

וישא משלו ויאמר:

לְהַכְנִים אֲרֻחִים יִמְתַּק לְחֶפֶי,
 כְּמִיץ חֶלֶב בְּחִמָּאת הַבָּקָרִים,
 וּכְפִתִים בְּתוֹךְ חֲמָאָה שְׂרוּיִם,
 בָּעֵת כִּי יֵצְבְּרוּ אוֹתָם חֲמָרִים.
 וְעַת קוֹל אֲרֻחִים אֲשַׁמַּע חֲצוֹת לַיִל
 לְבָנִי אֶקְרָאָה: פִּתְחוּ שְׁעָרִים.
 וְשִׁמְחָתִי בְּאוֹרֶחַ כְּשִׁמְחָת
 זֶאֱב, גָּנֵב גְּדִי מִן הָעֲדָרִים;
 וְכָל יוֹם אֶחְרוֹשׁ אֲדַמַּת נְדָבוֹת,

כְּחֹדֶשׁ הָאֲדָמָה בְּבִקְרִים.
וַיֵּיטֵב לִי עֲשׂוֹת חֶסֶד, כְּרָעַב,
בְּמִצְאוֹ פֶת יְבֶשֶׁה עִם חֲצִירִים,
וַעֲיִנִי לַחֲזוֹת אוֹרְחִים תִּקְוָה,
כְּעִינִי הַחֲמוּרִים לְשִׁעוּרִים.

אחר כל זה לקח כבש בן שנתי וימהר לעשות אותו, וישמחו לפנינו, והוא עומד עלינו. וכאשר השלמנו לְאָכֹל, הכינו לנו מטות רעננות ומנוחות שאננות, ושכבנו ורגענו מן היגיעה אשר יגענו. והי בבקר, והשמש השקיפה מאשכני גלילותיה וגלתה מעיליה ותסר צעיפה מעליה. קמנו ממטותינו, לערוך לאל תפלתנו, ורכבנו על סוסינו, ויצאנו ממכונינו ושמנו אל המדבר מגמת פנינו, ללטוש במראה הציצים והצמחים עינינו ולעורר ישני רעיונינו, והתהלכנו בין צללי גנים דשנים ורעננים מלאים מעדנים. וכאשר הגיעה עת האכל, והנה הפפרי בא לקראתנו בשמחתו ויביאנו אל ביתו. מצאנו מקומות מוכנים ומטעמים מְזֻמִּים, והקדרות יִרְמִיתוֹ, ומרחוק יִרְיחוֹ^(ז), והירקות מלאו הסיר, וכל הבשר חציר^(ח), וישם לפנינו קערותיו מלאות במטעמותיו.

אמר המגיד (כלומר המספר, הימן המזרחי): וראיתי בבית הכפרי תרנגול ארך האבר וגדול רך וטוב דשן ורטוב, ואויתי לאכלו, כי כל הלילה העירני משנתו בקולו ואמר אל הכפרי: אתה הגדלת טובתך עלינו ולערוך תודה לך חובה עלינו. אבל אני חולה ולבי זעף וסר, וצונו הרופאים לבלי אכול בשר^(ט), ואני מתאוה לאכול מבשר זה התרנגול... וימהר הכפרי הוא ואשתו, אחרי התרנגול לקחתו. והתרנגול ברח מיגון ומִגְנָה^(י), מגג אל גג ומפנה אל פנה. וכאשר יגע הכפרי ולא רָגַע ורדף אחרי תרנגולו, וירא כי לא יכול לו, קרא לנערים בני ביתו לעזור לו וירוצו אחריו הנערים בשמחה ובשירים, ונער אחד מהם השיגהו, וברגלו החזיקהו, והתרנגול במהירות המות נשכהו, עד כי עזבהו. ויברח התרנגול ונמלט מיד כלם ועלה על ראש הסלם, ונתן תהלה ושבח לאדון עולם, ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו כלם. אחרי כן עלה על גג בית

התפלה, והיו שם קהלה גדולה וקול המולה, ונשא קולו בנגינה ואמר ברוך אתה ה' הנותן לשכוי בינה. ויתקבצו כל העם סביבו לשמוע ניבו. ויען ויאמר להם: שמעו אלי רודפי צדק אנשי תהלות, הבאים לערוך תפלות לנורא עלילות ולשפוך לבבות לשוכן ערבות ולשאת כפים אל אל בשמים. מה יועילו התפלות ונפשותיכם בדם מגאלות. ומדוע תרבו תחנונים, ואתם שופכים דם נקיים ואביונים. ואיך להתפלל תחשובו, ובכל יום להרוג נקיים תארובו. לא תוסיפו הביא מנחת שוא ובית אל אל תבואו, ידיכם דמים מלאו, תפלותיכם לצון ולא לרצון, ובה לא יכפר עון, כי היא מנחת זכרון מזכרת עון. ויתמהו העם לתלונתו, וישאלו איש לאחיו על המקרה אשר קרה אותו.

ויען ויאמר להם: אליכם אישים אקרא, משיבי מלחמה שערה. האין יראת ה' על פניכם ואם אין משפט ביניכם? ואם תבגדו בכל הבא בצל קורתכם, מי יבטח באהבתכם? ואם תרעו לבעלי בריתכם, מי יאמין עוד בכם? הנקלה בעיניכם לבגוד באנשי האהבה ולשלם רעה תחת טובה. הלא כיום באתי בצל קורתכם, עבדתי בכל כחי אתכם, וכל הלילה אעיר ישניכם להתפלל לאלהיכם, ובכל היום ארנן לפניכם לשמח לבבכם... ועתה אחרי אשר זקנתי ובעבודתכם נושנתי, וחלפו ימי ושני והגיעו ימי זקוני, תשלמוני רעה תחת טובה, ותגמלונו תחת אהבה איבה, ותרצו מעל בני להפרידני, ומחיק נשי גרשני, לעזוב יתומות הבנות, ונשי עגונות, אלמנות...

אמר המגיד: וכשמוע העם תלונתו, ידעו צדקתו ואמונתו, וחרה מאד להם, וירע הדבר בעיניהם ושלחו לקרוא לבעליו ודברו קשות אליו ואמרו לו: איך חשבת לעשות נבלה כזאת, לשלוח יד בזקננו ומורנו, אשר דרכי אלהים יורנו ומשנתנו לתפלה יעירנו?

אמר הכפרי: אמת דברתם, כי מיום קנייתיהו ירא את ה' ראיתיהו. אבל באו הנה הלילה מבני ישראל חברת נדיבים וגבירים חשובים. ואיש (אחד) מהם חלה וצו הרופאים עליו, להרחיק הבשר ואל יקרב אליו, ושאל ממני בפיוס גדול לעשות לו זה התרגול, ולא אוכל להשיב

שואלי ריקס, עד אמלא ספקס. אמרו לו כל הזקנים: היטבת באשר התנדבת, אך בשבילנו תפיסהו להניחו ובזולתו ימירחו. והשביעו (את) הכפרי לבל יעשה בו רע, ובו ידו אל תגע... וכשמוע התרנגול האלה והשבועה, נשא קולו בשירה וירע תרועה על הנסים ועל הפרקן ועל הפדות ועל התשועה, בראותו, כי נחם ה' על הרעה.

וישא משלו ויאמר:

יְרַחֵם אֱלֹהֵי אֲצִילִים רַחֲמוּנֵי
וּבְנֵי־מֹת דְּבָרִים נְחֲמוּנֵי,
וְלֹא אֶבְדָּה אֲמוּנָה מְלַבֵּבָם,
וְעַתָּה צָר לִי בְּחֶסֶד קְדֻמוּנֵי.
וְלֹאִי הֵם, מְשֻׁנְאֵי מְשֻׁלּוֹ בִּי,
וְעֲצָמֵי רִצְצוֹ וְיַעֲצֲמוּנֵי.

אמר המגיד: וכאשר כלה האיש דברו ונאמו שאלתיהו על שמו.

ויען ויאמר:

אֲנִי חֵבֵר, מַחְבֵּר הַיְדִידוֹת,
מִמָּלָא מִפְּנֵי הַתְּעוּדוֹת,
וְאַחֲבִיר מְלַבְּבֵי גֵיב הַתְּלִים,
בְּמִתְקַן שִׁיר וְטוֹב מְשָׁל וְחִידוֹת.

אמר המגיד: וכשמעי שירו הכרתיהו וידעתי, כי חבר הקיני הוא ואמרתי לו: מה נעמו שעשועיך ומה עצמו דברי תענועריך. חי ה', אלו הדברים לא שטעתם מבשרודם, כי מלבך אתה בודאם וישחק למלי ויסב לדרכו מעלי. (א) דרך התהללות, והכונה: נראיתי. (ב) מוטב לאמור מצדו. (ג) כִּפָּר — מִין בָּשָׂם (שה"ש א' י"ד; ד', יג). (ד) במשכנות הַשָּׁנִי שלה, ויסוד ללשון הרבים בסוף משלי (לא כא). (ה) כ ש ל שוכני המדינות כלומר, כנדבת בני הערים הגדולות ערי הממלכות, (ו) לשון הכתוב (ירמיה כב יד). (ז) תחת יתנו ריח, (ח) בלשון הכתוב, והכונה: "וכל מיני בשר וחציר. (ט) הכונה: בשר בקר וצאן. (י) צער, "קִנְיָת לֵב" (איכה ג קה). (יא) מענין, משכיל שיר ידירות.

מריבת הכילות והנדיבות.

(תחכמוני שער ארבעים ושנים).

(איש זקן דורש בשבח הכילות כי היא מעשרת, והנדיבות מרוששת את בעליה, ובחור דורש בשבח הנדיבות)

... הלא הנך ראה (משיב הזקן שנית), כי בכל ארצות העולם, אשר ממצרים עד עילם, לא תמצא נדיב בלי סלף, כי אם אחד מאלף. והנשארים הם קופצי יד פלם, מקטנם ועד גדולם, ובדבר הזה העשירו בני עולם. וזה לך האות, כי הנדבה היא מדה רעה גרועה, כי כל בני איש ימאסוה ובכף רגלם ירמסוה. ואלו היתה מדה טובה קדוה גדולים וקטנים והחזיקו בה שפלים וגאונים. ומאחריב) אשר ימאסוה בני העולם כלם, בזאת תדע, כי היא מאוסה ומכל מום עמוסה. וכמעט אומר, כי היא אסורה, וכל הדבק בה כאלו דבק בעבודה זרה. ומי שאוהב אותה הוא נחשב בעיני בני אדם מהולל ומשוער, ובנגע סכלות מנגע.

אמר הבחור: התחשוב כי בעבור נבלותה ימאסו בני איש אותה וירחקו מחברתה, לא כן הדבר רק מפני גדולתה ילאו להשיג אותה, ותקטן נפשם לעלות למעלתה. ואתן לך מופת על דברי, כי הדבר הנכבד אינו נמצא ביד כל אדם, רק בידי היחידים הנכבדים; כמו האבנים היקרות אשר אינן נמצאות ביד כל אדם, רק בידי השרים והסגנים והמלכים והגאונים; וכמו החכמה שאינה מצויה בחיה ובבהמה ולא בכל האדמה, רק במשכילים הגבוהים, אשר הם רוח אלהים, וכמו החסידות והקדושה, אשר לא נמנה לכל ילוד אשה, רק לישרי לב הקדושים, אשר הם לעבוד האל נגשים ומתקדשים, ושאר המדות הטובות, כמו הענוה והאמונה וכל מדה הגונה...

אמר המגיד: וכאשר הרבו דברים לערוך מלחנת אמרים, ידעו כל העם, כי דברי הבחור חזקים כמגדל בנוי לתלפיות, וכי טענות הזקן ראויות, ואמרו לזקן: אם אתה נמרץ במליך ומשליך, הלא הבחור גבר עליך. אמר הזקן: שקר חשבתם ותפל טחתם ובשוא בטחתם. כי בלשוני

יכלתי לשבור מִקְמָצוֹת טענותיו ולהרוס מגדלי תשובותיו, רק לא נכוֹן להגביר (את) הנבלה על הנדיבות הנעימה, פן יאמרו הנבלים ידנו רמה, ויהי להם פתחון פה על הנדיבים, ולא ישאר זכרון למעשים הטובים. אמרו: היטבת בשכלך ובטעמך, ועתה הגידה נא שמך

יֵשׁא משלו ויאמר:

בְּאֵלֶּן צִעֲנָנִים בֵּית מְגוּרִי,
וְשָׁמָּה נִוְדָּעָה אֶרְצִי וְעִירִי,
אֲנִי חֶבֶר, וְרִשְׁמִי מַעֲשֵׂי כִי
אֲחֵבֶר בְּפִגְרִי מוֹסֵר בְּשִׁירִי.

(ג) תמונה תלמודית, תחת "אחרי".

ר' יוסף בן זבֵּרא.

מדברי ימיו חיו של ר' יוסף בן זבֵּרא אנו יודעים, שהיה איש ספיר, בן דורו של האלחריזי, ורופא—הדבר האחרון הזה מוכח מספרו—ובדרך השערה אפשר להוסיף, שבשביל שהיה מתפרנס באמנות זאת, לא השתדל כל צרכו שיתפשט ספרו, ובלי השתדלות יתרה לא הו "ספרי שעשועים" מתפשטים כלל בימים ההם: בלי נדיבים ותומכים לא נמצאו לא מעתיקים ולא מחזיקים לחבורים שאינם נחוצים ביותר, כי גבה מאד מחיר כל ספר.

"ספר שעשועים" קרוב מאד בסגנונו לספר "תחכמוני", ונראה שלפי תנאי ההשפלה שבדור ההוא היתה יצירת חבורים כאלה דבר בעתו. עד שנת תרכ"ו חיה ספר זה מונח בכתב יד, ובשנה ההיא נדפס בפריז יחד עם עוד שני חבורים עתיקים בשם "חברת יין לבנון" ע"י יחיאל ברי"ל בעל העתון "הלבנון".

ספר שעשועים.

איש היה בארץ ברצלונה, יוסף בן זברא שמו, והיה האיש ההוא שוקט על שמריו, שאנן מנעוריו עם דודיו וחבריו, יודעיו יקרבוהו, ומידעיו יאהבוהו. והיה בתוכם נשיא ונכבד, וכל איש לאהבתו נעבד. וגם הוא עובדם ומנשאים, מכבדם ומרפאים. לכל חולה מהם מכין רפואות תַּעֲלָתוֹ, מעזר יוצרו, כפי מלאכתו וחכמתו.

... ויהי הלילה, ואני יוסף ישן על מטתי, ושנתי ערבה לי, היא לבד חלקי מכל עמלי, כי יש דברים, אשר הם עמל הנפש ומנוחת הגוף, ואחרים — אשר הם עמל הגוף ומנוחת הנפש, והשנה מנוחת הגוף והנפש יחד, והדבר הזה מכל איש לא נכחד.

... ויהי בעת נומי, וארא בחלומי, והנה לפני קומה גבוהה כמראה אדם ותמונתו, ויעירני כאיש אשר יעור משנתו, ויאמר אלי: בן אדם, קום לך, מה לך נרדם, התעורר וראה יין כי יתאדם, קום נא שבה ואכלה מציד, אשר הבאתי לך מאשר השיגה ידי. וכמו השחר עלה קמתי בחפזון, ואראה לפני יין ולחם ומזון, וביד האיש נר דולק ואורו לכל פאה יִחַלֵּק, ואען ואומר: מה אלה אדוני? ויען ויאמר: ייני ולחמי ומזוני, שב לאכול ולשתות עמי, כי אהבתיך כאחד מבני אמי. ואחרי זאת הודיתי על חסדו וכבודו ואהבתו ונדבת ידו, ואמרתי אליו: אדוני, לא אוכל לאכול ולשתות עד אם התפללתי למבין כל דרכי ומכין צעדי ומהִלְלִי, אשר עשה לי כל צַרְקִי... ושאלו לאריסטו, איזו יפה לקדם התפלה או האכילה, ואמר: התפלה, כי התפלה חיי הנפש, והאכילה חיי הגוף... ושאלו לפילוסוף אחד, איזו היא טובה, האכילה או התפלה, ויען ויאמר: רוב התפלה מועיל ורוב האכילה מזיק, ואמר חכם אחד: התפלה

מביאה לידי אכילה. ואמר חכם אחד מן החכמים: התפלה היא כמו הרוח העולה למעלה, והאכילה כמו הגויה היורדת למטה לארץ.

ויאמר אלי כשמעו דברי: התפלל כרצונך ועשה הטוב בעינך. וארחץ ידי ופני, ואתפלל לפני ה', ואחרי כן אכלתי מכל אשר שם לפני, כי יקרה נפשו בעיני. ובתוך המאכל שאלתי לשתות מי העין, ויגער בי ויאמר: שתה יין, אשר כל פנים נגדו אין, והוא תאיה לעינים. ואמר: לא ארצה, כי לא אחפון שתותו, כי ירא אנכי אותו. ויאמר אלי: מדוע בלבך שנאתו, והוא ששון לב ושמחתו: ואשיב ואמר: לא אוכל לשתותו, כי (את) כל שותהו ישכר א, על כל אחיו יתנפר, והוא מחשיך העינים ומקדיר לבנת השנים ומוליד השכחה... והוא מגלה סוד דודים ורעים ומשלח מדרגים בין אחים...

ויחר אף האיש ויאמר: למה זה ועל מה זה אתה מחרף את היין ובוזה ומוציא עליו דבות, לא מעט כי אם רבות, ומוכיר הרעות ומכחיד הטובות, הלא ידעת אם לא שמעת, כי הוא מוליד השמחה ומניס יגון ואנחה, וכל איש עני ודל ורזה נפשו, ישתה וישכח רישו...

ואמר אליו: אדוני, אחרי אשר קדמתני בחסדך, אל יחר אפך בעבדך, דע, כי הרופאים הקדמונים אשר היו חכמים ונבונים, צוו לשתות (את) המים בעת המאכל, בעבור כי הם כבדים מן היין וכבדותם יורידו (את) המאכל אל ירכתי הקבה להיטיב בשול המאכל בחם הכבד אשר תחתיה העוזר לה, ואחרי המאכל שעה או שתיים צוו לשתות מעט מעט כלי מים, לחזק (את) החם הטבעי, ולעזור (את) הכח המבשל.

ויאמר אלי: כן דברת וגט אני בדברייך מחזיק, כי המעט מעט מועיל, והרב מעט מזיק. והי אחרי אכלי ושתיתי עמו שאלתי אותו על מקומו ושמו, ואמר אליו: בי אדוני, אחרי אשר כבדתני ולחמך ומאכלך האכלתני, ואהבתך היקרה בלבי שתה, הגידה לי מה מלאכתך ומאין תבוא ומאיזה עם אתה? ויען ויאמר אלי: הנני מארץ רחוקה, בין הררי שפר ומתקה, וחכמתי כחכמתך, ודתי כדתך, ושמי "עינן הנטש בן ארגון הרש". אמרתי בלבי הנה השם הזה איום, לא שמעתי בלתי היום. ויאמר אלי: לא תוכל לדעת סוד שמי, עד אשר תארח לחברה עמי...

(בדרך ספרו זה לזה הרבה ספורי מעשיות ומשלים ומאמרי חכמים, ומעט מעט התבונן המתברר, כי בן לויתו חבר קשה לו).

... ונלך אני ועינן לכפר אחד, כי בא השמש, ויהי בהיותנו במלון, ואמר אליו: מה מאד רעבתי, האכילני, כי ללחם ויין תאבתי. ויפתח את אמתחתו וישם לפני מעט כפתו ולדאבון נפש וכליון עינים מלא הספל מים, ויאמר אלי: כה יעשה עם רעים ודודים, לתת לחם יבש ונקודים. ואזעק בקול מרה: אהה, היום לא טעמתי מאומה, והלילה לא אכל כי אם פת צנומה. ויאמר אלי עינן: הן היגע בדרך לא יצטרך לאכול הרבה, כי אבריו יגעים, וקקתו חלושה, ואין כח בה לבשל מאכל רב, כמו בשר כבשים ופרות וגבינה וכל מיני פירות, ואמר שלמה בחכמתו: טוב פת חרבה ושלוה בה, שאין הלחם מזיק לשום חולי ודאבה. אמרתי אליו: אדוני, רבי לא פרש לי ושלוה בה כי אם אשר אין בה מסה ומריבה. ויאמר אלי עינן: רבך היה פתי וסכל ולא היה יודע ענין כל מאכל... ואמר בלבי: יהי כן ה' עמו, כאשר אשבוע הלילה מלחמי, ואכל פתי לבדי מרב רעבוני, ואני דואג על מזוני. ואשאל לשתות יין, ויאמר אלי: והלא בביתך מאנת לשתותו וחרפת וגדפת אותו: ואמר אליו: עתה אני צריך לו לאמץ אברי. ויאמר אלי: הלא ידעת שהרוכב יתחמם בתנועת הבהמה... ואראה כי דברי בטלים, ומכלי אול ייני, ואשת מן המים, עד כמעט נבקעה בטני לרב צמאוני...

... ויצו את עבדו אשר לא יוחן לערוך ולשום השולחן ויערוך אותו ויפרוש עליו מפות מבלויי הסחבית, תאמר בראותם כ, מצאם באשפות, ונשב איש במסבו ויתן לפני לחם ומצות.

... ויקח העבד קערה אחת שחורה כעורב מכל צד ופנה, ואמר: «אנא ה' הושיעה נא», ויבא אותה על השולחן, והיא מלאה חזרת, אשר בזכרה ג) שמחת לבי מתפשרת ד), ובכנף המעיל נקתה, וחמץ בקערה שנית מוסרח ונתעב מאד. ויאמר אלי: אכול מן החזרת, כי היא מעירה התאוה תכבה חם הכבד, ואינה על הגוף מאכל כבד, ועל כן נקרא שמה חזרת, כי היא חם הכבד לבראות מחזרת. ואמר: אדוני, כבדי מאד קרה, ולא אפחד מחם המררה, וידעתי, כי לא יחזקני והחמץ לא יועילני... ועוד

אין זה ליל שמורים אשר נאכל בו מצות ומרורים... ויען ויאמר אלי: הנני רואה, כי אינך אוהב כי אם לשבוע לחם ובשר, ושלמה אמר: צדיק אוכל לשבוע נפשו ובטן רשעים תחסר. אמרתי לו: אדוני מרים ראשי, גם אני לא אשאל כי אם לשבוע נפשי, ולהכעיסו אכלתי מה שבקערה... ויאמר אלי: אמת אמר החכם, כי אין מדה רעה כמהירות ואין מדה טובה כאחור. אמרתי: כמה טובות נעדרות מהאדם בעבור העצלה והאחור, על זאת ברבות הטובה למהר ולקחת בנפש תאוה. ואמר החכם, כשתשיג ידך, לא תאכל עד שתרעב, וכאשר תחסר אכול בכל עת שתוכל. ויאמר אלי: אכול מה שתמצא הלילה, גם (את) המפה והשולחן והמנורה, עד שתמלא כרסך הגדול והנורא...

ואביס אליו, והנה השנה תצודד אישוני, ועפעפיו ינשקו עיניו. ואמר בלבי: אאריך על הנבל לשון ולא אניח לו לישון ואשאלהו כאשר שאלני, ואמנעהו מנום כאשר מנעני. ואמר אליו: אדוני, הנה רציתי לנסותך כאשר נסיתני ולבחנך כאשר בחנתני. ויאמר: אמת הוא שאמרת, כי השנה תמנע כל תבונה, ועם כל זה שאלני ונסני אם תרצה, ובחנני כזהב אצא, ובאיוז חכמה שחרצה, כי אני יודע מכל החכמות המִחֲצָה. ואשאלהו בחכמת הכוכבים, ויאמר: לא ידעתי, וכן מכל החכמות לא ידע להשיב קטן או גדול. אמרתי לו: חסר לב! איך אמרת, שאתה בקי בכל החכמות וידעת מהם החצי, ואפילו ראשי פרקים אינך יודע? אמר אלי: בעבור שאמר אריסטו, כי כל האומר "לא אדע", כבר אמר חצי החכמה... ויאמר עינן: למה תכביר עלי מלים ובזיתני זה שלש רגלים? ואמר אליו: על כי הוצאתני מעירי, להמית אותי וחמורי. ויאמר: ארור היום אשר הוצאתיך, ובנספך ירחים אל יבוא, כי לביתי הבאתיך, ולא היה כי אם לבשתי וכלמתי ולהוכיח עלי פשעי ואשמתי. אבל חי נפשי וחי זקני אשמדאי, אם לא תאמר לסכלותך די, כי אם לקחתך באצבע הקטנה אראך קרית חנה^ה. ואביס אליו, והנה פני להבים פניו, וגחלת אש עיניו, ומנחיריו יצא עשן כקיטור הכבשן. ואמר אליו בלשון רכה, ונפשי עלי מבקה: אדוני, אשאלך ואל יחר בעיניך, איזה אשמדאי היה יקנך? ויאמר: אשמדאי השר הגדול, אשר באברתו השיא (את) המלך

שלמה ממלכותו והרחיקהו מאדמתו. ואפול על פני ואבכה ואמר: אוי
לנפשי, כי חשבתוך מן הידידים, ואתה מבני השדים, אשר רוחות בני
האדם מצודדים, זה חסוך את רעך? למה לא הגדת לי את זרעך? ומדוע
ככה רמיתני ומארץ מולדתי הוצאתני? ויאמר אלי: ואיה שכלך ותבונתך?
והלא אמרתי לך, כי שמי עינן הנטש בן ארגון הרש, הפוך שמי ושם
אבי, ויהיה שמי: ארגון השטן בן עינן השר, בן חצרמנות, בן זעמנות,
בן צלמות, בן חרדה, בן רעדה, בן אימה, בן חמה... בן אשמדאי כלך
השדים, אשר כלם היו לו לעבדים...

(א) אפשר שיש לקרוא: כי כל שותהו יִשְׁכֵּר. (ב) צ"ל בראותך אותם. (ג) צ"ל
בזכרי אותה. (ד) נמוגה, נִמְסָה, כלומר אובדת. (ה) את הקריה אשר חנה בה אשמדאי.
(ו) הכונה כנראה את נִזְעָה, ואפשר שאין כאן אלא טעות מעתיק, אבל קרוב מאד
שצ"ל נִזְעָה, כלומר כחך.

ר' משה ב"ר נחמן (הרמב"ן).

(ד"א תתק"כ—ת"א ל—1230—1270 בקירוב).

♦ ♦ ♦ ♦

ר' משה בר נחמן (הרמב"ן) מגירונה או גירונדה—עיר בקטלוניה בספרד הצפונית המזרחית—היה ראשון במעלה לרבני דורו בכל מקצועות ההלכה וגם איש מדע, רופא ויודע דרכי הפילוסופיה, אך לא חבב אותה ולא נגרר אחרי המאחדים אותה עם האמונה—ודמה בזה לר' יהודה הלוי—ונגד זה החזיק במסורות רזי תורה והיה לאחד מעמודי הקבלה. מצוין היה עם זה גם בשכל ישר—מה שנראה בהרבה מקומות בפירושו על התורה—ועוד יותר הצטין במדות טובות: בענוה, בדיקת שלום ובשעת צורך גם באמץ לבב, ובכחו זה השגיל והצליח בוכחו הנודע עם המומר פאבלו כריסטיאני בברצלונה במעמד מלך ארגוניה וגדוליו וחבר כהניו (ה"א כג—1263).

מלבד כל זה היה גם בעל סגנון נעים בפירושו, בדרשותיו ובמכתביו.

הרמב"ן מת בארץ ישראל ונקבר בעיר חיכה.

הערה על אדות ספר איוב.

בספר "שער הגמול".

... וכאשר אנחנו מסתכלים בספר הזה בפנים, אנחנו רואים שמחלה פתח ואמר לומר, שממשלת הכוכבים והמזלות בימי הלידה ורגעי [ה]הריון גורמין לאדם הרעות והטוב, וטעה לדעת הוברי שמים המהבילים, זהו שפתח: "יאבד יום אולד בו" והיה מקלל היום והלילה וכוכבי נשפו כי הם גורמי רעתו, וכן ענין כל המענה א'. ובוה תפשו אליפו, בהיותו מסיר דעחו מן האדון העושה הכל במשפט וצדק, יתברך. ונחן [את] הממשלה לכוכבים ולמזלות. ענה לו: "זכר נא, מי הוא נקי אבדי, רוצה לאמור: אחרי שאנחנו רואין הנקיים אובדים ונראה חורשי האון שקוצרין אותו, זאת ראיה, "כי מנשמת אלוה יאבדו" האובדים, ולא מכח הטעות הכוכבים ב'. ואמר: אם נראה במקצת האנשים, שאין המדה מתנהגת כן, כאשר אראה "אויל ורשע משריש", הנה ראיתי בלבי קללה באה על נוהו פתאום, והצדיק, שבאה עליו רעה כמוך, מוסר אלהים הוא ואל תמאסהו. ואמר, (ש)האדם נולד לעמל, ואין אני ג' מיחס [ענין זה] אל דבר אחר, רק אדרוש בו אל אל ואשים ההנהגה לאלהים. כי הוא "לוכד החכמים" ויודע, שהצרות שהם מצטעלים בהן לטובתם הן או למוסר, שיוכיח האלהים את האדם ובסוף יצילנו, והוא יכאיב ויחבש. וזאת תשובת אליפו לענין מענה איוב הראשון.

או נהפך איוב אל תלונה אחרת: הראה עצמו, שהודה לדברי אליפו, כי "חצי שדי" הם, ו"בעותי אלוה עמו", ושב בדרך הקללה הראשונה לומר: אחרי שאין היסורין האלה במקרה מזלי, רק ברצון מכוון, מי יתן "שידכאאו האלהים" וימיתו [מידן], אל ימתין עד ימלא צבאו, כי "רוח חיו", כי "מה כחו ליחל", עד שיעבור המוסר הזה, ותמה, "מה אנוש, כי יגדלו האלהים לשית אליו לבו", וזה המאמר יורה, כי איוב

היה חושב תחלה, כי מצד גריעות האדם אצל הבורא ישים אותו תחת ממשלת המקרים כפי מערכת המזלות ומשטריהם; יאמין באדם, כמו שנאמין אנחנו בנמלים, או בשרצי הארץ והבהמות, כי אין השגחה עליונה בהם רק לקיום המין, אבל ליחיד מהם אין עמו עונש ושכר, ולא נאמר בהם שחטאו, כשישחטו, ולא שזכו, כשהאריכו ימים והיו מזונותם מצויין להם. כזאת היתה סברתו תחלה כפי ענין מענהו הראשון, וכן יאמר לו אליפו עצמו, ואמר: "מה ידע אלז הבעד ערפל ישפוט? עבים סתר לו ולא ראה".(ה) זה הסרת ההשגחה מן הנקראים השפלים "וחוג שמים יתהלך" השגחתו לקיום המין בכלל השמים וצבאיו, "הארץ עולם תשמור" הוא הגלגל החזור, והוא עצמו איוב מתנצל מזה, כי לא היתה הסברה הרעה עמו בשלותו כמו שאמר (כי אראה שמין מעשה אצבעותיך): "אם אראה נזר כי יהל וירח יקר הולך ויפת בסתר לבי, "כי ממני רב חילי" וכביך כצאה ידי, כי זה עון פלילי, כי כחשתי לאל ממעל".(ו) הנותן הכל ואיננו מכחות האור והירח, רק עתה בבא עליו הצרות הרבה בלבו זה, לפני שבאו עליו על לא חטא בכפיו. ואחרי שהרחיק לו אליפו זאת הסברה הרעה אמר: ולמה יבואו עלי יסורין הגדולים מאת האלהים? אין זה דרך מוסר, כי אין בכח לסבלם, ואיך יגדל האדם בעיניו לבחון אותו לבקרים, ואם חטאתי, מה יזיק לך חטאתי, שאתה נוצר האדם? (ז) ועד הנה לא דבר איוב בצדק"ה) ולא נשתבח במעשיו הטובים, רק בשלש הטענות האלה יתוכח: יטען [כי] אם מוסר הוא, מה כחו לסבול [את] המוסר הזה; ויטען עוד, כי האדם וחיוו הבל ודיו במיתה המעוּתדת לו, כי כאשר אם יזכה, לא יוצל מִמֶּנָּה, כן אם חטא לא היה ראוי לצער אחר כי מעיקר בריאתו להבל דמה; ויטען עוד, איכה יגדל בעיני האלהים לפקוד עליו פשע וחטאת, והוא ופשעו אין ותהו בעיני אלהים, — ותהו ענין חלונתו במענה הזה, כפי שיראו הפסוקים בבאור. אחרי זה בא בלדד השוהי לסייע על קצת דברי אליפו חברו, ובאו דבריו חזקים ממנו ט). [הוא] אמר, כי הרעות הבאות על איוב ועל בניו כלן בדין ומשפט על עונות ופשעים שעשו, כי האל "לא יעוֹת משפט וצדק", ועשה [את] הבנים יִשְׁטִים גמוריה בחטאים, שעשו (י

בעולם הזה, מפני שנכרתו ומתו, והוא שאמר: "אם בניך חטאו לו, וישלחם ביד פשעם". אבל במדת איוב נהג ענין אחר: שבאו יסוריו למרק קצת חטאיו. "ואם ישחר אל אל, ושלם נות צדקו", והוא מי שהרשיע איוב תחלה.

ואז נתעורר איוב לצדק עצמו ושב אל טענותיו הראשונות, וחזקו דבריו, ובאר אותם, כי הבורא יתברך לרוב מעלתו לא ישגיח לפרטים ואפילו יענהו "לא יאמין" איוב, "כי יאזין קולו, אשר בבוא (ה)שְׁעָה בנוהג שבעולם, על הכל "ישופהו וירבה פצעי" עם הכלל (ב)חנם ולא בחטאו, ואמר "תם אני", שלא חטאתי מיום שנבראתי, רק ש"לא אדע נפשי", אם מצד בריאתה יבואו עליה המקרים, על כן "אמאס חיי" וארצה שתשוב נפשי להויתח הראשונה; ויתן ראייה על הסרת ההשגחה, כי המדה הנוהגת בכל אחת היא, כי "תם ורשע הוא מכלה", ואם תאמר, שְׁעָה בהשגחה ויהיה בחפץ וברצון, ו"שוט" הוא שהיה בעולם להמית פתאום ולהלעיג על מסת נקיים "וללעג למסת נקיים", אם כן "נתנה הארץ ביד" מעול וחומץ, ואם אינו כן, אמר, מי הוא המכלה כל והמשחית אותי, כי ימי קלו מני רץ", וזאת טענה אחרת, וַיִּתְּאֶנָּה איוב עוד להיות בינו ובין האל מוכיח, שיאמר לו ש"יודיעהו על מה יריבהו", הטוב, כ' יעשוק אותו בלא חטא? ואפילו חטא, היאך "ימאס יגיע כפיו" ויסתכל על עשית החטאים והפשעים שעושין בסתר? ואם יאמר האל, כי לנסותו יעשה, לדעת, אם יסבול המקרים או יבעט, — זה ענין המוסר, שאמר לו אליפו מתחלה — "העיני בשר לך", כי יבקש עון, שגלוי לפניו שלא ארשע גם יודע [הוא], שאין כידו מציל, ואינו צריך לנסות כחו וגבורתו עמי — וזו תלונה שנית — ואמר: "אם רשעתי אללי לי ואם צדקתי לא אשא ראשי" — ישוב אל טענה עוזכר כבר, כי כאשר לא ישא ראשו אם יצדק, שסופו למות ולילך אל "ארץ חשך וצלמות", כן אם ירשע לא היה לו לקבל יסורין.

ועתה בא צופר הנעמתי בסיוע עוד על דברי חבריו ואמר, כי יש חכמה נעלמה במעשי האלהים, כי "כפלים לתושיה", כי כל היש, ההווה בעולם, כפול, בו חכמה נראית וחכמה נעלמת, אך ידע איוב באמת, כי

יֵשָׁה אליו האלהים מעונותיו" ויגרע מהם ולא יכפיל ויוסיף עליהם...
וכשמיטיב לרשעים ויסבול להם, כל שכן שלא יגמול רע לטובים, אלא
אם יכין איוב לבו, יהא סופו שלהו, כי שלות הרשעים סיפה תקלה
ומפח נפש.

...והנה שלשת החברים האלה יגלו דעתם... ויאריכו בזה, ואיוב
ירבה יא) עצמו ויטען, כי יש רשעים מתים בשלוח...

...וכבר בטל הרבה מן המחקר הזה [בשאלת "צדיק ורע לו",
ובהשקפה הפיסימיסטית על החיים בכלל] הרב הגדול ז"ל בטענותיו בפרק
שנים עשר מספר מורה הנבוכים... אמר ז"ל, כי יעלה על לב ההמון, כי
רעות העולם יותר מן הטובות, וכשתעריך [את] מנוחת האדם ותענוגיו
בזמן מנוחתו אל הדאגות והמכאובות הקשים והפגעים והחליים והמכשולות
יראה להם, כי מציאות האדם לרעתו, והוא ז"ל באר, כי רב הרעות
הבאות באישי בני אדם באות מחסרון דעתם, ומסכלותנו נזעק ונשוע מן
הרעות, אשר נסבב לנפשתינו ברצוננו, נדאג ונכאב, כמו שאמר שלמה:
"אולת אדם תסלף דרכו, ועל ה' יזעף לבו", והאריך בזה, ופרש, כי רב
הרעות ההוות בבני אדם הם מנוקי אדם באדם, כגון הקטטות והמלחמות
או מנוקי אדם לנפשו, כרב התאוה... וכן תראה מהם, כי יכנס [אדם]
בסכנות המדבריות והימים, כדי להתעשר ביותר על שכניו ולהתרפס ברצי
כסף וזהב, וימצאוהו תלאות ילך וישוע וילין על הזמן ויתמה מרוע [על
רוע] מזלו, והקב"ה לא יחדש מופת ונס בעולם לעזור [את] המשוגעים
על פחיתות מדותיהם. ועוד תשוב תראה, כי מי שאסף מן הממון די
ספקו רואה עצמו פחות וגרוע [ב]מזלו ממי שאסף [ה]פנינים בתוך גנוזי
ויתלונן על מזלו, וגם זה מפחיתות המדות, כי המשיג אלו התוספות לא
השיג דבר נוסף בעצמו וכחו, אבל השיג הבלי שוא או תעתועים או
כשלון לעצמו, והחסר מאלה התוספות אינו חסר כלום, "לא העדיף
המרבה, והממעיט לא החסיר, איש לפי אכלו לקטו", ואלה הם רבים
בכל זמן ובכל מקום...

(א) כל דברי איוב הראשונים (ג): בצדק יכלנו גם הם "מענה", ככתוב, "ויען איוב
יואמר" (ג' ב), ועי' בספרי המלים ערך ענה. (ב) מה שהכוכבים מטעים את האדם.

ג) בשביל "אני" זה ומה שנאמר אחריו מוטב לקרוא "האדם" ולא "שהאדם" (ד) ומיהם את ההנהגה. ה) במענהו השלישי (כב יג—טו). ו) לא, כו—כט. ז) "חטאת", מה אפעל לך נצר האדם" (ז כ). ח) בצדקתו. ט) הוא דבר קשות יותר מאלפיו. י) שענשן, ענש אותם. יא) אפשר שצ"ל יזכה.

מכתב הרמב"ן מירושלים לבנו.

יברכך ה' בני נחמן, וראה ב טוב ירושלים וראה בנים לבניך. בירושלים עיר הקדש אני כותב אליך ספרי זה, כי זה שבח והודאה לצור ישעי זכיתי ובאתי לשלום ביום תשיעי לירח אלול ועמדתי בה בשלום עד מחרת יום הכפורים, אשר פני מועדות ללכת לחברון העיר קברות אבותינו להשתטח כנגדם ולחצוב לי שם קבר בע"ה. ומה אגיד לכם בענין הארץ, כי רבה העזובה וגדל השממון, וכללו של דבר, כל המקודש מחברו חרב יותר מחברו. ירושלים יותר חרבה מן הכל, וארץ יהודה יותר מן הגליל, ועם כל חרבנהא היא טובה מאד, ויושביה קרוב לאלפים, ונוצרים בתוכם כשלש מאות פליטים מחרב השולטן. ואין ישראל בתוכם, כי מעת באו התתרים ברחו משם, ומהם שנהרגו בחרבם, רק שני אחים צבעים קונים צביעהב) מן המושל, ואלהם יאספו עד מנין מתפללים בבתם, בשבתות. והנה זרזנו אותם ומצאנו בית הרב בנוי בעמודי שש וכפה יפה ולקחנו אותו לבית הכנסת, כי העיר הפקר, וכל הרוצה לזכות בחרבות זוכה. והתנדבו לתקון הבית, וכבר התחילו ושלחו לעיר שכם להביא משם ספרי תורה, אשר היו מירושלים והבריוחן]ג) שם בבוא התתרים. והנה ישיבו בהכ"נ ושם יתפללו, פי רבים באים לירושלים אנשים ונשים מדמשק וצובה וכל גלילות הארץ לראות [את] בהמ"ק ולבכות עליו. ומי שוכני לראות אותה בחרבנה, הוא יזכני לראותה בבנינה ותקונה, בשוב אליה כבוד השכינה, ואתה בני ואחיק ובית אביך כלכם תזכו בטוב ירושלים ובנחמת ציון. אביכם הדואג ושוכח- רואה ושמח

משה ב"ר נחמן זצ"ל

ותקרא לי לשלום בני ותלמידי ר' משה ב"ר שלמה אחי אמן.
הנני מגיד לו, כי עליתי אל הר הזיתים המכוון כנגד הר הבית והסמוך
לו, — אין ביניהם אלא עמק יהושפט, — ושם כנגד בית המקדש קראתי
חרוזותיו בבכיה רבה כאשר נבא, וכי ששכן שמו בבית המקדש ישגיא
וירבה שלומכם עם שלום כל קהל עירכם המכבד והקדוש, לעדי עד
ולנצח נצחים יגדל שלותכם אמן ואמן.

(א) מוסב על ירושלים. (ב) הכונה, כמובן, סממני צביעה. (ג) לשון הברחת נכסים

ר' בִּרְכִיָּה הַנִּקְדָּן.

(בן סוף האלף החמישי ותחלת האלף הששי).

ר' ברכיה בן נטרונאי הנקדן (על שם מלאכתו לנקד ספרי הקדש), בעל ספר "משלי שועלים", חבר בעצמו אך משלים אחדים, ויותר מרובז הגדול של המשלים שבספרו (שמספרם 107) אינם אלא תרגומים חששים, אבל מצוינים הם בסגנונם הדומה כמעט לסגנוני התקופה החדשה. "ר' ברכיה הנקדן", אומר גרץ*, "לא העתיר דברים במליצות עמוקות, כדרך המליצים שהלכו בעקבות ר' יהודה אלחריזי, ודבריו קצובים ומכוונים אל הרעיון והתכלית".

מדברי ימי חייו לא ידע מאומה, וולתי כי היה בן פרובינצה והי באוף האלף החמישי ובתחלת האלף הששי.

(*) בתרגום שפיר כרך ה' 88.

תְּרַנְגוּל וְאַבֵּן יִקְרָה.

בְּסִיל אֶת עֵינָיו מִחֻכְמָה יִגְרַע, מוֹאֵס בְּטוֹב וּבֹחֵר בְּרַע.

תְּרַנְגוּל עַל אֲשֶׁפָּה עָלָה וְהַדְמָן נוֹאֵת הַדְמָן בְּרִגְלָיו פֹּזֵר
וְגִלָּה... וַיִּמָּצֵא יִשְׁפָּה אֶבֶן טוֹבָה וְלִנְקֹר עוֹד בְּאֲשֶׁפָּה לֹא אָבָה,
וַיֹּאמֶר: ... הִנֵּה מִצְאָתִיךָ, מַה יִּתְרוֹן לִי בְּאֲשֶׁר רָאִיתִיךָ? אֲמַנָּם
אֶת נִחְמַדָּת לְמַרְאֶה, וְאִם יִמָּצֵאךָ עֲשִׂיר יִתְגָּאֵה וְתִהְיֶי בִידּוֹ
נִקְפָצֶת, וּבִזְהָב טוֹב מְשֻׁבָּצֶת. אַךְ... [וַאֲנִי] לֹא אֲמָצֵא כֵךְ חִפְצִי:
טוֹב לִי תוֹדָע, שְׁלֵם אוֹ חֲצִי, לְהָשִׁיב נַפְשִׁי הָרְעֵבָה מִמְּצִיאָת
אֶבֶן טוֹבָה...

עֵץ שְׁתוּל וְקָנִים.

עֵץ שְׁתוּל עַל פְּלָגֵי מַיִם, (וְ)רוּחַ נְשֻׁבָּה בּוֹ פְּעָמִים וַיִּסַּע
שְׂרָשָׁיו וְהִפְכוּ וְעַל פְּנֵי הַנָּהָר הִשְׁלִיכוּ, וַיְהִי נֹד אָנָּה וְאָנָּה...
וּמְשֻׁבָּרִים וְגִלִּים עָלָיו עָבְרוּ, וְקָנָה וְסוּף אֲשֶׁר שָׁם אֵלָיו יִתְנַבְּרוּ.
וַיֹּאמֶר לָהֶם: אֵיךְ נִפְלָתִי, וְאַתֶּם תַּעֲמִדוּ, וְהָרוּחַ אֲשֶׁר הִפִּילָנִי אִם
יִדְעֶתֶם הַגִּידוּ, וַיַּעֲנוּ לוֹ א): אִם וְאֵלּוּ נִכְנַעְתָּ לְפָנָיו כְּמוֹנוֹ
וְנִכְפַּפְתָּ, לֹא מִמָּקוֹם מִצְבֹּךְ נִהַדְפַּתָּ, כִּי לֹא הִפִּיל הָרוּחַ קָנָה בְּכָל
הַהֲמוֹן, בְּאֲשֶׁר מִצָּאָם כְּפוּפֵי רֹאשׁ כְּאֲגֻמוֹן.

א) צ"ל ויענוהו. ה א כותב כן ככל מקום, אבל שגיאה זו היא מן המצויות מאד

בספרותנו עד היום הזה.

הַחֲמוֹר בְּעוֹר הָאָרִי.

חֲמוֹר עוֹר הָאָרִי מָצָא וּלְבָשׁוֹ,
וְהִפְחִיד דָּב וְנֹמֵר עֵת פָּגְשׁוֹ א*,
וְכֵן בֶּן בּוֹז, בְּלָבָשׁוֹ בּוֹץ יִגְאָה,
וְלֹא יָדַע נָשׂוּא רִגְזָיו וְרָאשׁוֹ.

(א) בפגשו את אחד מהם.

שׁוֹר וְאָרִי וְתִישׁ.

אֲשֶׁר לֹא אֹרֶב, יִפְחַד בְּקָר וְעֶרֶב.

שׁוֹר רָאָה אָרִי וַיִּכְרַח, כִּי אֲחֵרָיו יִשְׂאָג וַיִּנְהֵם וַיִּצָּרַח,
וַיִּתְחַבֵּא בְּאֶחָת הַפְּחָתִים תַּחַת צִמְרֵת וְהַעֲבִתִּים, וְהִנֵּה שָׁם תִּישׁ
נֹסֶתֶר, מִפְּחַד לְבֹא (א) יָחַד וַיִּתֵּר. וַיֹּאמֶר לֹא תִישׁ: לָמָּה תִפְחַד?
הֲלֹא אָנִי וְאַתָּה מְגִדְּלִים בְּעֶדֶר אֶחָד. וַיַּעַן הַשׁוֹר: כָּל הַבְּהֵמוֹת,
אֲשֶׁר אֶרְאֶה עוֹד חַיִּים ב, הֵיוּ בְּעֵינִי כְּשִׁשְׁתָּלִים וְאָרִיִּים. וְאִם נָאֻלוּ
מִצִּיאָתִיךָ אֶתְמוֹל לֹא פָחַדְתִּי, אֲךָ עָתָה מִפְּנֵי הָאָרִי נִבְעָתִי
וַנִּצָּמְתִּי.

(א) מוסב על השור. (ב) השמוש במלת "חיים" שלא בהתאמה למין ולמספר מיוסד
קצת על המאמר: "איש את רעהו חיים בלעו" (אבות ג).

כָּלֵב וְגִבְיָנָה וּמִים.

כָּלֵב בְּבֵית לָקַח גִּבְיָנָה וַיִּשְׁאַהּוּ בְּפִיו אָנָּה וְאָנָּה; וַיִּפֶּן כֹּה
וְכֹה. וַיִּיקָר עַל הַגָּשָׁר דְּרָכּוֹ, וַיִּתֵּן בְּמִים אֶת עֵינָיו וַיִּרָא אֶת צֶל
הַגִּבְיָנָה אֲשֶׁר בֵּין שְׁנֵי וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ: לֹא הִיא לִי לְחֻלְקִי מִכָּל
עֲמָלִי גִבְיַת הַמִּים וְאֲשֶׁר בְּפִי יָחַד, טוֹבִים הַשְּׁנָיִם מִן הָאֶחָד.
וַיֵּשֶׁת עֲצוֹת בְּנִפְשׁוֹ לָכֶף כְּאֶגְמוֹן רָאשׁוֹ וַדְּבִלּוּעַ גַּם אֶת הַחֲרִיץ *

אֲשֶׁר בַּמִּים, וּבִפְעָרוֹ פִּיּוֹ וְהִרְחִיב הַשָּׁנִים לְבַלּוֹעַ אֶת אֲשֶׁר לוֹ
הִגִּיעוּ, נִפְלַ מִפִּיּוֹ בִּלְעוֹ, אֲשֶׁר הִתְזַיַּק בּוֹ בַּתְּחִלָּה, וְקָרַח מִכָּאן
וּמִכָּאן עָלָה מִן הַמִּים, וְלֹא נִשְׁאָר לוֹ מְאוּמָה מִכָּל עֲמָלוֹ.

(א) חתיכת הגבינה (ש"א י"ז י"ח).

חֲמוֹר, כָּלֵב וְאָדָם.

כָּלֵב קָטָן הָיָה בְּבֵית הַפְּקִיד מִן הַקִּרְיָה א. פָּתוּ יֹאכֵל, בְּחִיקוֹ
יִשְׁכַּב, עָמּוֹ יִלְךְ עֵת יִרְכַּב. וּבְבֵית הַחֲמוֹר אֹרֵב ב, כִּי הָאָדָם
וְאֵת הַכָּלֵב יִקְרַב, וְכִי יִשְׁחַק בּוֹ לִרְגָעִים, כְּאִלּוּ הָיוּ שְׁנֵי רַעִים,
וַיֹּאמֶר הַחֲמוֹר כָּלֵב ג: לֹא נוֹפֵל אֲנֹכִי מִכָּלֵב, אֲלֹךְ גַּם אֲנִי לְאָדָם
וְאֵל. אֲוִלִּי כִּכָּלֵב יִקְרַבְנִי, וְאֶחָפְקֵהוּ וְאֶנְשִׁקֵהוּ וּבְלִשׁוֹנִי אֶלְחַכֶּהוּ,
וְאֲשִׁים עֵינַי עַל עֵינָיו וְאֵת פָּנָי אֶצֶל פָּנָיו... וַיִּרֶץ הַחֲמוֹר אֶצֶל
אָדָם וַיִּלְחַכֶּהוּ סָבִיב אֲזִנָּיו וַיַּחְבֵּקֵהוּ בְּשֵׁמִי רַגְלָיו, וַיִּרֶם אֶת
קוֹלּוֹ עָלָיו, וַרְאֵשׁוּ אֶל רֹאשׁוֹ נִצְמַד, כְּאֲשֶׁר מִן הַכָּלֵב וּמ... לְמַד...
וַיֹּאמֶר הָאָדָם: „מִי אֲמִי אֲלִי! הוֹצִיאוּ וְאֵת הַחֲמוֹר מֵעָלַי!“ כִּי
גִדְּלָה לוֹ הַחֲרָדָה. וַתִּקְהֵל כָּל הָעֵדָה, זֶה בְּרִמַּח וְזֶה בְּמִקֵּל וְזֶה
בְּאֲבָנִים יִסְקֵל. זֶה בְּשִׁבְטֵי מִכָּה וְאֵת הַחֲמוֹר, זֶה אוֹמֵר: „הִךְ רִק
אֶת נַפְשׁוֹ שְׁמוֹר“. וַיִּרְדְּפוּ וְאֵת הַחֲמוֹר עַד אֲבוֹסוֹ, הָלוּם כָּל
גִּזּוֹ וּכְרָסוֹ.

(א) שר העיר. (ב) רואה, מתבונן. (ג) מוטב לקרוא „בלבד“, אבל גם במקרא אני

מוצאים „אף בלב עולות תכעלון“ (תהלים נ"ח ג').

וְ[ה]זֹאב וְ[ה]בְּהֵמוֹת.

וְהַזֹּאב, אֲשֶׁר הָיָה מִשְׁנֵה לְמִלְכֵי וְשָׂר, מִגַּמַּת פָּנָיו שֵׁם
לְשַׁחַת כָּל בִּישָׂר, וְנִיחֵי גִזְזַל וְחוֹמָם, טוֹרֵף וְעוֹקֵר, „כָּל הַנִּמְצָא

יִדְקָר". וְהַחֲמִיָּה וְהָעוֹף וְהַבְּהֵמָה, אֲשֶׁר שָׁלַח בְּמִשְׁפָּחוֹתָם מִהוֹמָה, לִצְעַק עָלָיו הִלְכוּ לְאָרִי וְאֵל הָאָרִי. וַיֹּאמְרוּ אֶדְרָע וְנִמְרִי... וַיִּדְבֹּר עִמּוֹ הָאָרִי עֲזוֹת, לֵאמֹר: לָמָּה עָשִׂיתָ כֹּזָאת, אֵל תּוֹסֵף עוֹד בְּבִהְמוֹת לְטָרוֹף וְלֹא בְחַיּוֹת טָרֵף לְטָרוֹף? וַאֲשֶׁר לָךְ לֵאכּוֹל הַמָּה, מִן כָּל גִּבְלָהּ וּטְרֵפָה, מִן הָעוֹף וּמִן הַבְּהֵמָה, אֲשֶׁר תִּמְצָא מִתּ בַּשָּׂדֶה, וְלֹחֲמֵי לֹא תִהְיֶה אוֹרֵב וְצוֹדָה. וְאִם לְשִׁמּוֹר דְּבָרִי לֹא תוּכַל, הַשְׁבִּיעָה לִּי כֵּן תֵּאכַל בְּשָׂרִי (ב) עַד שְׁנַתִּים יָמִים, לְכַפֵּר פֶּשְׁעֶיךָ וְהוֹכַתוּבִים וְחַתוּבִים, וְזֶה מִשְׁפָּטֵךְ, אֲשֶׁר לָךְ אֲחֻזָּה. וַיִּשְׁבַּע לוֹ עַל הַדְּבָר הַזֶּה... וְלֹא אָכַל הַזֶּאֱבִי מִכָּל הוֹלֵךְ עַל אַרְבָּע, מִשְׁמָרוֹ אֶת הַשְׁבִּיעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע, אִם לֹא מִצָּא בַּשָּׂדֶה אוֹ בַּמִּסְלָה טְרֵפָה אוֹ גִּבְלָהּ. וַיְהִי הַיּוֹם וַיִּרְעַב וַיִּפֹּן הֵנָּה וְהֵנָּה וַיֵּרָא, וְהֵנָּה רָחַל שֹׁמֵנָה, נִחְמָדָה לְמַרְאֶה וְטוֹבָה דְּמֵאֲכָל, וַיֹּאמֶר: לְשִׁמּוֹר מִצָּנָה מִי יוּכַל? וַיִּרְיֹבּוֹן בּוֹ רַעֲיוֹנָיו, אִם יֵשִׁים אֵלֶיהָ פָּנָיו. וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ... מִנֵּן יָמוֹת הַשָּׁנָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁשִׁים וְחֲמִשָּׁה, פְּתִיחַת עֵינֵי יְהִיָּה (וַתִּהְיֶה) יוֹם, וְהָעֲצִימָה לִילָה חֲדָשָׁה (ג), וַיִּפְתַּח עֵינָיו אַחֵר אֲשֶׁר עָצַם אוֹתָן יָחַד, וַיְהִי עָרֵב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד, וְכֵן עָשָׂה דְשֵׁתִי הַשָּׁנִים בְּמִסְפָּר, וְסָר עוֹנֵוֹ וְחִטָּאתוֹ תִּכְפֹּר... וַיֹּאמֶר: הֵן קִדְמָתִי כִפְרָתִי לִפְנֵי הַטָּרֵף, וַיֵּאחֲזֵ אֶת הָעֵץ בְּעֶרְףִי... וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה עַל הַחַיּוֹת כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קְדָמוֹנִיּוֹת.

(א) באחד משני החרוזים האלה צ"ל, לפי הנראה, "לערוף". (ב) הכונה, מן תטרוף ותאכל. (ג) צ"ל חדש, והא קלקול הלשון בשביל החרוז.

ר' ידעיה הפניני הַבְּדֶרֶשִׁי*

(ה"א כ'—ה"א ק' = 1260 - 1340 בקרוב).

ר' ידעיהו הפניני הַבְּדֶרֶשִׁי א"ר ידעיה אנפוניט
(En bonet) בן אברהם מַבְדֶּרֶשׁ חבר עוד בימי נעוריו ספר
מאמרי מוסר בשם "הפרדס", ובקשת הממין, תפלה, שכל ראשי תבותיה
מ מ ין: חסובים מכל חבוריו ספרו¹ "בחינות עולם" ומכתבו אל הרשב"א,
אשר קנא בו את קנאת ספרי הרמב"ם. גם בסוף ספר בחינות עולם הוא
מביע הערצתו את הרמב"ם בדברים האלה: "סוף דבר, תשמאיל לבי או
תימין, תאמין בכל מה שהאמין בו אחרון הגאונים בזמן וראשון בחשיבות,
הרב המורה הגדול הרמב"ם וצ"ל, אשר אין ערוך אליו בכל חכמי ישראל
אחר התיבת התלמוד".

(*) מעיר בְּדֶרֶשׁ (Besiers), שבדרומה המזרחי של צרפת.

מספר „בחינת עולם“ (ח"ב פרק א').

(א) הָעוֹלָם יָם זֹעֵף רָחֵב יָדָיִם. (ב) וְהַזְמַן גֶּשֶׁר רָעוּעַ בְּנוֹי עָלָיו. (ג) רָאשׁוֹ אָחוֹז בְּחִבְלֵי הַהַעֲדָרָה (ד) הַקּוֹדֵם לַהוֹיָתָו. (ה) וְתַכְלִיתוֹ לְרֹאוֹת בְּנַעַם מִתְמִיד. (ו) לְאֹר בְּאֹר פְּנֵי מֶלֶךְ. (ז) רָחֵב הַגֶּשֶׁר כְּאַמַּת אִישׁ, (ח) וְגַם אָפְסוֹ הַמִּסְגְּרוֹת. (ט) וְאַתָּה, בֶּן אָדָם, עַל כְּרִיחַ אִתָּה חֵי, עוֹבֵר עָלָיו תְּמִיד מִיּוֹם הַיּוֹתֵךְ לְאִישׁ. (י) בְּהַבִּיטְךָ קֶצֶר הַמִּסְלוֹל, וְאִין דֶּרֶךְ לְנִטוֹת יָמִין וּשְׂמָאל, הַתִּתְפָּאֵר בֵּיד וָשֵׁם? (יא) בְּהַצִּיץְךָ אֲבִדוֹן וּמָוֶת לְךָ חוֹמָה מִימִינְךָ וּמִשְׂמָאלְךָ, הַיַּעֲמוֹד לְבֶךְ הַתְּחַוִּיקָנָה יְדִידָה? (יב) וְכִי תִתְהַלֵּל בְּחִמְדַּת עֵינֶיךָ וּרְבֵךְ קִנְיֶיךָ, אֲשֶׁר אֲסַפְתּוֹ, בְּזֹרֹעַ חֲשַׁפְתּוֹ, (יג) אֲשֶׁר בִּקְשָׁתוֹ בִּקְשָׁתְךָ וְתִרְדַּ לְרִשְׁתּוֹ בְּרִשְׁתְּךָ, (יד) מֶה תַּעֲשֶׂה לְזֹעֵף הַיָּם וְהַמּוֹנֵה, כִּי יִתְגַּעַשׁ וְשָׁטַף וְעָבַר, וּבֵית מְלוֹנְךָ אַף הוּא יִחְשַׁב לְהַשְׁבֵּר? (טו) זֶה הַיָּם גָּדוֹל, אֲשֶׁר אִתָּה בְּקִרְבּוֹ, הַתִּתְפָּאֵר עָלָיו גַּם הַשְׁתַּרְר עַל פְּרָשָׁיו, צֵא נָא אִתָּה וְהִלָּחֵם בּוֹ. (טז) גַּם כִּי תַחֲוֹג וְתִנּוּעַ מִיַּן תִּנּוּאוֹת גְּאוֹנְךָ אֲשֶׁר יוֹנֹדָה. (יז) מַעֲסִיס רְמוּגֵי רוּמּוֹתֶיךָ, שֶׁהִמָּה רְמוּדָה. (יח) כְּמַעֲט בְּמַעֲט נִטוֹתֶיךָ אָנָּה וְאָנָּה תֵאבֵד כְּרָגַע בְּמַצוֹלוֹת מְבַהֲלוֹת, וְדַמְךָ מִיָּדָם אֵין מִבְקֶשׁ. (יט) תִּלְךָ מִתְהוֹם אֶל תְּהוֹם נְבוֹךְ בְּנִבְכֵי הַיָּם, וְאֵין אוֹמֵר הֵשֵׁב.

(*) מעיר בֶּרֶשׁ (Besiers) שפדרומה המזרחי של צרפת.

(א) האפס (שלפני הבריאה). (ב) כמות זרועו התחחונה — מן המרפק עד סוף כף היד — של אדם, שהוא יסוד המדה הקרואה אמה. (ג) שִׁאֲבָתוֹ (ישעיה ל, י"ד). (ד) על גליו. (ה) בשם "תנוואות" משזמש המליץ בהוראת זודון שרירות לב, ובפעל "הונות" בהוראת "כְּמוֹת", כמו שהוא עפ"י המשנה יהתלמוד.

ח"ב פרק ב.

(א) הָאֲבִיטָח עַל שֶׁקֶר? (ב) הָאֲשָׁעֵן עַל מַשְׁעֶנֶת קִנָּה רָצוֹן? (ג) לַחֲשׂוֹב מִלּוֹן אוֹרְחִים אֲשֶׁר כָּנָה — מִבָּצָר, מִשָּׁגֵב וּבֵית מִקְדָּשׁ מִלֵּךְ, (ד) כָּנָה פֶּרַעֲוֹשׁ — צִפְרִין שְׁמִיר, (ה) קוֹרֵי עֶכְבִּישׁ — רָאמוֹת וְגִבִּישׁ^(א), (ו) וְכִי תִרְאֶה הַיָּמִים נִעִימִים, וְהַזְמָן^(ב) מִפְּזוֹ וּמִכִּרְכָּר, וְהַרְגֵּעַ הַזֶּךְ לְהַרְגִיעָה, (ז) וְהַשְׁעָה מַשְׁתַּעֲשַׁעַת מִשְׁחָקָה לְפָנֶיךָ בְּתַבֵּל, וְתִבֶּז בְּלִפְךָ לְאַחֲרִית הַיָּמִים; (ח) עַל שֶׁקֶר אָתָּה בּוֹטָח, צֵל הַקִּקְיוֹן אָתָּה רֹאֶה כְּהַר גְּבוּהָ וְתִלּוּלָהּ. (ט) הַעַל אֱלֹהֵי הַשְּׁלֵכָה נִשְׁמָה אַחֲרֵי גִי?...

(א) מיני אבנים יקרות (איוב כ"ח י"ח). (ב) מושג קרוב ל"גורל" ול"מזל" — אך לא שם גרדף גמור, ופרשו: מהלך חייו של איש פרטי. מסופרי הדורות האחרונים משתמש בשם "זמן" בהוראה זו ר' מרדכי אהרן גינצבורג.

ח"ה פרק ג.

(ט) כִּי אֶרְאֶה כְּדוֹרִים יִקְרִים מְסֻדְרִים סְבִיבוֹתִי, כְּדוֹר יִצְפֹּנִי צִנְפָּה^(א), (י) וְהִמָּה נִפְלְאוֹ מִמֶּנִּי, נִפְלְאוֹ מַעֲשֵׂיהֶם וּגְבוּרָתָם. (יא) תֵּאבֹד כָּל חֻכְמָה וְכָל בִּינָה תִסָּתֶתֶר, לִשְׁעַר גְּדֹלֵי רַחֲקֵיהֶם וּמִרְחַבֵּי קִצּוֹתָם עַל נֶכּוֹן^(ב), (יב) אֶרֶץ נִתְּנָה בְּאִמְצָעוֹתָם מַעֲרָה שְׁפִלָּה, אֱלֹהֶיהָ יִשְׁפְּכוּ כָּל הַמוֹתְרוֹת הַטְּבָעִים וְעוֹפְשֵׁיהֶם, (יג) וּבִשְׂאֵתִי עֵינִי וְאֶכִּינָה בְּעֵלְיוֹנוֹתָם הַמְּפֹלָא^(ג) מִמֶּנִּי, (יד) וּרְכִיבוֹת גְּדוּדֵיהֶם עוֹטְרִים עָלַי וְעַל אֲנָשִׁי, (טו) אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַמַּעֲרָה יוֹשְׁבִים, בִּקְצֵה

נְקוּדָה קִטְנָה שְׁפֵלַת מְקוֹמָה, (ט) אַחֲרֵי הַתְּחִלָּקָה לְאַקְלִימִים
וּמְדִינוֹת וְעִירוֹת וּבֵתִים, מְקוֹמִי כְּשֶׁעוֹר יְתוֹשׁ בְּשֶׁעוֹר קוֹמָתִי,
וְצֵל קוֹרְתִי הַקִּטְנָה מֵאֶחָד בְּתִי עִיר קִטְנָה אַחַת, (י) הִיתָפָּאָר
חֲלָשׁ אֲשֶׁר כְּמוֹנִי עַל אֱלֹהֵי הַגְּבוּרִים הַחוּצָבִים קִבְּרִי טָרָם
הַיּוֹתִי? (יח) וְכָל הַיָּמִים, אֲשֶׁר אֲנִי חַי עַל הָאָדָמָה, הָאֶכּוֹן אֲנִי
וְגִבּוֹרְתִי, וְהֵמָּה יְטוֹנִי לְכָל אֲשֶׁר יִחְפּוּצוּ? (יט) מַה יִּשְׁתַּרֵּר צָעִיר
זְבוּכִים קְצוּץ כְּנָפִים שְׁקוּעַ בְּכֶלֶא, וְכָל צָבָא הַשָּׁמַיִם עוֹמְדִים
עָלָיו מִיָּמִינוֹ וּמִשְׁמָאלוֹ? (כ) הַיּוֹכֵל זְמַנִּי מִלְטָנִי מִפֶּחַד אֶחָד
הַפְּתָתִים הַקִּטְנִים, אֲשֶׁר מְמָרוֹם יָכְרוּ לְרֹגְלִי, אֲשֶׁר מַעַת הַיִּצְיָרָה
עָרְבִים? (ד) לְהוֹבִילָנִי אֲלֵיהֶם?

(א) מלשון הכתוב "צנף יצנפק צנפה כדור" (בישעיה כ"ב י"ח) והכוונה אני
נתון בתוך כדור. בכלל מרבה המליץ הזה להשתמש במאמרי מקרא שלמים, לפעמים
על פי הוראתם ולפעמים בשנוי הוראתם באופן קלמבורי. (ב) בכדור, בדיוק. (ג) צ"ל
הכפלה. (ד) מוסב על הרגלים (עפ"י המאמר התלמודי "רגלוהי" דבר נש אינון ערבין
ביה") וצ"ל "עֲרֵבֹת".

חלק י"ב פרק ה'.

... (יב) לָכֵה (א) שְׁמָעָה בְּקוֹלִי, אִיעֲצָה, הַפֶּלֶג הַשְׁקִידָה עַל
הַלְמוּד וְעַל בְּקִשְׁת הַתּוֹעֵלֹת וְהַזְדַּרְזוֹ עַל כָּל מַה שֶּׁתְּשַׁלּוּט יָדָךְ
עַל קִנְיָנוֹ בְּצִדְקָה. (יג) וְגַם אַחֲרֵי יִגִּיעָה נִסְבָּלַת בִּי, כָּל אֲשֶׁר תִּמְצָא
יָדָךְ לַעֲשׂוֹת בְּכֹחַךְ עֲשֵׂה, לֹא יִמְנַעְנוּ מִמֶּךָ חוֹלֵשׁ רַעֲיוֹן וְעֲצָבוֹן
יָדַיִם ג, (יד) וּפָקַח עֵינֶיךָ, כִּי רַבִּים חֲלָלֵי הַנְּאוֹשׁ (וְעֲצָלוֹת יָדַיִם)
אֲשֶׁר הִפִּיל, מִחֲלָלֵי גִזְרֵה הַחֲרוּתָה, אֲשֶׁר הִיא נִחְמַת הַפְּתִימִים.
(טו) בָּטַח לִבִּי, אַחֲרֵי תְּכִלִּית הַבֶּטָחוֹן בְּבוֹרְאָךְ ד, בַּעֲזֹר הַחֲרִיצוֹת
וּתְשׁוּעַת הָעֲצָה, כִּי בָם וּבִהֵן יִבְרַךְ גְּבִיר. (טז) וְכִי יִכְרַךְ אֱלֹהִים
אֶת הָאָדָם, יִשְׁלַח עֲזָרוֹ בְּמַעֲשָׁהוּ, וְכָל אֲשֶׁר הוּא עוֹשֶׂה ה' מְצֻלִּים.

יכולו אפילו יושב ובטל — תלמוד לומר: „בכל אשר תעשה“ (ה).
 (ו) ואל ישיאך הרפיון והעצלה, שיש לזמן גזרות רשומות
 ואשר, כל השתדלות עמהן שקר, כי זאת עצת נפתלי לבב,
 כל ידעו בנפשותם (ז)... (כא) לאמור: „נקיים אנחנו, ומה לעשות
 ואלהים גזר? מה לעשות עוד בחיל ובכח ובעצת השכלות,
 ולא עשינו? (כב) אך שקר התהלכות הגבור ביום רעה, ושוא
 תשועת אדם ביום עברה, (כג) מפי עליון תצא הרעות (ח), אך
 לשקר שמרנו (ט), המעמד הכרחי, ואין לאל ידנו לדחותו, הגזרה
 אמת, ואנחנו בדאים. (כד) זאת בודאי פת עניה, שאין ראוי
 לחמול עליה לרב סכלותה...“

(א) הוא מדבר אל לבו, (ב) שלא הועילה (מלשון) „סכל נא את עצת אחיחפלי“
 ש”ב ט”ו ל”א. (ג) הכונה, כנראה, דלות הכשרון וכבד העבודה. המליץ יועץ ברוח
 המאמר: „יגעתי ולא מצאתי אל תאמין“, שלא לשים לב לשני המכשולים האלה.
 (ד) אחרי הפטחון העקרי, שהוא הפטחון בה, (ה) דברים ט”ו ע”ו. (ו) שאינם יודעים
 את עצמם כראוי, שהם משלים את נפשותיהם. (ז) סגנון הכתוב (בישעיה ה, ד).
 (ח) סגנון הכתוב (באיכה ג, ל”ח). (ט) מלשון הכתיב (ש”א ה, כ”ט), והכונה, נשתדל,
 השתדלנו.

שם פרק ו

... על כן, לבני, לא תספיקך הנחת המעשים אל הזמן (א)
 מבלי תקון עצתך? וטובת העצה גם היא הבל בזולת ובלין
 עצם הזריות על הוצאות הפועל (ב). (ו) וחבור שניהם בכתבי
 הנביא הנקרא „רוח עצה וגבורה“ (ג). (ז) והנה שכל העצל ככנפי
 הנמלה וכאבוקה ביד העור, שניהם להוסיף מעמם לבעליהם,
 לא לעזר ולא להועיל.

(א) תמצא פסוק לע”מך בזה שתתן לזמן — לשתדל חזיר — לעשות את שלו.

(ב) להוציא לפעולה. (ג) פכתבי הנבואה נקרא חבור שניהם „רוח עצה וגבורה“ (ישעיה י"א ב.). (ד) בהוצאה שלפנינו „לבעלה“, אך אינה מן המוגהות כראוי.

ממכתבו של ר' ידעיה הפניני הדרשי אל הרשב"א על דבר החרם אשר הטי' הרשב"א על הנוטים אחרי ההגיון והפילוסופיה.

... אי לך ארץ א), היית כגן עדן, הושמת לתועבה, ויתנוך לשמה ולחרפה, תחת היותך צבי ומשוש. מה זאת עשה אלהים לנו לתת [את] הארץ הקדושה, אשר שם הוהב הטוב מקדמי ארץ, משם רועים ואבני פנות, כערים הנדחות אשר הפך ה'. צור חצבו אבותינו הקדושים, מקבת כור נקרו זקנינו השלמים, לא יאמר לך עוד חשובה, כי אם ארץ חשוכה וארץ מאפליה, לא חשב אחד מאתנו ולא דמה בתחלת הביאנו כתיבהם הקדושים אל פינו כדבש למתוק, כי מרה תהיה באחרונה. אי, שמים, שומו על זאת! ולא עבדי אל אחד אנחנו? כלנו מאמינים, שהוא אחד אחדות אמיתית, גומל ומשגיח, ולא בני אב אחד אנחנו? כולנו מאמינים, שהוא ראשון ליצורים נוצרים מן האדמה, ולא תורה אחת לכל הקהל? כלנו מאמינים, שנתנה מרועה אחד מפי הגבורה בכלליה ופרטיה שבכתב ושבעל פה, בשמירתה ובקיומה נחיה בגויים. ומדוע נאשים איש את אחיו לחלל את ברית אבותינו? ואם אמר איש: הוגעתם ה' בדבריכם, ואמרנו: במה הוגענו? הנה לפנינו איש אלהים קדוש, נערכה משפט בשרשי האמונה ונגישם אל השופט.

כי שאל נא לדור ראשון, חכמי הארץ הזאת ורבניה, אם כדעות המתפשטות היום ידעו והאמינו גם המה? שפתותם תדובבנה בקבר להפוך בזכותם של בניהם הנרדפים, ההסכס הסכימו אבותינו עמכם ועם רבני הצרפתים בסודות האמונה או נלחם נלחמו בם? ומה ראיתם רבותינו היום באמונתנו מות ומשכלת מוסף על המפורסם מאמונת רבותינו בנרבוניה ובדרש ולוניל ומונפסליר ויתר קהלות פרובינצה ווינישי ב) עד מרסיליה, כי הבדלתם היום את הגלילות לרעה ותשימום למשל?

לא על הכתבים הראשונים, אשר הרבו להכלימנו על אדות האמונה פעם ברמז פעם בדבור ישבנו גם בכינו, ואס' נעצבנו מעט בלבותינו, כי אמרנו טובה תוכחת אב ואדון בינינו לבינו, ואין לזרים אתנו, ואולי תחת גִּצְרַת אדוננו במבין בנפשו אחת מאלה וימהר לקב' מוסר, כי גדול אדוננו ורב כח להוכיח בשער רבים וליסר בנים בחזר הורס, אולי יש תקוה.

גם לא על החרם שהחרמתם, שהגיע נוסחו אלינו הרבינו תלונות, כי לא נכללנו בוד', כי גם אין לנו עלבון החכמה העשויה לתבוע או להלחם עליה, כי לא לנו להקרא שמנו עליה לאסוף חרפתה, ואיש אין בארץ גבור מלחמה שיכול להושיע, כי תמו נכרתו היא ומביניה והיולדה ומחזיקה בעתים המבועתים ה' בארץ הגלות, אשר היינו בודאי ללא אלהי אמת. וה' אלהים אמת ויודע האמת, ואם יש דבר ה' בפיה אמת, המת לא תמיתוה, אם נותרה כסכה בכרם, העושה ו' אם אלהים הוא, הלא ירב לה, והיא ובניה עוד תחיה בנותר.

אך אמנם אשר החרידני ואשר לשמעו תצלינה אזניו ואשר פִּקְנֵנו ואשר דמה לנו הכתב השלוח מיד אדוננו בגלילות ספרד וראינוהו בעינינו נתננו לחרפה ומגוד ראש באזני אחינו בכנפות הארץ. וכמוהו הוגד לנו ששולח בקצות אשכנז וצרפת, כחותך המשפט על הארץ הלזו להחרימה ולמחות שמה כזרעו של עמלק, שכל זמן שהרעות ההם [ההן] אשר יחסתם אלינו קיימים [קימות], אין השם שלם ואין כסאו שלם. ומה רעשו חכמי הקצוות כשמעם את השמועה הרעה הזאת? באמת יאמינו לקול האות הראשון ואת כל מוצא שפת אדוננו ישמרו ויעשו, כי גדול שמו בארצם, ועל קטון מאמריו אין להשיב בכל גלילותם, ובקומם כאיש אחד להתמרמר על הצפור הזה מחזו פרובינצה והגלולה אליו, באמת ישסעוהו קל מהרה כשסע גדי אריות אין מספר, וכבו את גחלתנו הנשארה, ומיד מי בלתך, אדוננו, או דָּמְנו יבוקש?

נקי השכל! טהור המחשבות! מה זאת עשית להבאישנו ביושבי הארץ? כי כתבת על כל הארץ שטנה וגלית און הרחוקים, אשר לא

ראו ולא הגיע אליהם שמע מעלות הדורות בארץ הזאת בתורה ובחכמה וביראת שמים, כמו שהגיע אליכם שכניה ויודעיה, אין פרץ בגדריהם ואין יוצאת במעשיהם ואין צוחה בארמנותיהם. גם מתמול בהתעורר על אבותינו המלחמות הקדומות, ותהי האמת מגן בעדם לזכות הרב הגדול (אשר על חלול שמו נלחמו, כבודם ומרים ראשם, גם משלשום, כל הימים אשר שקטה הארץ ממלחמה, מן אז חדלו לכהות בנו, על החזיקנו בתורת האל האמתית ותורת משה עברו כסֶלֶת נקיה, גם מאז דברך אל עבדיך זה שנתים ימים לגלול עלינו עוד את הישנים ולפקוד עלינו עוד עונות ראשונים, לא שלם בעיניכם עון הארץ הזאת עד עתה כל הזמנים האלה שלשתם הארץ הזאת שפה אחת ולב אחד לעבוד את ה', ככחם או כחם עתה עודנו באבו, לא בישא ילדותם את זקנותם (א), אין מקדיח תבשילו, אין הופך הקערה על פיה בכתב או בדבור או בעולה על רוחו, אין חוטא בשפתיו, אין מברך אלהים בלבבו ולא מקל בשום ענין, שיהיה ראוי להקרא עליו כופר או פורק עול, ואם אחד מעיר יפותה מדמיונו לגלות בהמון מה שחויב להעלימו ומה שנאסר לדרוש בו אפילו ביחיד או בשנים, אבל עם בחינת האמת אין עליו בלתי אשמת הגלוי והרחבת הבאור במה שנקרא כבשים ללבושנו (א), התחת זאת יומתו אבות על בנים וננים על אבות, והיתה כל הארץ לשמה ולוקח מהם קללה לכל קצות הגלות? התחת זאת לא יוכלו כפרה, לא יוכלו נקיון, כי בנפשות כלם דבר היחיד ההוא?

פרנס הדור! עבור על פשע העבד הלז, כי ישמיע במרום קולו, ואחרי זאת בינה הגיגי, דִּבְרֵי האקלים! אמרי האזינה, שמעה זאת, ואם גדול עוני עמך הסליחה, האיש אחד יחטא ועל כל העדה יהיה קצף? בשביל חטא יחידי יעבירו קול בכל לשונות המיושב: חטא ישראל וגם כחשו בה' ובתורתו, וגם גנבו מספרי היונים דעות מהרסי התורה לא שערו אבותיהם. על זאת היה דוה לבנו ואין מנחם, על זאת חשכו עינינו מראות בנחמה, על זאת יתכסה מזבח ה' ההרוס דמעה תמיד לא תחרב ותיבש, וארמונות התורה והעבודה והשלום אש אוכלת אשר לא תכבה, על דא ודאי קא בכינא ותונח משלום נפשי על משוש הארץ, כי

נהפך לקול בוכים, על מצנפת רבותיה אדיריה ואציליה, כי יסירה מגבירה, אהאי שופרא דידהו דאזיל ובלי בתם לבבם ובנקיון כפיהם... והתבוננו רבותינו בעצם כלליות תועלת החכמה לכולנו ואפילו למי שימאסָה, כי מן הדברים המפורסמים מאד התפשט (ההגשמה בדורות הקדמונים כמעט בכל גלות ישראל מיום גלות הארץ, אלא שעמדו בכל הדורות גאונים בספרד ובבל ובערי האנדלוס^{יא}), שמתוך בקיאותם בלשון ערב הודמנה להם ההכנה להריח ריח החכמות ברב או במעט, אשר היו מועתקות ללשון ההיא, ומתוך כך התחילו לבקר וללבן דעות רבות בתורה, ועל הכל ביחוד האל ובהרחקת ההגשמה בפרט. בראיות העיוניות הלקוחות מספרי הנחקר, והיותר מפורסם בזה הענין מכל גאוני הספרדים, שהגיע אלינו שמעם, הוא הגאון הגדול רבנו סעדיה הפיומי, אשר האיר עיני הדורות אחריו בחקוריו היקרים... ואחריו החזיקו רבנים מאחרוני הספרדים מאותם ששמענום, ומהם הרב ר' יצחק בן גיאת ור' משה בן עזרא הסלח והחכם ר' שלמה אבן גבירול והחכם ר' יהודה הלוי... ור' יונה בן גנאח המדקדק, ובסופם הגיע החכם הגדול הראב"ע הנודע בשערים והוא העולה על כל הנוכרים בהבנת האמתיות והשקידה על דלתות החכמה והרחקת שבושי האמונות בכתובי התורה מספרי הנביאים, ועוד לא הספיקו כל ספריו עם כל ספרי זולתו ולא ראו צמאון המשכילים בשלמות, עד שרצה המקום לזכות את ישראל והוריה לנו שמשו של הרב הגדול עטרת הגאונים רבנו משה ע"ה, ורוח האמתיות נוססה בו, וישם ה' דבר בפיו: כה תאמר לבית יעקב וכה תישרם לנחותם הדרך, אל תחת מהמונם ואל תירא, כי אנכי שלחתיך. כללו של דבר ע"ה במעלות האמת בשלום ובמישור יותר מאשר שמענו על כל זולתו מחתימת התלמוד ועד הנה... הנה אם לא יצא ולא יושג מן התפלספות רבנו הגדול תועלת בעיונו בלתי זה, שחדלו על ידו להחזיק באמונת ההגשמה, שנתפשטה קודם שיצאו ספריו היה באמת מספיק, והיינו מחויבים להודות ולפאר לחכמתו הרחבה אשר הגיעתה אל האמת, כי לא נביא היה ולא בן נביא שיגלה עמוקות ויכון אליהם מעצמו בפתע או יכיר בן שלש שנים את בוראו, ואמנם יגע ויצא בכח המחקר העיוני מבלי שִׁכְּחוּ בו הרבנים החסידים אבותיו ורבותיו, אשר לא היה בודאי סר מצויהם כמלא נימא...

... והנה חכמי האומות, אשר לא מבני ישראל המה, מגדילים כבוד הרב הגדול ז"ל ומנשאים את ספריו ומחבבים את חכמתו וכל שכן (את) הספר ההוא (מורה הנבוכים) — ואם הוא עומד כנגדם מאד... בכל זאת לא נמנעו שרידיהם (יב) מאהוב אותו בכל פה ובכל לב ואינם מתבישים לשנאתנו (יג) מהודות על האמת וגם מנטלים ומנשאים (הם את) היהודים לכבודו ו(את) כל אשר בשם הרב וספריו ומאמרי יכנה, ואיך נעמוד אנחנו ונתנכר לאותו כבוד ועלוי הנשאר לנו ולתורתנו, כסות עינים בין האומות ובתוך האויבים המחרפים מערכות ישראל ביחסם לנו (את) הסכלות מכל חכמה ומכל דעת אמת? ואיך יסכל ה' עצתנו לבער מקרבנו, לעזרת אויבינו, פליטת האמת והכבוד הנמצאה (יד)? אין חלול ה' גדול מזה.

הן עוד היום גדול כחן של נביאים קדושי עליון היושבים בהר הקדש במונטפשליר, עיר ואם גדולה לאלהים, נאווה כירושלים, שעומדים היום לנס ולמופת לכל גלות ישראל, קהל גדול, מרביצי תורה, גוררי פרץ, יראי שמים, מדקדקים בנצוות, שונאי הרבנות, מכבדי אלהים, גבה לבם בדרכי ה', ובעשרם וכח ידם לא גבה לבם, ולא רמו עיניהם, ולא הלכו בגדולות ובנפלאות מהם... איכה ואיככה הוצאתם היום ממחיצתך הטהורה? במה היתה הרעה הגדולה הזאת לנו, כי תשליך אדוננו שמועתם לא טובה אל ארץ אחרת כהיום הזה? מופת הדור! בהפרידך בני עליון הדבקים בה' (ו) כמשיגי גבול, כפורצי גדר; בתת שרידי המעלות לשמצה כשרידי חרב, כאנשים אשר לא נודע מאין המה; בשוב תפארת ישראל לְרִאָאָה וזוּעָה לשמֵעַ כל און בהמוני (עמים)—הייטב בעיני ה' אף כי (טו) יש עוד נזקים חזקים בפרסום התלונות האלה: פן יאריכו הרברים, ויגיע באזני העמים בבלולנו באמונה וְהַעֲשֹׂת תורתנו כמה תורות, בתת קדושי העדה, ראשי אלפי ישראל, הולכים חשכים באמונתנו, מגששים כעורים בתורתם, ונמצא שם שמים מתחלל, אפס, כי העדה הזאת הקדושה רב להם (טז) טרחם ומשאם, רב להם שבת בטח ואיש את רעהו לעזור משנאת האויבים האוילים שידם תקיפה עלינו, ולולא חמלת ה' עלינו היינו פעמים רבות טרף לשניהם ומאכל למתלעותיהם. המעט

מהם לשבר הרצובות הסבות ומוסרות הצרות לפתח? המעט מהם דחות עמל התלאות, אשר עליו תקצר נפש כל שומע וחרד לדברים, כי יאספו עוד עם רב מישראל נוסף על אויביהם עליהם למלחמה, ואכלום בכל פה, וכבו את גחלתם הנשארה, וחיו אם כבתה מי זקוק להיו בלתי מאור עינינו? וכבשת הצאן מי יחטנה בלתי רועה עדרנו? כי שמענו החל בתוכה הריב לעלות, והלבבות נלהבות, שולפי חרבות, עורכי קרבות, קנאת חכמים, כרמים מחבלות, כאש אוכלת בראש ההר. שלח נא מי השלוח ההולכים לאט [הם] יוכלו לכבות את האיבה. פה קדוש, שאסר וזרק מרה והרבה בנזיפות, הוא הפה שיתיר וברכה ישאיר, ושפתותיו תטופנה באהבה ואחזה נהרי. נחלי דבש וחמאה... וידרוש נא כיום את שלום העיר הגדולה וגדוליה חכמיה חסידיה ונכבדיה, להסיר קנאתם ושנאתם, כי בשלומה יהיה שלום לעדר ה' הנפוץ, ובשלום תורחם תסור שלהבת המחלוקת מעלות באמונתם ולכל בני ישראל יהיה אור במושבותם; יאר ה' פניו אל אדוננו וישם לו שלום ולאובהי תורתו ימיר מלחמה בשלום, יחזק במעוזם יעשה שלום ומברכתו יברך את עמו ישראל בשלום עד מלאת הארץ האמת והשלום, כרצון הצעיר המתפלל בשלום תורת אדוננו ובארץ ימיו ושנותיו בנעימים והתמדת שלותו ובריאותו לעולמים.

ידעיה ב"ר אברהם בדרשי

(א) כונתו על פרוכניצה — פרוכנס — ארץ מושבו. (ב) אפשר שצ"ל "ביונישי" ויכון לעיר "ויאן" שמדרום לעיר "ליאון" ע"ב סנה. (ג) ואף על פי ש... (ד) לפי שהקהלות עמדו כל אחת ברשות עצמה לא היה החרם חל אלא על ברצלונה עיר מושבו של הרשב"א פלבד. (ה) מלשון בעתה והפעל בעת. המאמר כולו לשון הכתוב (דניאל י"א ו') בשנוי קל והכנסת הוראה אחרת, כדרכו של המליץ הזה כמעט בכל מליצותיו, מה שמכפיד הכנתן לפעמים על מי שאין לו בקיאות יתרה במקרא. (ו) העושה (העושה אותה) מלה"כ באיוב מ, י"ט. (ז) הרמב"ם. (ח) אין צעירי הדור נופלים באמונתם מוקניו (ח) מפני הדורות שלפניהם. (ט) הכתוב: "כבשים ללבושך" (משלי כ"ז כ"ו) מתפרש עפ"י מדרש אגדה על תלמידים מפרסמים תורת רבותיהם. (י) התפשטות: הוא משתמש במקור בתור שם הפעל, והוא סגנון מקראי נכון, (יא) אנדלוניה. (יב) הטובים והמעולים שבהם. (יג) בשביל השגאה שהם שונאים אותנו, כלומר, אעפ"י שהם שונאים לנו. (יד) כביכול: אנחנו מכפידים על ה' לסכל את עצתנו הטובה לאויבינו, שהיא לבער מקרבנו את פליטת האמת והכבוד שמכפדים אותנו על חכמת הפילוסופים שגנו. (טו) "אף כי" בהוראתו המקראית הוא "קל וחומר" או "ולא עוד אלא ש...". (נחמיה ט, י"ח). (טז) די להם. (יז) מי יהי האחראי עליה. גם זו מליצה קלמפורית, ויסודה בהלכה החלמורית לענין נר חנוכה, "כבתה אינו זקוק לה" (שבת כ"א).

ר' עמנואל הרומי.

(בן דורו של ר' ידעיה הפניני).

ר' עמנואל בן שלמה הרומי (הרומאי) בן דורו,
מפירו וכפי הנראה גם מקורבו של דנטי הניח אחריי את ספר
„המחברות“, ספר גדול למדי, שכולו ערוך בלשון מדבר בעדו ומלא
ספורים שלפי פשוטם של דברים הם מעשים שהיו בו בעצמי. אבל קשה
כל כך להבדיל בהצאתו בין מעשים שהיו באמת ובין דברי הפרזה מליצית
ודמיון פיוטי, שאין אנו יודעים על פי ספרו מדברי ימיו כמעט מאומה
בברור. הוא היה בן משפחה מיוחסת (משפחת הצפרוני) ברומי וגם
בעצמו היה בראשונה בעל עושר וכבוד ואחרי כן או בימי זקנתו אבר
עשרו. יש יסוד לשער שהיה רופא, אבל ראיה נאמנה אין בספרו על זה.
בסגנונו הוא תלמיד לאלחריזי, תלמיד מובהק מאד, שגדל מרבו,
אצל גם הרחיק ללכת ממנו יותר מדי, בלמדו אל דרך מליצי-איטליה
שהתירו לעצמם להרבות מאד בשירי עגבים ובהלצות שאינן מתרגמות
במושב מנומסים. בזה העלה עליו חמת הרבנים כל כך, שאסרו לקרוא את
מחברותיו. אבל אין כאן באמת אלא השתדלות גסרה מצדו, לכתוב
בלשונו ככל מה שאחרים כותבים בלשונותיהם.

יְדֹמָה אֶל גֶּשֶׁר רָעוּעַ,	תָּבֵל - כְּשִׁמּוֹא (הַיְדוּעַ -
בּוֹ נָתוּן חֶבֶל גָּרוּעַ,	תַּחֲתֵיוֹ נָחַל שׁוֹטֵף עֲמָק,
רֹאשׁ פָּרוּעַ, אִישׁ-צָרוּעַ.	דָּלָה עֲצָל, יָמִיו כִּצָּל,
קָלוּט, שָׁרוּעַ, קָרוּעַ,	וְדֹלֵי רָצוּץ, נִבְּזָה, נָפוּץ,
שָׁבַר כֵּד עַל הַמְבוּעֵב!	יוֹם בָּא לְדָלוֹת נִפְלָ וְתָ -

(א) עפ"י המקרא צ"ל כְּשִׁמּוֹא, ואולי בשביל מלת תָּבֵל משתמש המחבר בל"ז.
 (ב) לשון הכתוב בקהלת (יב, ו) לענין מיתת האדם. מבוּעַ — מעין מים או נחל.

שִׁירֵי אֶהָבָה.

עָדִי, לֹא הִשָּׁאִיר לִי עֲדֻנָּה!	הָהָ לְזִמְנִי, כָּתַב שְׁטָנָה
רָתַם רֶכֶבּוֹ, עַל-פִּי חָנָה;	בִּימֵי חֲרָפִי הַשִּׁיר עַל-פִּי
תִּי תַקְחָנָה וְתַמְלֵאנָה,	כָּל הַשִּׁירוֹת מִבּוֹר שִׁירוֹ -
מִרְפֵּשׁ רַגְלֵי הֵן תִּשְׁתַּיְנָה	מִרְמֵס רַגְלֵי הֵן תִּרְעִינָה,
חֲשֵׁק - שִׁירוֹתֵי תַמְלִכָּנָה.	לֹא הַמְלִיכוּ מִלֶּךְ שִׁירֵי
יַעֲלוֹת הַחֵן, בִּי תַגְלֵנָה,	הַיִּיתִי שַׁעֲשׁוּעֵי לְבוֹת
עַל-רֹאשׁ שְׂמֹחֲתָן תַּעֲלִינָה.	בִּי תִשְׁכַּחנָה אֵידֶן, אוֹתִי
הַיִּיתִי קָרוּא רֹאשׁוֹנָה;	וּבְחֻצְרֵיהֶם וּבְטִירוֹתָם

דדי עֲרֵבוּ לְצַבִּיּוֹת חַן
 לֹא שָׁגָבָה עֲפָרָה מִמֶּנִּי,
 אִם תִּסְתַּתֵּר בְּמִסְתָּרִים—
 לֹא תִחַבֵּא אֶל תוֹךְ הַיָּם—
 אִם תִּגְבִּיֶה בְּנֶשֶׁר, אוֹ
 אוֹ כְּעֵת בְּמָרוֹם תִּמָּרֵא
 אֲשַׁפִּילָנָה עַד הָאָרֶץ,
 אֲנֹכִי בַדֶּרֶךְ וְזִמָּ—
 לְרֹאוֹת הַדּוֹדָאִים, לְרַעוֹת
 שֶׁם רָאִיתִי עֲפָרָה בָּרָה
 יוֹם צִיר חוֹנֵן הַצּוֹרוֹת
 לֹא הוֹלִיד עַל תִּבְלָ כְּדָמוֹ—
 יוֹם הִלָּדַת הַנִּכְבָּדָת
 רֹאשָׁה עָלֶיהָ כְּכַרְמֶל,
 וּמֵאוֹרֵי אוֹר בְּשָׁמַיִם
 שְׂרָרָה אֲגֹן סֹהַר לֹא יָח—
 וְלִחְיֶיהָ—כָּל הָאוֹרִים
 וּבְנִרְדָּם לֵב גִּרְדָּם יַעוֹר,
 עֵינֶיהָ לֵהֵט הַחֶרֶב,
 עֲשֹׂתָנִי וּמִזְמוֹתֵי
 מִשְׁתָּאוֹת מִחֲשׁוֹת לְדַעַת
 לֹא הִבְחֲנֹתִי, כִּי הִיא מִנִּי

וַיָּבֹאוּ אֶל קִרְבֶּינָה
 לֹא תִפְצֹר עִיר צִיּוֹנָה
 הָאֲנֹכִי לֹא אֶרְאֶנָּה?
 מִשֵּׁם יָדִי תִקְחֶנָּה,
 בֵּין כּוֹכָבִים תְּשׁוּם בָּנָה,
 מִשֵּׁם יָדִי תוֹרִידֶנָּה,
 עַד הָעֶפֶר אֲגִיעֶנָּה!
 נִי נִחֲנִי אֶל תוֹךְ גִּנָּה,
 בַּגָּנִים לְלֶקֶט שׁוֹשְׁנָה,
 וּמִקְטֹרֶת מֵר וּלְבוֹנָה,
 אוֹתָהּ—מִכָּל עֵשֶׂב פָּנָה,
 תָּהּ, וּכְצִלָּמָה עוֹד לֹא שָׁנָה
 כָּל הַהָרִים פָּצְחוּ רִנָּה;
 וּשְׂפָתֶיהָ מִן תִּטְפֶּנָּה,
 קוֹדָרִים מוֹל זֹהַר יִפְעֹתָהּ,
 סֵר, וְעֶרְמַת חֲסִים בְּטִנָּה,
 בָּם תִּזְרַחֲנָה, בָּם תַּעֲרֹכְנָה,
 וּבְגֵר דָּם כָּאֵר תִּאֲרֶנָּה;
 תִּתְהַפֵּכְנָה אֶל כָּל פָּנָה,
 גַּם עֵינֵי בִהֵן תִּבְטֶנָּה,
 אִם תִּגְרֹשְׁנָה אוֹ תִקְרֹאנָה,
 כִּי הֵן אִמְרוֹת: לִכְנָה שְׂבָנָה!

מה יעשה שמש, ואם מרד?
מה תערץ לפי, ומה תחרד?
תתפס ותתעלה! — והיום רד,

מה יעשו אלי צבא מרום,
אחזה צבית-חן לאור יומם —
תתנל בתוך אהלי והנה אור,

(א) תתעטף.

נפקד מקום צדק! ואור נגה!
מי זה ואיזה אשר שגה,
ולמעמיד ארץ עלי תיגה?
למאד חקרנוה להשיגה!
על חוג אדמה וחרם יגה,
עפרה, בשושן היפי סוגה;
שור עין שמאלה — תחזה נגה!

אפקד צבא מרום ואראה כי
ואשאלה כל הברי שחקי:
לגנב כהיום כוכבי מרום
ויאמרו לי: דוד, עאלתך
לא נעדרו צדק ונגה, כי
אך ירדו המה ושכנו ראש
שור עין ימינה — תחזה צדק,

(א) בשם זה נקרא כוכב הלכת יופיטר, (ב) נוס. ג) אסטרונומים.

ל י ה י ין.

לפגרים נפש התזרתי;
כל בדרך עם-זו יצרתי,
וימי רבים בן הקצרתי.
מצאי יאמר: אך עשרתי!
יאמר: דבר לא חסרתי!
שמחה וגיל לו עזרתי,
במשוטות שכלי חתרתי;
לבם טל ארות המטרתי.
יאמר: כח לא עצרתי!

יאמר יין: עז אזורתי,
אין לתמה, אם לי תכרע
כי רבים ממנות אגאל,
זה חסדי עם-רעי, כי כל
ובעת ממני ישבע איש,
מלב אסיר תיגה אמיר
ולהגיע למחוז חפצו
חיו שוכני עפר, יום על
איש לא שתה יין ייעף,

הִיִּיתִי שְׁמַחַת הַיְּצוּרִים,
 מִן לְדַתִּי טַל יִלְדַּתִּי,
 מִיּוֹם נָח נָטַע כְּרָם,
 בִּי יִתְהַלֵּל כָּל מִתְהַלֵּל,
 וּלְהִרְאוֹת הָעַמִּים יִפְיִי—
 עָרִם יִרְאוּנִי— לֹא אָבוֹשׁ,
 כָּל אִישׁ יִחְשֹׁק אֶת בִּי לְנִשְׁק,
 שֶׁר עִם סִחַר פְּנֵי שַׁחַר,
 אֲסִיר שְׁפָה אֶל־נֶאֱמָנִים
 כָּל דֶּרֶךְ אֲדָרֶךְ נִגְה אֹר,
 אִישִׁים חֲשָׁבוּ לְקַבֵּל אוֹתִי—
 אוֹתִי דָמוּ לְהֶרֶג—
 אֶת שְׁהִתִּירוּ אֶסְתְּרִי,
 וּבָעֵת שִׁתְּקוּ אֹז בְּכִיתִי,
 וּבָעֵת פָּרְצוּ—בְּנִיתִי
 וּבָעֵת עָקְרוּ—נִטְעַמִּי,
 וּבָעֵת דִּבְרוּ—הִחְשִׁיתִי,
 וּבָעֵת שָׁמְרוּ—הִשְׁלַכְתִּי,
 קָשָׁר אֲמִיץ אֶתִּיר, וּבְרִית
 שׁוֹשֵׁתִי י עִיר אֶף מַמְלָכוֹת,
 וַיִּסּוּדֵי עִיר גְּלִיתִי, אֶף
 וַצָּבָא־רִם בְּזוּלוֹתִי נִשְׁאַרְתִּי,
 קָדְרוּ שְׁמִשׁ וּלְכָנָה, אֶף
 בֵּין אִם יִהְיֶה בֵּין לֹא יוֹזִיָּה—
 בְּטַחוֹ אִישִׁים בְּנִדְרֵי— אֶף

וַיִּשְׁנֵת טוֹבָתָם עֲטָרָתִי,
 אֲזַקִּין—אֹז תִּגְדֵּל תַּפְאֲרָתִי,
 לְמַלְךְ עַל תִּבְדֵּל נִכְתָּרָתִי;
 עַל כָּל תַּעֲנוּגִים אֲשָׁרָתִי,
 עַל גִּלְדִּיָּא שֶׁק לֹא תַפְרָתִי,
 לֹא חִפְרָתִי י כִּי נִהְדַּרְתִּי,
 וּבְעִיגִי רֹא יִקְרָתִי,
 וּפְנֵי אַחֵר לֹא־שַׁחַרְתִּי,
 וּלְשׁוֹן נִלְעָגִים הִגְבַּרְתִּי.
 יָקָם לִי אֲמָר גְּזֻרָתִי,
 זֶה כִּמָּה אַתֶּם קִבַּרְתִּי,
 וּבָעֵז יָדִי עַל כָּלָם גְּבַרְתִּי,
 אֶת שְׁאָסְרוּ הִתַּרְתִּי,
 וּבָעֵת בָּכוּ אֹז שׁוֹרְרָתִי,
 וּבָעֵת בָּנוּ אֹז סִחְרָתִי,
 וּבָעֵת נָטְעוּ—עָקְרָתִי,
 וּבָעֵת הִחְשׂוּ אֹז דִּבְרָתִי,
 וּבָעֵת הִשְׁלִיכוּ שְׁמָרָתִי,
 כְּרוּתִי בֵּין רַעִים הִפְרָתִי,
 וּגְבֻלוֹת עַמִּים הִסְרָתִי,
 אֲכַנִּי־גִיר לִגִּי הִגְרָתִי,
 וּלְבָדִי נָבִיא נִוְתָרְתִּי,
 אוֹרִי יִהְיֶה, לֹא קִדְרָתִי!
 בִּקְהֵל רַב צָדֵק בִּשְׁרָתִי,
 לֹא קִנְיָמִתִּי שְׁנִדְרָתִי;

כָּרַם לֹא-נָטַעְתִּי אֲבָצֹר,
עָלִי פָצוּ פִּיהֶם חֲכָמִי
וְלַעֲזֹר עֵינֵי חָשְׁבוּ,
וּבְחֻשָּׁבָם כִּי אוֹתִי שָׁתוּ—
חֲשַׁפְתִּי מִצָּפוֹן לְבוֹתָם,
בְּזוּגֵי יַעַן נִמְכַּרְתִּי,
אֲשַׁפִּיר יוֹם יוֹם אִישִׁים אֵין-קֵץ
וּבְרִגְלֵיהֶם אִם נִרְמַסְתִּי—
אִישִׁים הוֹצִיאוּ דִבְתִּי—
וּבִיעַת כִּי עָלִי קִשְׁרוּ,
לֹא הָיוּ לָהֶם יָדַיִם,
שִׁבְרַתִּי רָאשֵׁי תַנִּינִים
לֹא נִמְלָטוּ מִיַּד רִשְׁתִּי,
אֲמִים הִשְׁפַּלְתִּי עַד-אֶרֶץ,
וּבִשְׁבֹתִי בְּדָד, דּוּמְיָה,
אֲמָנָם עַת צָפוּ מֵיָם עַל—

שָׂדֶה לֹא-אֲזָרַע קִצְרַתִּי,
עוֹלָם, אָמְרוּ כִּי סִרְרַתִּי,
אֲכֹן עֵינֵיהֶם עוֹרַתִּי
עַל חוּג רֹאשִׁם נִתְבַּצְרַתִּי,
וּבִקְרִבָּה סוּד לֹא הִשְׁאֲרַתִּי,
שָׁכְחוּ כִּי אוֹתָם מְכַרְתִּי
אֶךְ מִמִּי לֹא שִׁכַּרְתִּי,
אֲזָכֹר כִּי רַבִּים יִסְרַתִּי.
נָפְלוּ תוֹךְ שַׁחַת חֲפָרְתִּי,
תוֹךְ לְבוֹתָם אֲז נִקְשַׁרְתִּי,
יוֹם פָּנִי מֵהֶם הִסְתַּרְתִּי,
וּבַעֲזֵי הַיָּם פּוֹרְרַתִּי,
הֵם חָלְמוּ—אֶף פִּתְרַתִּי,
שָׁרִים בַּעֲפָר עֲפָרְתִּי,
בִּטַּח לִבִּי אֶף גַּעְזוֹרְתִּי,
רֹאשִׁי—אֲמַרְתִּי: נִגְזַרְתִּי!

(א) עורִי. (ב) לֹא בִשְׁתִּי. (ג) תחת כְּרוֹתָהּ בשביל המשקל. (ד) שְׁסִיתִי (ישעיה י, יג). (ה) וצבא מרום במסלתו. (מלה"כ בחבוקק ג, יא). (ו) כִּי סָבִיב שְׁתוּ עָלַי, הקִּיפוּנִי לְכַבְדּוֹנִי. (ז) כְּמוֹ בִּיז' עֲנֻקִים.

שִׁיר הַתּוֹלָד.

נִפְשִׁי בְּקִרְבִּי תַחֲשֹׁב מִחֲשַׁבָּת,
לְקוֹיֵץ בַּעֲדוֹן-גֵּן וְלִרְצוֹת תַּפְּחַת,
כִּי אֲמַצֶּאָה שָׁם צוּף דְּבֶשׁ עִם נֶפֶת.
שָׁם כֹּל צְבִית חֵן וְקוֹל עֲגָבָת.

מה לי בַּעֲדֵי-גֹן, וְאֵין אֶבֶךָ,
שֵׁם רַק שְׁחוּרוֹת מְשֻׁחָר אוֹ זָפֶת,
שְׁמָה זְקֵנָה בַּעֲלוֹת יִלְכָּתָא,
נִפְשִׁי בְּחִבְרָתָם תְּהִי נֶעְצָבָת.

מה לי וְלֵךְ, עֵדֶן, וְאַתָּה אֶסְפָּת,
כָּל בַּעֲלוֹת מוֹמִים וְכָל אִישׁ-בִּשְׁתִּי,
עַל כֵּן חֲשַׁבְתִּיךָ בְּעֵינֵי אֵין;
תִּפְתָּ בְּעֵינֵי חֵן וְהוֹד יוֹסֶפֶת,
בְּךָ כָּל צְבִיָּה הֵיכָר לְבִשְׁתִּי,
וְתִאֶסֶף כָּל מַחֲמָדֵי עֵין!

(א) קליפות קטנות בדמות סובין, מתהוות בשרשי השער.

עַל סוּבָא יֵין.

שָׁמְעוּ הָרִים שִׁיר הַשִּׁירִים, חֵבֶר עַל רֹאשׁ הַשָּׁכֹּף. יב:
עֲפֹרֹן הַשֵּׁל, הוּא שְׁאֶסֶר לְשִׁתִּית מִיָּם לְבַהוּרִים,
הַשּׁוֹתָה יוֹם יוֹם לְצִמָּאוֹ, טָרֵם יֹאכֵל, כּוֹסוֹת עֲשָׂרִים...
עַל הַצּוּמוֹת יַחְגֹּר חֲמוֹת, יִתְחַל, כִּי הוּא עָרֵם יַעֲרִים,
לְבוֹ יִכָּאֵב עַל חֲדָשׁ אֵב, אֵף יִדָּאֵב עַל יוֹם כְּפוּרִים.
בּוֹכָה וּמִבְּכָה הַתְּמוּזָא, אֶל אֲבֵל יִקְרָא אֲכָרִים,
וּבִטְבַּת נִפְעוֹ נֶעְצָבָת, וּבְאֵלּוּל יִסְפֹּד תְּמָרוֹרִים;
אֵךְ הוּא שָׁלֹו עֵת בּוֹא כְּסִלּוֹ, וּבְכֵל חֲדָשׁ יַעַשׂ פּוּרִים,
וּכְדִי לְשִׁתוֹת אַרְבַּע כּוֹסוֹת יַעַשׂ כָּל לַיִל לַיִל שְׁמוֹרִים...
עַל כּוֹס נִבְזָה יֹאמֶר: מַה זָדִיב? הִקְרִיבוּ סֶפֶל אֲפִירִים!...
אֵף יִשְׁבַּע, כִּי כָל שְׁתֵּי מִיָּם הִכּוּ בְּסִנּוּרִים.

יאמר: הנה עם מי מבולג השחית האל כל היצורים...
 לו עשה ה' את המבול מזרם יינות בפירים,
 לא עשה נח תבת עץ גפר להיות פה נסגרים...
 יאמר: לו היו העבים יין או שכר ממטירים,
 או היו הימים יינות לא יראונו המשפכים.
 אף לא קוינו גן עדן רק להיות ביינו נקברים.
 מדוע לא הייתי דג עם קשקשת וסנפירים,
 וימי חיי היו כימי הים נצח ולדור דורים,
 ומלא הים היה יין מן היינות הנבחרים,
 ולבלתי רדת עוד גשם היו שמים נעצרים,
 אף מעינות נכבדי מים ותהום היו נסגרים
 פן יבואו בגבולנו פן יהיו לים נגרים—
 אז לא קנאתי אל שרים ולמנזרים או טפסרים...

(א) יחזקאל ה, יד. (ב) במקרא כוס לשון נקבה, ובמשנה אנו מוצאים כוס
 ראשון, כוס שני וכיו"ב. (ג) עם תחת ב... ואפשר שהכוונה בשעת מי המבול, (כמ)
 "עם דמדומי חמה", "עם חשכה". (ד) לא בעתוננו, לא היינו יראים. (ה) תחת "בשרים"
 בשביל המשקל.

קטעי קינות על מתים.

על אח, או רע כאח לו.

... זמן יקפור צבאי באדמה ודידי בחדר לבי קברו.
 זמן יפריד ידידים יום תמותה. ודוד חשקי במיתו בי קשרו.
 ולו החל זמן לקצור יצוריו בדודי הגביר פלה קצירו.
 וגו' גבר להשחית כל יקרים במית דודי אזי שלם לגדרו...
 ולו ישיב ידידי הדמעות דמי עיניי בישוה מי נהרו

וְלוֹ יָשׁוּב בְּצוּם וּבְכִי וּמִסְפָּד, כְּתָנִים אֶעֱשֶׂה מִסְפָּד לְגִזְרוֹ,
וְלוֹ יָשׁוּב בִּתְת כִּפְרִי, פְּדִיתִיו וְהִיתִי פְּדוּת וּנְפִשׁוֹ וּכְפָרוֹ...
אֲרוּרָה הָאֲדָמָה פֶּצְתָה פֶּה וּלְקַחְתָּ אֶת יְדֵי בְהֵדְרוֹ...
לְזֹאת אָאֵר זְמַנִּי זָרוֹ וְאֶכְזֹר, אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרוֹ.

(א) ואת דודי, (ב) ביום תמותה, על ידי המות. (ג) לא ימצא קציר גדול מזה
בערכו. (ד) ה"י" בשביל המשקל. (ה) יביישו, כי ירבו מנהר דמעויות. בהוראת
"יבשו" צ"ל "יובישו". (ו) הזר.

על חותנו

"על פטירת בעל בעמי, אשר עמד בפרץ בעד עמנו
ובעד ערי אלהינו, ורצוי לרב אחיו דורש טוב לעמו,
שקבלו פסולים וזרקו את דמו, חוץ לזמנו וחוץ למקומו,
נודע ביהודה ובישראל גדול שמו, הצדיק החסיד מ"ר
שמואל, חמי עטרת ראשי..."

...צָר לִי, כְּרוּב מִמַּשָּׁח, נְשִׂאִי! הַכְּמוֹת
לְכָל גְּאוּנָה בּוֹקִיקִים בְּקִקְוִי.
אֲרָאָה, וְדַמִּי, נְשִׂאִי, צוּעֵקִים
מִן הָאֲדָמָה, לִי בְּקוֹל יְגָאָקוּ.
לֹא הֶאֱמַנְתִּי, הַגִּבִּיר, כִּי חֲרִבוֹת
צָרִים כִּהְיוּ אוֹתְךָ בְּתִקְוָא.
לוֹ תִהְיֶה נְפִשִּׁי תְּמוּרַת נְפִשְׁךָ
הֵה, כָּל יְצוּרֵי מוֹתָה יִצְעָקוּ...
בָּךְ, הַגִּבִּיר, כָּל הַחֲמוּדוֹת נִמְצְאוּ,
צִדִּיק, אֱמֶת וּשְׁלוֹם, נִשְׁקוּ;
אִם בְּגָדוֹ יָמִים בָּךְ, אֵיךְ יִבְטָחוּ
בָּהֶם אֲוִילִים, שְׁמֵנוּ עֲתִקוּ?

בם יבטחו אישים, אשר לא ידעו,
 כי מחמאות הזמן חלקו;
 לא ידעו, כי תוך ומרמה מלאו
 תוכם, וגבם אהבה חשקו...
 לא האמנתי, כי חצצי הזמן
 יפו כהיום, עד אשר יברקו.^(ה)
 באו תמול חציו, בטטרם נחזה
 ברק, ומכותם מאד עמקו.
 לבי לחותנתי כחליל יהמה.
 לה יהמו מעי ויתפרקו...
 עורו, אבות עולם, ופניו קדמו
 וראו ענק חן ורעכם ענקו,
 על פי עצתו עם ה' נסעו,
 על פי עצתו יחנו ישקו.
 נשיא עלי בניו משחו הזמן,
 כי על שפתיו צוף וכן הוצקו;
 מה יעשו בנים, ורעה גאמן
 נפקד, ודודיו עברו חמקו.
 יאמרו שמואל מת, וסרה דוברים;
 איך מת, אשר כל מעשיו צדקו?^(ה)
 מתו אשר שגו בהבלי הזמן,
 מתו אשר מן האין^(ט) רחקו;
 מת איש, אשר בניו במחשך הולכים;
 לא מת אשר כל פעליו זקקו.
 לא מת נשיאנו, ובניו הולכים

דְּרַפֵּי אֲבוֹתֵיהֶם וּבָם דְּבָקוּ,
חֻלְקָם בְּחַיֵּי עַד, וְצִדְקוֹת פָּעִלוּ
הֵמָּה בְּלוֹחַ הַזְּמַן גִּתְּקָקוּ...
וּמִנֵּת עֵוִיִּים שׁוֹפְכֵי דָמוֹ —
הִרְגוּ, וְרֹאשָׁם מוֹלְקִים יִמְלְקוּ,
גַּם הַכְּלָבִים אֶת דְּמֵיהֶם יִלְקָקוּ,
בְּמָקוֹם אֲשֶׁר דָּם הַגִּבִּיר לָקָקוּ...

- (א) צ"ל בְּתָקוּ. (ב) תחת וְשָׁלוֹם בשביל המשקל. (ג) מוסב על "מִתְקַאֲוֹת", שהוא שם נרדף, על דעת המחבר — וכן דעת מפרשים רבים — לשפת חנופה ושקר. (ד) מעשי הזמן מלאים תוך ומרמה, ואך נָכַם חָשׁוֹק — טָקַף, אזור, מִצָּפָה — באהבה. (ה) בטרם יברקו, כמבואר בחרוז הסמוך לזה. (ו) יִנְהֲגוּ מלשון "ועל פיך ישק כל עמי" (בר' מ"א ט) מעשי אהבתו, חסדיו. (ז) עפ"י מאמר התלמוד: צדיקים במיתתם קרויים חיים. (ט) מִתְקַאֲוִין, מדרך אמונה.

מ, מחברות עמנואל*.)

פתיחת המחבר.

אמר עמנואל בכ"ר שלמה זצ"ל, אחרי הודות אל הסבה הראשונה בלב כורע ובנפש מתחננה, אמר, כי אחרי אשר יומי לערוב פנך, ונסעתי מן העדנה אל הוקנה, הייתי כצפור נודדת מן קנה ואני הייתי בפירימו העיר אשר במרקא המדינה א, ושם אתנו אנשי חסד ואנשי אמונה, היושבים ראשונה במלכות הדעת והתבונה, ואני הייתי אתם באמנה ב.)

ויהי היום, אחר סעודת פורים, הלכנו בכח האכילה והיין והצפריט ונאספנו לנהיגה בכר נרחב, ויאריכו הספורים, ונשטת בנפשנו עצות לדבר רק מאדות השירים והמליצות, וכל אשר חבר שיר מלבו יאמרו, ואם שמע שיר זולתו יספרהו, ואיש לקט מהם ואל ספר חברם, יראה לשירים יפים והדרם, ואשר לא יבוא בעצת השירים והזקנים כל רכושו יחרט ג.) ויהיו בינינו אנשים, אשר הגיע מסכלותם להתפאר בשירים חברים זולתם, וקצתם התפארו בשירים חברתים, והעלמתי עיני מהם כאלו לא הכרתים, וקצתם הביאו ספרים מלאים שירים, אשר יגעו ללקט בין האמרים, ויצברו אותם חכרים חכרים, קבוצת כסף ונחשת, לא לעזר ולא להועיל כי אם לבשח, חקקו חקקי און וספרים הגדילו ובין טהור לטמא לא הבדילו; וקצתם היו בשירי מתפארים וכבוד מליצותי מספרים, זה אומר דלתי שריך דפקתי, וכל שיר זולתך הרחקתי, וכאשר ידבק האזור על מתני איש שריך אלי הדבקתי. ואמרה: אהלי רצי וגואלי הראוני [אח] השירים, אשר יחשתם אלי. ויראוני מכתבי תענועים, וארא והנה שרץ ארצם צפרדעים ואספו אל שירי הנפלאים, אשר היו בתרשיש היוכי ממלאים ובפו השכל מסלאים, שירי אנשים פתאים, מבקעים ונצחרים ונטלאים, ושירים סבוכים וכסבאם סבואים, וישיתו להם עדרים, הממעיש

(*) מספרו זה לקחו גם שיריו המובאים למעלה.

אכף עשרה חמרים, ויחשו אלי להגדיל עצבי, אשר לא צייתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי, ופרצו בחומת השירים כרך, ויצברו אותם חמרים חמרים ותבאש הארץ, גם ראיתי מהם יחשו קצת שירותי לאחרים, ונחלתנו נהפכה לזרים, בתינו (לנכרים. ואמרה: אהה, שירותי העליצות ומליצותי הנמרצות, הייתם צבי לכל הארצות, והנכם היום כאבני גיר בנפצות... ויהי כהרימי קולי ואקרא, אלהי העברים עלי נקרא, ושם אתנו אחד מן השרים חורש מצל, ובראותו כי הזמן עדיי נצל, ושרי ומליצותי יירש הצלצל, קם קל חיש ולא התעצל ויאמר אלי: בן אדם, מה לך נרדם, טורף נפשך באפך ובחרונך, קום לך, למה זה אתה נופל על פניך, לך ואספת כל מחנה שיריך ומליצותיך למגדול ועד קטן וחברם על ספר נותן אמרי שפר, כאשר ראית לך, יהודה חריזי ספר חברו במליצות ובשירות נמרצות, משלים ממשלים שונים, לא שערום הראשונים, וסמך [את] השירים והמליצות, אשר לקח בקשתו ובחרבו, אל שמות אנשים אשר בדא מלבו, ואף על פי שהוא חברם על שם חבר הקיני ואיתן האזרחי ספרם, ואמרה: ר' יהודה חריזי בגאווה, כון לחבר ספר מתחלת ענינו, וחבר [את] השירים והמליצות החרותות, אשר היו לענין הספר נאותות, ולקח בידו מטה שכלו ועשה בו את האותות, אמנם אני המליצות והשירים חברתי קצתם בימי הנעורים וקצתם בימי העדנה וקצתם בימי הזקנה, לא כונתי לחבר ספר מהם, ומה יהיה הענין אשר יקבץ ביניהם, ואין שכל איש, אשר הונף ואשר הורם, יוכל לקבץ שירים לכון חבורם, ומי יקבצם מראש שניר וחרמון וממעונות אריות, ולקבץ עמי קשה מקבוץ גלויות. ויען השר ויאמר: ... שא משל, כאלו יהיה איש לחכמתך, ישאלך ותענהו, ויענך ותשאלהו, ובשם חדש תכנהו, כאשר מלבך אתה בודהו. והנני מעולם שיר לא חברתי ומליצה בשרד שכלי לא תארת, שים אותי לחברתך בשירך ויחש אלי קצת משלך ושריך. ואף כי תפארתיה) בשירים ובמעשים, אשר יהיו על שמי מתיחשים, בחרתי היות לך לרע ולעמית, ולהיות שמי חרות על לוח ספרך עולמית, ועתה קום, לשון הזהב והאדרת, ועשה לך שם תפארת ואסוף מחנה שיריך אל מחברת; למען יהיה הגונב מהם כגנב נכצא

במחתרת, ואשמע אל עצת החבר, ואשאל מאת האל להורות אותנו את אשר נדבר...

(א) במצות המצויות אין עיר בשם זה במרוקה, אבל נמצאה לפנים באיטליה עיר במחוז פֶּצֶרָה בשם פֶּרְמָה או פִּירְמָה, ולה יכֹּן פה כודאי. (ב) כונתו באמונה. (ג) מלה"כ (בעזרא י' ח'). (ד) שורה שלמה בשיר נקראה בית. (ה) קרוב לודא שצ"ל לא תהיה תפארת... כלשון הכתוב: כלומר לא אנחל כבוד בשירים האלה באשר לא לי הם.

מהמחברת החמש עשרה.

.. ויהי היום ויאמר אלי השר: השמת לבך הדוד הנאמן על מעלת האל הרחמן, אשר הגביר חסרו על ברואיו והכין זבח הקדיש קרואיו, וחלק ברכות על כל נמצאיו, עד אשר כל אחד עם חסרונו ובמה שגור עליו מסתפק, ולא תמצא איש, ולו היה הדל באלפו, יחליף ברצונו כל מעמדו לאיש [עם איש] מכל אשר נשמת רוח חיים באפו. ואען ואמר: אדוני איך זה יתכן, והנה יהיה איש דל ומסכן, נבזה ודוה, חסר לנפשו מכל אשר יתאוה, — ולטוב ולנחמה לא יקוה, — ואחר יהיה כגן רוה, וכתר מלכות בראשו, ותתענג בדשן נפשו, — ואיך לא יחליף האיש המסכן אל [עם] העשיר [ב] מעמדו ויצמד בכבודו? וען השר ויאמר: כי העשיר יהיה בו אחד מן החסרונות, אשר לא ירצהו האיש המסכן ולהיות אגב מעדנות^(א). ועתה אמור נא נור הודי, ההיית מחליף מעמדך אל מעמדי? ואען ואמר: רציתי וארצה, כי לי עֲנִי עד צואר יחצה, מבריח מן הקצה אל הקצה, והיגון לעומת הַעֲצָה^(ב), ובמה אתרצה לבני דורי, כי אין באמתחתי כסף שברי? ויאמר השר: בחיי, נסכלת ונלכדת ברשעי, ואף על פי שאני אומר בַּשְּׁתִּי^(ג). ההיית מחליף אשתך באֲ־תִי, ופניך בפני, ועיניך בעיני, ובניך בבני, ופניני אמריך בפניני, וספֶרְיִךְ בספֶרְיִי, ושיריך בדבירי, ומליצותיך בחצרי, ושכלך בשכלי, ופרושיך בכל אשר לי? ואען ואמר: באמת לא הייתי מחליף כל מעמדי למעמדך ולא למעמד אויל מרודך, וקֶדֶם ארצה להיות דל ורך. ויאמר השר: וזה הוא באור דְּבָרִי הנערב^(ד) וכשתתבונן בו התבוננות רב^(ה), לא תמצא איש ממזרת ועד מערב, יחליף ברצונו כבוד עשרו וצדקו וישרו, וחכמתו וידיעתו, ותקפו וגבורתו, ותורתו ואמונתו, ומלאכתו ואומנותו, ובשתו^(ו) וענותותו.

ובנין גופו ויצוריו, וניבו ומונו יתכונת אֶבְרִי. ייחשו וגואליו וקרוביו, דאשתי ובניו, וכחות נפשו וחננו ויפיו. ותארו וצבי עדיו, ושערו וקולו, וסכלו ושכלו ומעשיו כלם — לאיש אחד מן העולם ועד העולם. והנה הראיתי לך הדבר בינינו, ועוד אראה לך הדבר בזולתנו. והנסיון יוכיח בין שנינו. עתה נקומה נא ונסובבה בעיר ונשאל גדול וצעיר, ועשיר ודאביון, ודל ועליון, ושפחה ושרית¹⁾. עברית ונכרית. אם יחליפו כל מעמדם לאחד מבני האדם. ואען יאמר: מה טוב ומה נעים לנסות, טוב הדבר אשר דברת לעשות.

אז קִמְנוּ קל חיש שנינו ושמונו לדרך פעמינו. והנה איש עולה לקראתנו, עלתה חזוית על רובו. ופשה הנגע על כרעיו ועל קרבו, חשך משחור תארו, וצפד על עצמו עורו. קרב מעִיְנוּ וְיָבֵשׁ מקורו, לא האמנתי, כי חדש ימים יחיה, כי המות לקראתו שאג כאריה, והוא נודד ללחם איה. שאלנוהו על אדותיו. ואם היה מחליף בששון צרותיו, ויען האיש ויאמר, כי אין איש בכל האנשים אשר ראה מעורו, שלא היה מחליף ברצון מעמדו אל מעמדו. ויאמר לו השר: ההיית מחליף נפשך לנפשו [ב] וישבע האיש בחיי ראשו, כי לא יחליף נפשו לנפש [ב] זולתו, וְלוֹ הִיָּה הַמֶּלֶךְ שְׁלָמָה בַּמַּעֲלָתוֹ.

ונפן משם, והנה איש לקראתנו נושא סֶבֶל, וצוארו מפני העל אֶבֶל, הומה וגֹנֵעַ כאלו לקברות יובל, ובשרו עליו יכאב, ונפשו עליו תֶּאֱבֵל, ועליו משא צמד פרדים, והוא לבוש בגדי עדים, גונח ומתאנח על הזמן, אשר פרש רשת לרגליו וטמן, והחליד הסכין בין סימן לסימן, וקורא עליו ארור המן. ויגש אליו השר ויאמר: אמור נא בחסדך, למי יָעִים מִן הַיִּית מִמִּיר בִּאֲהֵבָה אֶת מַעֲמַדְךָ? ויאמר האיש: ברצון נפשי הייתי בוחר להחליף מעמדי לפשחור (עם...) הסוחר, אשר לו הון עֶתֶק, מִמִּבְקֵשׁ רִצּוֹן [הוא] וטוב שוחר, ומי יתן, וחבוא שאלתי ולא תאחר. יאמר השר: הידעת, כי אשתו תטחן לאחרת²⁾, ועתה התחליף אשתך לאשתו (ב...) ותמיר כבורך בכשתו, ובניך במזרות בניו, ועניוּתְךָ בקרן הזוּת בין עֵינָיו? ויען האיש: בחיי, כי כבודי בכלמתי לא אחליפנו ולא אמיר אותו.

ונפן ונעבור דרך השוק, והנה איש ביד גוול ועשוק^(ט)... וכאשר קרבנו אליו, אמר: חנוני חנוני, כי האנשים האלה שקר רדפוני, ונאמר אליו: מה היה הדבר בני? ויאמר האיש: אני הגבר ראה עני, בשבת זמני, כהתה עיני, ונס לחי, לא יתנני הזמן השב רוחי, ערבתי לרעי ותקעתי כפי לזרים ולכן נחלתי נהפכה לנכרים, והנני היום ביד אכזרים. ויאמר השר: ההיית מחליף כל מעמדך הנבזה, למעמדי אשר תחזה? ויאמר האיש: מי יתן והיה זה. ויאמר: ההיית מחליף בחרותך לזקנתי [ב] וגבורתך לחלשתי, ובריאותך לחלש אסטומכתי, ואמץ לבבך לפחדתי, ואמונתך לאמונתי, ודתך לדתי? ויאמר האיש: בחיי, זה לא אהיה סובל, את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל...

... משם נסענו והנה לקראתנו פלוני החון, ומזיו מלאים יגונים מזן אל זן, כי בניו ברעב ובצמא ובעירום ובחסר כל, והאיש נעים קול; ונשאלהו על אדותיו, ויאמר, כי אבדו עשתונותיו, על חסרונות אשר גדל עד לשמים, ולכן נמס לבבו והיה למים. ויאמר לו השר: ההיית מחליף מעמדך לפלוני השר, אשר הוא בעל חכמה ומוסר, ולו אשה נעימה וחשוקה, והון עתק וצדקה, ובניו אספו כל מדות חמודות, ולהם בכל חכמה עשר ידות? ויאמר האיש: הייתי מחליף באהבה, כי הכרתי בהם כל מדה חשובה. ויאמר השר: ההיית מתחלף קולך לקולו [מחליף קולך בקולו]? ויאמר האיש: לא הייתי מחליף קולי בכל אשר לו... ואם יתן לי פלוני בקולי את כל בית נלחם לא אחליפנו ולא אמיר אותו...

... והי אחרי כן, ויאמר אלי השר: התרצה עוד לבחון את דברי ולהביא במצרך השכל מאמרי? ואען ואמר: לא אשאל עוד ולא אנסה, כי ראיתי בעיני המעשה, ולולא ראיתים ובחנתים לעולם לא האמנתי^(י)...

(א) לה"כ (ש"א ט"ו כ"ב) וכונתו מתעדן, שבע נחת כמלך. (ב) חוט השדרה: היגון לוחץ את לבי וכל קרבי. (ג) דבר שראוי לי להתביש בו. (ד) הערב. (ה) תחת רפה למען החרוז (אך לפי ש"רב" הוא גם תאר פעל אין בזה שבוש גדול). (ו) בישנותו. (ז) פשביל החרוז. (ח) לה"כ (באיוב ל"א י'). (ט) והאיש עשוק. (י) מחסורו, רישו. יא) צ"ל האמנתי להם.

מהמחברת העשרים ושמונה היא מחברת „התפת והעדן“.

... והנה איש זקן עוטה מעיל עובר לפני, ופניו כמראה מלאך ה', ובראותי אותו נפעמתי ונפלתי ארצה מלא קומתי ונאלמתי, וכראות האיש כי לא עצרתי כח ויאמר אלי... אנכי דניאל איש חמודות, אשר קראתני... העמק שאלה או הגבה, כי לא אוכל להתמהמה. ואמרה אלי: אַחֲלָה לפניך, אדוני, להראותני [את] העולם שכלו אַרוך והתפת אשר מאתמול לרשעים ערוך ולהודיעני מקום תחנתי אחרי מותי, ואיזה בית אשר תבנו לי ואיזה מקום מנוחתי, משכני, ואנכי ארוצה אחריו. ויאמר אנכי אעשה כדברך. וישאלני האיש ויאמר: אנה נפנה בראשונה? ואען ואמר: התפת יהיה ראשון, והעדן יהיה באחרונה. ויאמר האיש אלי: החזק בכנף מעילי ואחוז בו, ורוח א' ביני ובינך לא יבוא, כי המקום אשר שם נפנה הוא ארץ חררים, צלמות ולא סדרים, נקרא בשמו עמק הפגרים. ואחזיק בכנף מעילי ורעיוני חרדים, ומדי לכתנו היינו יורדים, והדרך דרך לא סלולה, מעוף צוקה ואפלה, וארחות עקלקלות, לא ראינו שם רק ברקים וקולות ולא שמענו רק קול כחולות וצרות כמבכירות, וקראתי שם היום ההוא יום עברות. ובאחרית הגענו אל גשר רעוע, ותחתיו נחל שוטף וכאלו רואיו גיזל וחוטף... ושם ראינו מדורה גדולה בארץ מאפליה, רשפיה רשפי אש שלהבת יה, מדורתה אש ועצים הרבה, לילה ויומם לא תכבה... ויאמר אלי האיש: זאת המדורה, אשר כנחל גפרית בוערה, היא לנפשות אשר העמיקו סרה, ואם תחפוץ לדעת שם הרשעים אשר בה ואדותם, התבונן בשמותם החקוקים במצחותם. כאשר התבוננתי בתוך המדורה, ראיתי והנה שם אנשי סדום ועמורה ועשו. אשר בו לבכורה, שם שמעי בן גרא... שם צרי יהודה ובנימין הנרגנים, אשר הכעיסו נגד הבונים, שם אריסטוטלוס, בוש ונאלם, על אשר האמין קדמות עולם... שם אפוקרט, יען אשר היה כילי מחכמתו והעלים ספרי רפואתו, שם אבן סינא היה ללעג ושחוק, יען אשר אמר, כי הוֹלֵד אדם לא מאדם אפשר לזמן רחוק...

ייהי כאשר יצאנו מן התפת ועשתונותינו אובדות ב', ופנינו וכנפינו

פרודות וללכת אל העדן היו פנינו כועדות, תכף [כ] אשר מהתפת נסענו, אל ראש סלם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה הגענו. וכאשר היינו במעלותיו הגבהים שם נגלו אלינו האלהים ג, ושם ראינו שמים חדשים וארץ חדשה, אין שם צחנה ובאשה, רק ארץ נטהרה וקדושה, ומעלות הוכנו אל הפשים ד הקדושים, תחתיים שניים ושלישים, שם האור הגמור אשר קראוהו החכמים אור שבעתים כאור שבעת הימים. כי מה יפיו מה טובו, אין עיף ואין כושל בו, שם הנפשות הטהורות, (אשר) בצרור החיים צרורות וכוהר הרקיע מזהירות והיו למאורות, שם נפשות אביונים נקיים, שם החיים נצחיים, שם הששון התמידי והשמחה בלתי פוסקת, שם שרה [את] יצחק בנה חובקת, שם רבקה את יעקב נושקת, שם רחל ע' יוסף מתרפקת, שם לאה דלתות בניה דופקת, שם אברהם אבינו... שם התנאים והאמוראים ושם כל בני הנביאים, שם נחמיה בן חכליה ועזרא הסופר, שם מן החסידים הראשונים, כחול הים אשר לא ימר ולא יספר, עומדים ועטרותיהם בראשם ה, ובגדי ישע ומעיל צדקה על לבושם, עומדים בששון ובשמחה ובגילה ורנה ונהנים מזיו השכינה.

ויהי בהיותנו ברחובות העדן משוטטים ומעלת אנשי החכמה מביטים, ראיתי אנשים מלאים חוד והדר, וליפים שמש וירח קדר, נתנו להם מהלכים בעולם המלאכים, ולא הכרתי איש מהם, ואשאל [את] האיש הדובר בי לדעת אודותיהם. ויאמר אלי: אלה הם חסידי אומות העולם, אשר גברו בחכמתם ושכלם ועלו במדרגות סלם החכמה כפי יכולתם ולא היו כאבותם דור סורר ומורה, וחקרו בשכלם מי היוצר וכי הבורא, אשר בחסדו הוציאם ומאין אל יש הוציאם ואל העולם הזה הביאם, ומה התכלית, אשר בעבורו בראם, וכאשר שאלו [את] אבותיהם והתבוננו בתשובותיהם, וידעו כי ערמים הם, בוו לאמונתם וכונו לחקור אמונת זולתם, וכאשר חקרו כל האמונות ומצאו [כי] כל אחת מהן לחזק יסודותיה ידיה אמונות, ואמונת זולתם [כלן] מגנות, לא אמרו נעמוד על אמונתנו, כי היא קבלה בידינו מאבותינו, אך בחרו מכל האמונות [את] הדעות אשר צדקו, ועליהן ו אנשי החכמה לא נחלקו ובהן אחוו ובהן דבקו, וכל הדברים אשר כל האומות יגנו עליהם ערף ולא פנים פנו.

ובענין האלהים יתאמרו לקרוא לו שם, לבכנו יחרד ויפחד ז', כי כל עם ועם יקראנו בשם מיוחד, ואנו אומרים: יהיה שמו מה שיהיה, אנחנו מאמינים אל הנמצא [בנמצא] הראשון האמתי והמחיה, אשר היה והיה ויהיה, אשר ברא העולם בעת שגורה חכמתו. הנעלם ממנו לחזק הראתו ח', אשר לא ייעף ולא ייגע ואין חקר לתבונתו, החומל על יצוריו והמטריפם וכרועה ירעה עדריה, אשר יקראנו אליו בסופנו וכבודו יאספנו...

ויהי בהיותנו במעמד ההוא הנכבד, ראינו עשר חפזות בגלוי תכלת וארגמן מחפזות ומפנימה זהב כופז כצפזות, וכל אבן יקרה מספקת, ספיר גורתם. ושמה ישבו כסאות נשאים ט', בפז מסלאים ט', משבצים זהב בזרשיש כמלאים ט', ועטרת יקרות להם הוד והדר, ונגדם אור השמש קדר. ואמרה: למי החפזות היקרות והכסאות והעטרת ההדרות. ויאמר אלי דניאל איש חמודות: חיך, אלה הם לעשרה הרוגי מלוכה. ואמרה: ואיה איפה הם, ונשחר כיום את פניהם. ויאמר דניאל: נסעו מזה עם השר מיכאל, ועמם רבנו הקדוש ושמואל, והנם כורעים ומתחננים לפני האדון ה' אלהי ישראל ומתפללים בעד השארית הנמצאה להצמיח לה גואל, כי ראו את עני ישראל ומאד מורה י', ולא יתנו דמי לו עד רוח ממרום יערה לקרב קץ הגאולה ועד יכונן ועד ישים את ירושלים בארץ תהלה...

(א) אפשר שיש לקרוא "רוח". (ב) מוטב לחשוב "עשתונות" למין זכר, (ג) מן המליצות השגורות אצלו יותר מהראוי, ובשביל החרוז נאמר פה גבוהים תחת גבוהות. (ד) יחזקאל י"ג כ'. (ה) צ"ל בראשיהם. (ו) ואשר עליהן. (ז) קרוב לשער, שהוא רומז פה לא אל שם, כי אם אל איוו עקרים שאינם מתאימים לקבלותינו. (ח) כנראה יש לקרוא ה'איתו, ובכל אופן תהי הכונה, שמרב גדלו או בכל גדלו אין אנו יכולים להשיגו בחושינו. ט) בספר שלפנינו בל"ג שלא כדין. י) מלה"כ (מלכים ב' י"ד כ"ו)

ר' יצחק בן משה האפודי.

(בן המאה השניה לאלף הששי).

♦♦♦♦

ר' יצחק בן משה, הוא **דון פרופיאט דוראן האפודי** (כנוי זה יסודו בר"ת „אזר פרופיאט דוראן“, שהיה מתחיל בהן כל מאמריו בספריו) היה מאנוסי שנת ה"א קנ"א הוא גמר עם אנוס אחד—דוד בוגיט בן גורן* שמו—ללכת יחדו לארץ ישראל, אך הוא הקדים לצאת מספרד מחברו, ובעודנו ממתינ לזה בעיר הגבול שבדרום צרפת בא אליו מכתב מחברו זה, אשר הודיע לו בו, ש: ר—בכתורו של המומר הצירר פאולוס די סנטה מריה, הוא שלנה הלוי די בורגוס, שהיה רב מורה הוראה בישראל ביהדותו—להחזיק באמונתו החדשה, וגם דבר על לבו, שיעשה גם הוא כמוהו. על המכתב ההוא השיב לו האפודי במכתב ארך, שלכאורה הוא דברי הוראה לדבריו, ובאמת כלל מהתלות בממיר את דתו בשביל מתן שכר פעולם הזה ולא מתוך הפרה פנימית. המכתב הזה, שנתכון בו האפודי לא כלפי חברו בלבד וגם השתדל להפיצו בין אחיו, נקרא אגרת „אל תהי כאבותיך“, על ש: תחלת רב פרקיו. האפודי כתב ספרים חשובים אחדים, אך פדיונו נתפרסמו מהם רק פרושו על ספר „מורה נבוכים“ ואגרת „אל תהי כאבותיך“.

(*) ביאדושיון עפ"י גרין.

אגרת „אל תהי כאבותיך.“^(*)

ראיתי מגלה מגֵלָה סוד הגאולה עפה, סודות עמוקים על לוחותיה חקוקים, אמרתה צרופה, גבהו מאד דרכיה, לא נודעו לי עקבות תעלומותיה, מגֵלֶת סתרים קראתיה בכבוד ראש ובשפה רפה, הוגעתני בדבריה, הִיאִיתָנִי בעצמת חברת א' סודותיה, היתה לי חזות קשה כדברי הספר החתום, ומעט הוא המושג אצלי מתועלותיה, והמובן ממנה אצלי על דרך כלל הוא, כי שקר נחלו אבותינו, הלך הלכו אחרי ההבל ברוב חקירות, נסתרה בינתם ונסרחה חכמתם, נכובה תוחלתם ושקר תשועתם, חשבו לעלות שמים וירדו במעמקי שאל בסכלותם, החטאים האלה בנפשותם, לשקר עשו כל מה שהשתדלו בו באולתם וכסל כלמתם, אוי לחם על עמלם ויגיעם, כי עשו לפסל שאריתם. ע"כ [עד כאן]. השגתי בחלק הא' מכתבך אחרי העמל והטורח, כי באו כל דבריך נעלמים, וכמדומה לי, כי רוח הקדש מרחפת על פניך בחזיון לילה, והקיצות היא תשיחך, ברוך המשיח שנתן לך לב לדעת ואון שומעת... האמונה היא העולה למעלה, והכופרים בה ישובו רשעים לשאולה, ולזה אמר וצדיק באמונתו יחיה. אם גדר האמונה בלשון העברית כמו שאתה ומלמדך חושבים וכי ראיתי אחי כונתך רצויה ומעשיך לשם שמים**), והאמונה לך אזור חֲזָצִים, לא תפנה אחרי השכל וכוביו להיותך נענה ונעקש דרכים, ראיתי להעריך על דרכי האמונה, אשר באור המשיח וכבודו הזורה עליך לקחת לך למנה:

^(*) עין בעמוד הקודם.

^(*) הכותב ידע את איש דברו, שמעשיו אינם לשם שמים כלל וכלל, ושהוא

נוצר בלבו בעקרי דתו החדשה, ובשיל זה כתב לו מה שכתב.

אל תהי כאבותיך, שהאמינו באלוה אחדות פשוטה לבד ושללו ממנו הרבוי לגמרי וטעו במאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד והבינו מהאחד מה שורה עליו באמתת גדרו לא אחד בהרכבה ובסוג ובמין וביחס או נוסף במספרו.

ואתה לא כן האמינה... מה שאין הפה יכול לדבר וכבדה האין משמוע, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע.

אל תהי כאבותיך, אשר האמינו [כי הבורא] בלתי משתנה באחד מאופני השנוי וטעו באמרו "אני ה' לא שניתני", ששללו ממנו הגשמות בכל מאמצי כח עיונס, נתנו בו שכל פשוט ונקי ^{המשכם} אחרי העיון. ברב המונס ושאונס נתנו פנים לפשטי התורה, אשר הושמו מסך לחלושי הראות ככל המונס.

ואתה לא כן, לא תשלול ממנו הגשמות והגופיות, חלילה לך, האמן בו שנתלבש בשר באחד מתארי... תן תודה אליו, אשר קבל המות להושיעך ולהצילך, חלייך הוא נשא ומכאוביך הוא סבלם, לא גורה הכמתו אופן אחר לישועתך וזולתו...

אל תהי כאבותיך, אשר העמיקו בספורו של מעשה בראשית להגיד בו תעלומות וסתרי חכמות ובאופן שיסכים עם הפילוסופיא סברו בו סברות על דבר גן העדן והנהרות ועץ הדעת טוב ורע עשו שבע חקירות באדם וחוה ונחש וכתנות העורות.

ואתה לא כן, לא תסבור בו סברות, קח הענין כפשוטו, רק שתוסיף לאדם עונש נפשי על מריו, ואין תקומה למפלתו, והוא המוסרו ביד השטן, יגורוהו ויאספהו למכירתו, עד בא גואלו, אשר במיתתו פדונו מיד צר והסיר מעליו שבטו... החוק בזה, הגד אחי מהעונש הנפשי, אשר חדשו ראש השלוחים, ששמו כשם רבך ג, כי זה יכפול שכרך, כי תהי מאמין, כאשר היישרך.

אל תהי כאבותיך, אשר היתה להם למורשה תורתו של משה, [אשר] חשבו להשיג העולם הרוחני במה שיכללוהו העיון והמעשה, ענדה עטרות לראשם, טוב להם סחרה מכל הסחורות, ששו כעל כל הון על רמית נצותיה ונהירו מאד ולא חטאו בדבר משסיה אוהרותיה...

ואתה לא כן, הנח לך, פן תהיה לבו, כי תוליד בנים לא תכניסם
בבריתו של אברהם אבינו ואל תחוש לנשגיו, לא תזכור את יום השבת
והמועדים לקדשם, וביום הצום המיוחד אכול ושזה יאמר לך...
...ואשר עוד כתבת והשלאת והגדלת בספר מעלות מלמדך ושלכותו
ואת כל כבודו ואת יקר תפארת גדולתו, ואמרת, שנברא בצלם אלהים
ודמותו, ועשית אותו אפיפיור במאמר, לא ידעתי, אם ילך רומא אז
באביניון תהא מנוחתו י) — גם אני ידעתי כמון את כל הגדולות אשר
עשה, לא לחנם נתן לו אדוננו המלך מתנות גזיו, כי אותו ראה צדיק
לפניו מתהלך בתומו, ואשר הודעזני, אחי, כי בכחו הגדול ובאהבת המלך
אותו השיג השגה גדולה, שיעשה כרוו שם [ש] לא תצאנה הנשים ובנים
פחותים מתשע שנים ללכת אנה ואנה ה), גם אני אורך [מודה לך], שדבר
גדול השיג, ואשריו שזכה לזכות את הרבים ולגמול טובות לחיבים, אמנם
בא ובשר לאשר הולידו בנים ובנות ולנשים הערינות. [ואנחנו] למדנו מפי
השמועה, ששם באביניון חשב לדבר על היהודים תועה וצויה מהאדון
הקארדינאל של פאנפלונה ומשנים אחרים) בצנעה, שלא ידבר על בני
ישראל תועה, ונתנו לו הקהל כ"ה כרחים), דעת האפיפיור וכל הכנסיה
לתת לו הגמוניה אחת מיוחדת או לעשות אותו לקארדינאל [כאחד]
המיוחדים, בני עליה, לכן אחי תגדל בשמחה, כי בכבודו כבוד יהיה לך,
ועשה יעשה גם הוא לך בתי כהונה ולויה.

ועל אשר כתבת אלי והוכחתני מוסר הבלים, כי המורגלים אצלי
עיתו מחשבתיה), אפלאט), כי ידעת מאז [כי] כונתי רצויה, ומעשי
מוכיחים, תמים אני עם ה' אלהים בכל לבבי ובכל נפשי לנצח נצחים,
ובמשיח צדק הנקרא בשמו שמתי מבטחי ותקותי היא עזי ומעוזי וזמרת
אמונת עתי וחֶסֶן ישועתי, וגם מאז אני דבק בזאת האמונה לא נתחדש
אצלי מדע יום(?) כלל וטעמי לא שנה. אחת אשאל אותה אבקש, אשר
מכאן ואילך לא תעלה על ספר בחתימתך שם ההכס הנכבד אביך ז"ל,
בסודו אל תבוא נפשך ואל תתכבד בזכירתו, כי אם היתה בחיים חיתו,
בוחר היה העדר בן כמון על מציאותו, וגם עתה נפשי עליו תאבל באשר
הוא שם בבית מנוחזו.

ישו המשיח שבו בחרת יאר פניך אליך הוא ולא אחר, ישם לך
שלום ויברכך. פי המדבר אהבך לעולם, כי תתם דרכיך, והיה אם שמוע
תשמע בקול ה' אלהיך אעשה לך שלום ואברכך בכל מקום אשר אזכיר
את שמי, לאח לי ולבן יקיר אקחך. אחיך

(א) מלה"כ (ישעיה מז, ט) וצ"ל חֲבֵרִי או חֲבֵר. (ב) מאשר נמשכו. (ג) הרב המומר
שלמה מבורגוש שהוסב שמו פאול. (ד) בימים ההם, ימי רעה למ: שלת האפיפיור, היו
שני אפיפיורים, אחד ישב בדרום צרפת בעיר אביניון, והשני—ברמה, וצוררים היו
השנים זה את זה. (ה) שהנשים היהודיות והבנים בני תשע שנים. (עפ"י נוסח אחר עד
בני חמש עשרה) יהיו פטורים מלשאת עליהם את הקלון. (ו) נ"א ומשרים אחרים.
(ז) „פרחים”—פלארין. (ח) עקרי האיונה והדעת הדתיות שהירגלתי בהם קלקלו את בינתי.
(ט) אתפלא: גם עתה יש כותבים עוד „נפלאתי” תחת „התכלאתי”, וגם יש כותבים—
„נוראות נפלאתי”—בטעם כפולה ומכופלת. (י) כנראה צריך להיות „לא נתחדשו אצלי
דעות”.

ר' יוסף אלבן.

(בן המאה השניה לאלף הששי = 1380 — 1440 בקרוב).

ר' יוסף אלבן בעל ספר "העקרים", מצעירי דורו של ה"אפודי", היה אחד מראשי המדברים בוכוח הדתי בטורטוזה עם המומר הצורר יהושע הלורקי (מאישטרו גירונימו די סנטו פה) במעמד האפיפיור פנדיקטוס הי"ג. ספרו ה"עקרים" ערוך בסגנון מחקרי משובש קצת — אולי ע"י טעויות דפוס — אבל נוח למי שרגיל בקריאת ספרי המחקר הדתיים שלנו. הוא נולד וישב כל ימיו בקסטיליה והיה רופא ובעל מדעים. ודבק מאד באמונת אבותיו, וכל זה נראה מספרו, שיסוד האמונה מרובה בו מיסוד הפיקוסופיה.

מספר "העקרים" (מאמר שלישי פרק כ"ה)

הקשה אליא) חכם מחכמיהם ואמר, כי הדבר יבחן מצד החומר, מצד הצורה, מצד הפעל ומצד התכלית, וכשתבחן תורת משה תמצא חסרה בכולן: חסרה מצד החומר שיש בה ספורים וענינים אחרים שאינם תורה, כלומר [שאין בהם] הנהגה והישרה^ב; ומצד הפועל, כי היא תניח^ג את הסודות האלהיים הרומזים על אמונות אלהיות נעלמות, באופן שאי אפשר שיובנו מתוכה שלמות הפועל ותאריז כלל; ומצד התכלית, כי לא תניח [את] ההצלחה הנפשית, שהיא התכלית האנושית, אבל תניח הצלחות גשמיות בלבד; ומצד הצורה, כי התורה ראוי שתהי מקפת ג' דברים: מה שבין אדם למקום, מה שבין אדם לחברו ומה שבינו לבין עצמו — נקרא מוראליש — והוא מה שאדם עושה לקנות תכונה טובה בנפשו, כיראת חטא וענוה^ד ואמר, כי כשתבחן תורת משה בג' מיני המצוות תמצא חסרה בכולן, כי במה שבין אדם למקום, שהן מצוות עבודיות, רוצה לאמור^ה, בהוראת דרכי הענוה הנה היא חסרה, כי היא תצוה [על] הריגת בעלי חיים ושרפת הבשר והחלב והזיות הדמים וזריקתן. שהן עבודות מוזהמות, מה שאין כן בדתם, כי עבודתם נקיה בלחם וביין. ואס^ו במה שבין אדם לחברו, שהן המשפטים והם המצוות המדיניות, הנה היא חסרה גם כן, לפי שהזירה [אז] הרבית, שאמרה לנכרי תשיך (דברים כ"ג) וזה דבר משחית הקבוץ המדיני, (ואותה גם כן), גם צותה שרוצח בשגגה יגלה עד מות הכהן הגדול, וזה ענש בלתי שוה, כי פעמים יחיה הרבה ופעמים יחיה מעט, ועוד שהרוצח בשגגה אין לו משפט מות מן הדין, ותורת משה התירה דמו לגואל הדם, ואם הרגו על הדם פטור, ונמצא לפי זה ההורג במזיד פטור וההורג בשגגה

נהרג, מה שאין כן בדת שלהם; שהכל תלוי בדעת השופטים, ואם במה שבין אדם לעצמו כי לא תצוה תורת משה רק [על דברים ש...] בכשרון המעשה לא בטוהרת הלב, מה שאין כן בדתם. זה העולה מכלל דברי אותו חכם.

וזאת היתה תשובתי אליו, כי כל הדברים הללו הם בהפך האמת מפלי הבנה ועיון וידיעה בדרכי התורה, וקודם שאשיב על דבריו אציע הצעה אחת, שאין ספק בה אצל כל בעלי שכל, והוא, שהדבר, שתבוא האמונה בו, ראוי שיהיה אפשר לשכל לצייר מציאותו, אף אם יהיה נמנע מצד הטבע כנו שהתבאר במאמר ראשון פ' כ"ב, כי הנמנעות מצד הטבע, כקריעת ים סוף והתהפך המטה לנחש ושאר האותות והמופתים שבאו בתורה או נזכרו בדברי הנביאים, אחר שאפשר לשכל לצייר מציאותם כבר תבוא האמונה בהם בשיש"י יכולת ביד האל להמציאם ולחדשם. אבל מה שאי אפשר לשכל לצייר מציאותם, בהיות הדבר נמצא ובלתי נמצא יחד בבת אחת, או היות הגשם האחד בשני מקומות מתחלפים בעת אחד והיות המספר האחד בעצמו זוג ונפרד יחד, כל זה וכיוצא בו ממה שאי אפשר לשכל לצייר מציאותו, אי אפשר שתבוא האמונה בו ולא יתואר האל ביכולת עליו, כמו שלא יתואר האל, כשהוא יכול לברוא אחר כמוהו מכל צד ולא להמציא מרובע שקטרוח"ו שוה לצלעו ושמה שכבר עבר לא עבר, כי זה אחר שאין השכל יכול לצייר מציאותו לא יתואר האל ביכולת עליו, לפי שהוא נמנע בעצמו, ועל כן אי אפשר שתבוא האמונה בו, כי אין האמונה בנמנעות ממה שיתן שלמות בנפש, שאם היתה האמונה בנמנעות בעצמו נותנת שלמות בנפש, היה השכל נתן באדם לבטלה ולא היה [לו לאדם] יתרון על (ה)בעלי חיים, אחר שאין לשכל מבוא בהאמנת מה שתבוא האמונה בו. ואחר הצעה זו"י אומר, כי מה שאמר שתורת משה היא חסרה ניצד החומר, זה אינו, כי אין דבר בתורת משה ולא שום ספור שאינו הכרחי לתורה, אם ללמוד איזה דעת או מוסר או לבאר איזו מצוה ממצוות התורה, כי אף "ותמנע היתה פילגש לאליו" (בראשית ל"ו) היה צריך לכתבו, כדי להבדיל בין עמלק, שצוה התורה להחרימו,

ובין שאר בני עשו, שנאמר עליהם: "לא תתעב אדומי, כי אחיך הוא". וכן כל שאר הספורים הם [מובנים] ליורעים חנ', וכבר האריכו מפרשי תורחנו בכל פרט ופרט מהם. וכן מה שאמר עה"א חסרה מצד הפועל, שלא כתבה תארי האלהות הנה הדבר בהפך, כי היא כתבה בפירוש שורש האחדות והרדקת הגשמות ובארה, שהשם יתברך נמנע ההשגה [הרי] אומנו הכתוב: "כי לא יראני האדם וחי" (שמות ל"ג), וכתבה שמה שיושב כמנו יתברך הוא מצד המדות, שהוא מנהיג בהן [אח] בריותיו, כמו שאר זה למשה, כשאמר: "הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך" (שם), שהודיעו יתברך, כי הי"ג מדות, שבהן הוא מנהיג את בריותיו הן דרכיו, שאפשר לאדם הידיעה בהן בין רב למעט, כפי התחלפות מדרגות המשיגים, אבל תארי עצמו אי אפשר שיושגו, ולזה בעצמו הכחישה גם כן הגשמות והזהירה מלהאמין בה. [הרי] אמר: "ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיכם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם בחרב מתוך האש, פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל תמונת כס סמל" (דברים ד'). ואולם מה שאמר, שהיא חסרה מצד הצורה הנה זה שקר גמור הפך האמת, כי בכל ג' החלקים שזכר, שתקיף התורה בהן, היא שלמה בתכלית השלמות; אם בחלק המצוות שבין אדם למקום, והן שנקראות צירימוניאליש, רוצה לאמור, מצוות עבודיות, הנה היא שלמה מאד, כי היא תצוה בתפלה [על התפלה] כמו שאמרו: "ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחכך ואת מימך" (שמות כ"ג), שהעבודה הזאת היא התפלה בהכרח, כמו שבארו רז"ל (ב"ק כ"ב ע"ב וב"מ ק' ע"ב)... "ואהבת את ה' אלהיך" (דברים ו' וי"א) "ויראת מאלהיך" (ויקרא י"ט) "את ה' אלהיך תירא, ואותו תעבוד" (שם כ"ח). ומה שאמר, שהעבודות הן מוזהבות משרפת הפשר והתלב והדם, הנה אם נאמר, שלא נצטוו ישראל בקרבנות אלא על הכונה השנית כדי להרחיקם מתקרובת עבודה זרה, כמו שכתב הרמב"ם ז"ל, אין זו קושיא כלל, כי [אם כן] לא היתה הכונה בקרבנות, אלא לטהר כונת הלב ולהרחיקם מתקרובת עבודת אלילים, [וכן] אמר ירמיה: "כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה

וזבח, כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי וגו' (ירמיה ז')... ואולם בחלק מהמצוות שבין אדם לחברו הנה תורת משה שלמה מזולתה מן הדתות, כי היא תזהיר [על] אהבת האנשים, אמרה "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא י"ט), ותרחיק השנאה [באמרה] "לא תשנא את אחיך בלבבך" (שם) "ואהבתם את הגר" (דברים י')... ולפי שיש שוגג קרוב למזיד, התירה דמו לגואל הדם, כדי שיהיה האדם נזהר בזה יותר מדי. וראיה לדבר זה, שאם היה הרוצח אנוס בהריגתו אפילו גלות אינו חייב, וגואל הדם נהרג עליו, כמו אדם זרק אבן והוציא הלה ראשו וקבלה... ומה שתלה הכתוב חזרתו במיתת הכהן הגדול כבר פרשו חז"ל (מכות פ"ב יא ע"א ויב ע"ב וזבחים קט"ז ע"א) טעם הדבר ואמרו, כי לכך נתלה דבר זה בחייו של כהן גדול, כדי שיהא זהיר לבקש רחמים על בני דורו, שלא יארע תקלה בהם... נמצא שתורת משה שלמה בכל מיני השלמות הפך מה שחשב החכם ההוא...

(א) תחת "הקשה לי": היא משתמש פה בלח"כ, מי הקשה אליו וישלם (איוב ט"ז). (ב) תקן המדות. (ג) תעמיד בתור יסוד. (ד) לשון המחבר עד המקום הזה מקוצרת הרבה על ידינו. (ה) מבטא זה, המצוי מאד ב"תוספות", מתאים למבטא הצרפתי ce veut dire. (ו) המחבר משתמש בהרבה מקומות במלת "ואם" בהוראת, ואם נתבונן" וגם בהיראת "וכן". (ז) בזה שיש. (ח) קטר, אלכסון—דיאגונל. (ט) בהצעה זו, שאין לה חביר גלוי אל הדברים הבאים אחריה, רומז המחבר על החלוק שבין הנסים המספרים בתורת משה ובין נסים שמצא בתורה אחרת, שהיא חושב אותם בין "הנמנעות". (י) אם כונתו במלת חן על הקבלה, אין לדעת בברור. (יא) בתוך הדברים שהשיטנו יש גם תשובות על דבר הרבית וחסרון יעודים לעולם הבא, אך הרבת כבר הותרה מטעם כל הדתות הנוצריות, ואין לך תשובה טובה מזו, ובענין יעידים לעולם הבא משיב המחבר דברים יותר נכוחים בקצט השני שאנו נותנים בזה מספרו.

(מאמר רביעי פרק מ').

כאשר עיננו א) ביעודים הגשמיים שנזכרו בתורה אחד לאחד, נמצא שאי אפשר שיבואו במקום ההוא יעודים רוחניים, כי היעודים שנזכרו בתורה (נמצאו) כולם כוללים לכלל האומה ב). ואף אותם שבפרשת כי תבוא שנאמרו בלשון יחיד לא נאמרו רק על כלל האומה, וראיה לזה.

שנאמר [שם] בסוף הקללות: "יולך ה' איתך ואת מלכך אשר תקים וגו', ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ וגו' (דברים כ"ח) ואלו מבואר מענינם, שאף על פי שהם בלשון יחיד נאמרו על כלל האומה, וכן ההצלחות הגשמיות שנוכרו בתורה בפרשת "והיה עקב תשמעון" על כלל האומה, והוא מבואר, כי היעודים הכוללים לכלל האומה לא יתכן שיהיו נפשיים, שאף אם תהיה האומה בכללה צדקת וראויה לחיי העולם הבא, אי אפשר שנאמר, שהרשע אשר בה יזכה לחיי העוה"ב "למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה", כי זה יהיה משפט מעוקל, שיהיה הרשע הגמור אשר באומה זוכה לעוה"ב, "והיה כצדיק כרשע", ועל כן הוא מבואר, שהיעודים הכוללים ראוי שיהיו גשמיים בהכרח, וזהו כאשר המדינה או האומה רובה צדיקים תמלט המדינה או האומה ההיא מן הגלות או מן הרעב או מן הדבר, ובכלל מן העונשים הכוללים, לפי שהטובות או הרעות הנגזרות על האומות או [על] המדינות הן נגזרות לפי רובם, כי אם רוב המדינה צדיקים נגזרים לטוב, ואם רובה רשעים נגזרים לרעה וזהו שאמרו רז"ל (קדושין מ"א), שהעולם נדון אחר רובו, ולפעמים תנצל המדינה או האומה, אף אם לא יהיה רובן צדיקים "למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה" או [גם] פחות מהם, כשיהיו ראויין להגין עליהם מן היסורין, ולפי זה הדרך יתאמת, כי כל יעודי התורה הגשמיים אינם נאמרים על היחיד, רק על כלל האומה [ו]אין התפיסה עלינו כלל, מדוע זכרה התורה היעודים הגשמיים, כי לא זכרה אותם אלא במקום שאי אפשר לזכור [את] היעודים הרוחניים.

.. ואולם עיקר השכר האישי הפרטי לכל איש ואיש בשני עצמו לא נזכר בזורה בפירוש לא הרוחני ולא הגשמי אלא במקומות מעטים, והאחד מהם "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו ובחקותיהם לא תלכו" (ויקרא י"ח) וזה בלי ספק, גם אזוהרה ליחיד, שלא ילך בחקות העכו"ם, ונאמר בסוף הפרשה: "ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם"... ומקומו הוא מוכרח שעל חיי הנפש ידבר, כי איך יאכזר, שבשמירת החקים והמשפטים שבתורה יחיה האדם יותר מבשמירת חקי שאר האומות עיה"א, והרי זה דבר נגלה הכוב, כי

לא יחיה שומר התורה חיים גשמיים יותר ארוכים מזולתם, אבל אין ספק, שעל חיי הנפש ידבר ולא על חיי הגוף, ועל כן תרגמו אונקלוס "לחיי עלמא", וזו ראייה נכונה לכל בעל שכל מודה על האמת... וכן אמר שלמה (משלי י"א): "במות אדם רשע תאבד תקוה" לרמוז על אבדן נפש הרשע, ועל הצדיק אמר: "וחוסה במותו צדיק" (שם י"ד), שזה יורה, שיש תקוה לנפש הצדיק אחרי המות, וכן יש להביא ראייה מהנביאים מדברי ישעיה, שאמר על בעל תשובה שמת: "דרכיו ראיתי וארפאהו ואשלם נחומים לו ולאבליו" (ישעיה נ"ו), כי אחר שהזכיר "ולאבליו" יורה שעל המת הוא מדבר, ואמר עליו, כי לפי שראה דרכיו רפא אותו ושנחהו בדרך כל הארץ בענין ששלם נחומים לו ולאבליו, ואין נחומים לו ולאבליו ולא רפואה, אם תפסד הנפש ותלך לאבדון... ודברים הרבה כאלה היינו יכולין להביא מדברי הנביאים, אלא שבמה שכתבנו די להעיר על מיני הראיות שאפשר להביא מהפסוקים על השכר הרוחני, ונתבאר מדברינו, שלא נזכר בתורה השכר האישי (ג) הגשמי, כמו שחשבו הבנים, אלא הרוחני הפרטי והגשמי הכללי (ד).

(א) מוטב לקרוא "כאשר נִצָּן". (ב) מוסבים על העם כולו, על כלל ישראל.
(ג) הפרטי. (ד) כלומר במקום שהכתוב מדבר בשכר מצוה לאדם פרטי, ליחידים, הוא מכון—
על פי דעתו של המחבר—לעוה"ב, וכשהוא מדבר בשכר העם כולו הוא מכון לעוה"ז

דון יצחק אברבנאל.

(נולד בפורטוגאל (ה' קצ"ז) ומת בוויניציה (ה' רס"ח=1437—1503).

ר' יצחק ב"ר יהודה אברבנאל (או אברבנאל)

היה שוע בן שועים: מלבד שגם הוא גם אבותיו היו מקורבים למלוכויות, היתה מסורת בידיהם מאבותיהם שהם מצאצאי בית דוד. כמעט כל ימיו היה או מיניסטר או כותב פרושי מקרא וספרי מחקר דתיים. בהיותו כבן שלשים וארבע (רל"א) היה מיניסטר לענייני הכספים למלך פורטוגל. בשנת רמ"ג נאנס לברוח מחמת רודפים, שבקשו לספוט נפשו, ויבא לקסטיליה ויאמר להקדיש כחו לתורה ולספרות, אבל מהרה נקרא להיות ליועץ ולמנהיג ענייני הכספים לפרדיננד הקטלי ולאיוזבלה אשתו. אך בשנת רנ"ב גזרו המלך והמלכה את גזרת הגרוש הגדול, ואברבנאל השתדל לעמוד בפרץ ולא עלתה בידו. כאשר גלה לנאפולו נמנה גם שם ליועץ למלך. אבל משם נאנס לגלות עם מלכו יחד. אחרי כן חזר ועלה לגדולה. בין עליה לעליה הִתְחַבֵּר או אבד רכושו ובכלל זה גם ספריו. אף על פי כן הרבה לכתוב ביחוד בימי הרעה ההם.

בימי גדולתו היו מעשים שעלתה בידו להועיל הרבה לבני עמו בשתדלנותו ובמתנות ידו.

באחרית ימיו ישב בוויניציה ועסק בחבור ספרים לבד ובשנת רס"ח נאסף אל עמו בעיר הזאת ונקבר בצדובה.

מהקדמה לספר יהושע.

אני הגבר יצחק בן איש חי, רב פעלים, בישראל גדול שמו, אדון יהודה בן שמואל בן יהודה בן יוסף בן יהודה מבני אברבנאל, כלם אנשים ראשי בני ישראל, משורשי ישי בית החמי, ממשפחת בית דוד, נגיד ומצוה לאומי וצ"ל.

שלו הייתי בביתי, בית ורון נחלת אבות, בית מלא ברכת ה' בַּשְׁבוּנָה המהוללה, עיר ואם במלכות פורטוגאל. שם צוה ה' את הברכה באסמי, העושר והכבוד לפני ותענוגות בני האדם, בניתי לי בתים ועליות מרווחות, ביתי בית ועד לחכמים, כי שמה ישבו כסאות למשפט ומשם יפרד מפי ספרים ומפי סופרים טוב טעם ודעת ויראת ה', בביתי ובחמותי הון עתק וצדקה, יד ושם, תורה וגדולה כגבורים אשר מעולם, ורענן בהיכל המלך (דון אלפונשו) מלך גבור ומושל ממשל רב, וירד מים עד ים וכל אשר יעשה יצליח, מלך יושב על כסא דין, עשה חסד משפט וצדקה בארץ, מלך בוטח בה', ירא וסר מרעה, דורש טוב לעמו, מלך בהתאסף ראשי עם חכם וצדי כמותו כורה, אכל מעץ הדעת הן ושכל טוב. ולא אבה ה' [כי] גם אל עץ החיים ישלח ידו, ובחזקתו בעשרו פקד ה' את עמו לתת להם לחם, רוח והצלה עמד ליהודים, בצלו חמדתי וישבתי והייתי קרוב אליו, והוא נשען על ידי. וכל הימים אשר הוא חי על האדמה על היכל מלכותא די בבל מהלך הויה. ויהי היום, יום צרה ותוכחה ונאצה לכל עמו ולישראל נחלתו בני יעקב בחיריו, היום ההוא היה חושך, ונפל לכשכב, ובאשר שכב שם נפל שדוד, קור וחום יום וליילה לא ישבותו. ובימים אחדים עלה מות בחלוננו, קפדה כארמונו. היא היתה אם כל חי ותקח את הכאכלת לשהוט את בנה

ותשחטרו כמשפט, כדרך כל הארץ. אז חלף רוח ויעבור זו כחו לאלוהו, כמוץ יכוער מגורן וכעשן מארובה, ונותרה בת ציון כסוכה בכרם באין משען ומשענה, סר צלם מעליהם. וימררו את חייהם בצום ובכי ומספד, אבל גדול ליהודים, וירב בבת יהודה תאניה ואניה, ואני נהייתי ונחליתי, חבלים נפלו לי באבלי, צרה כמבכירה, עלי תשתפך נפשי ואתמשל כעפר ואפר.

וַיִּלֶךְ בְּנוֹ תַּחְתָּיו, דּוֹן יוֹאֵן, מֶלֶךְ חֹדֶשׁ אֲשֶׁר לֹא יָדַע, הִפֵּךְ לְבוֹ לִשְׁנוֹ שָׁרְיוֹ לַהֲתַנְכֵּל בַּעֲבָדָיו, וַיִּתְּנָכֵר לְכָל אוֹהֲבֵי אֲבִיו הַפֶּרֶתִּים וְשָׂרֵי הַמְּדִינֹת הַיּוֹשֵׁבִים רֵאשֹׁנָה בַּמְּלָכוֹת בַּמְּדִרְגָּת שְׁלָמוֹת וּמַעֲלָה, הַקְּרוֹבִים אֵלָיו, עֵצָם מַעֲצָמָיו וּבֹשֶׁר מִבְּשָׁרוֹ, וַיִּתְּנָכֵל אֵלֵיהֶם לֵאמֹר: "בְּנֵי מוֹת אַתֶּם, כִּי קִשְׁרַתֶּם עָלַי כֻּלְכֶם לַתֵּת אוֹתִי וְאֵת אֶרְצִי בִּידֵי מַלְכִי סַפְרָד", וַיִּתְּפוּשׁ מֵהֶם שֶׁר וְגִדּוּל וּמִשְׁנֵה לַמֶּלֶךְ ג', וְהוּא יוֹשֵׁב לְבִטָּח עִמּוֹ וַיִּכַּת אוֹתוֹ בַּחֲרֵב, וְאַחֲיוֹ הַנִּשְׁאָרִים הָרַה נָסוּ, בָּרַחוּ לַנֶּפֶשׁ, כִּי נִבְהָלוּ מִפְּנֵי בְּרָאוּתָם כִּי נָפַל שִׂיאָם וּמֵת גְּבוּרָם, נִשְׂאִי בֵּית אֲבִי לָהֶם, וַיַּחֲפֹזוּ לִלְכַּת, כִּי אָמְרוּ: כִּלְנוּ מֵתִים. וְכֵן נִגְוֹזוּ וְעָבְרוּ. וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ אֶת כָּל אֶרֶץ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם וַיֹּאבֵד אֶת כָּל זֶרַע הַמְּלוּכָה. גַּם בִּי הִתְאַנֵּף הַמֶּלֶךְ עַל לֹא חֲמַס בְּכַפִּי וְאִין מֶרְמָה בְּפִי, בִּיעֵן יָמִי מִיָּדָא קִדְמָתָה בִּימֵים הָרֵאשֹׁנִים (הָיוּ טוֹבִים מְאֹלָה) הִיתָה אֹהֲבָתִי עֲצוּמָה אֶת הַשְּׂרִים הַנִּרְדָּפִים הָאֵלָה, וַיִּדְמּוּ לְמוֹ עֲצָתִי, דִּבֶּר הָאִישׁ אֲדוֹנִי הָאָרֶץ עָלַי קִשּׁוֹת, בַּעֲוָצָם יָדוֹ יִשְׁטַמְנִי וַיִּתֵּן אוֹתִי בַּקּוֹשָׁרִים לֵאמֹר, כִּי לֹא יַעֲשׂוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלָה דִּבֶּר בְּלִתִּי אִם נִגְלָה לִי כוֹדֶם, הַקְּשׁוּרִים וּבְתִי הַנֶּפֶשׁ וְנִפְשִׁי קִשּׁוּרָה בְּנֶפֶשׁ. וְאֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיעַל אֲשֶׁר חֲשָׁבוּ לְדַחּוֹת פַּעֲמִי, לִקַּחְתִּי כָּל אֲשֶׁר לִי זִמְמוּ, שָׁנְנוּ לְשׁוֹנֵם כִּמוֹ נַחֵשׁ, וַיִּדְּבָרוּ עָלַי רָעָה אֲשֶׁר לֹא צוּיָתִי וְלֹא עֲלָתָה עַל לִבִּי.

וּבִתְוֹךְ הַהִפְכָּה זֶהְנָה שִׁלַּח אֵלַי מִשְׁלַחַת מְלָאכִי רַעִים לֵאמֹר: "הַמֶּלֶךְ דִּבֶּר רָדָה אֵלַי אֶל תַּעֲמוּד". וְאֶעֱשׂ כָּכָל אֲשֶׁר צִוִּיתִי וְאֶלֶךְ לְכַסְעִי. וְאֲנִי בְּתוֹמִי הוֹלֵךְ אֶל מְקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מִגִּיעַ. וַיְהִי בְּדֶרֶךְ בְּמִלּוֹן זֶהְנָה אִישׁ עוֹמֵד לְנִגְדִי וַיֹּאמֶר אֵלַי: "אֵל תִּקְרַב הָלוֹם, הַמֶּלֶס עַל נִפְעָךְ, כִּי עַתָּה רָעָה הִיא", וְכִי שָׁמַעְתִּי דְּבַת רַעִים מִגּוֹר כִּסְבִּיב הָאוֹמְרִים לְנִפְשִׁי: עֲלֶיךָ בְּרִית יִכְרוּתוֹ. וְעוֹלָם הַפּוֹךְ רֵאִיתִי, אִין חֶסֶד וְאִין אֱמֶת וְאִין יִרְאָה

אלהים בארץ. ועיני ראו ולא זר קדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בס, אשר קומטו בלא עת, ואף לא פעלו עולה, עלימו אבד כלח, ועזבו לאחרים חילם. אמרתי אני אל לבי: אנה אני בא? אני ידעתי את האיש ואת שיחו איש חמודות, בוצע בצע, את נפש בעליו יקח לשלול שלל ולבוז' בו. חמת מלך מלאכי מות, יתר ידו ויבצעני, ומי יאמר לו: מה תעשה? מה יועילני זהב וכסף? המה ירדפוני והמה יהיו בעוכרי. מה ימלצו לחכי שדות וכרמים, בתים מלאים כל טוב? המה יארבוני והמה יארבו לדמי ויהיה עשרי עושר שמור לבעליו לרעתו. הנה מה טוב ומה נעים להחיות את נפשי, והייתי רק. עשוק ונזול כל הימים, על כן על דברי האגרת הזאת עזבתי נשתי את בחלתי, האשה אשר הוכיח ה', הילדים אשר חנן אלהים, וכל אשר לי, ואמלטה רק אני לבדי. ואקום בעוד לילה ושמתי לדרך פעמי, מפני צרה גברתי (אנכי ברחתי, וכי פתאום בא אידי כמוץ גנבתו סופה. לא נדבק בידי מאומה מן החרם, ואחמלטה בעור שני, השמש יצא על הארץ, והקול נשמע בית כרעה, והרצים יצאו דחופים בדבר המלך לאמר: רדפו ותפשוהו, אחת דתו להמית! יחד יבואו גדודיו ויסולו עלי דרכם, ורוכבי הרכש ואחשתרנים רדפו אחרי כל היום ההוא וכל הלילה דרך המדבר.

ובחמלת ה' עלי לא נתנם להרע לי, ויהי כזצות הלילה, ואני יוצא מתוך מצרים, מלכות פורטוגאל, ואבוא אל מלכות קאשטיליה עיר קצה גבולה פה שיגורת, דילָה אַוֶּרְדִין, וירא כי לא יכול לי לצוד את נפשי לקחתה, ואלך בדרך שלחני ה', ויחר אפו חרק עלי בשניו ויחשבני כאויב לו, שלח ידו בכל אשר כנסתי לי, כסף וזהב וסגולת מלכית עובר לסוחר מכל אשר היו לפני בארץ ההיא, ויקח את כל אשר לי, קרקעי אגב מטלטלי, עד בלי השאיר לי שריד, מבטן שאול שועתי לפניו, מן המקום אשר נסתרתי שם ביום המעשה, במגלת ספר כתוב עלי צעקתי: "הושיעה המלך! הטוב לך כי תעשוק? השופט כל הארץ לא יעשה משפט? למה הרעות לעבדך? למה תדחפני כמו אל? הודיעני על מה תריבני? בחנני, אדוני, ונסני, — כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא".

כמו פתן חרש יאטם אזנו, לא השיב ידו מבלע. ואקו למשפט והנה משפח, לצדקה—והנה צעקה — —

חשבתי דרכי, דרך ישר לפני איש, דרך גבר בעלמא, ויחפש רוחי, בשלמי הרעה הזאת לנו, עם לכבי אשיחה: מה לי עוד לעצבים? הלא על כי אין אלוה בקרבי מצאוני הרעות האלה, ודים הליצוני עד מאד, כי מתורתך נטיתי, ואומר: טוב לי כי עוניתי למען אלמד חוקך, טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. ואף כי אמר אלהים, נע ונד תהיה בארץ, גר הייתי בארץ נכריה, ואחי מעלי הרחיק, חדלו קרובי, הנה פה הקרה ה' אלהינו לפני אנשים חכמים וידועים, חברים מקשיבים לקולי תורת ה' תמימה משיבת נפש, עמהם כל היום היא שיחתי, ומאשר לי שמעו ויחלו דעתי בפיהוש פרשיות מספרי הנביאים הראשונים, ועלימר חטוף מלתי מה מתוק מדבש. הם הרהיבוני ויבקשו ממני לשלוח יד לפרש ספרי יהושע ושופטים ושמואל ומלכים, ובאָר על הלוחות ח', ויכתבון מלי, כי באו דברי המפרשים בהם מעט מוער לא כביר, וכי ראיתי עת לעשות לה', בחרתי הסתופף בבית אלהי ולעבוד את עבודת הקדש. חצני נערתי ואקום ואעשה מלאכת המלך ה' צבאות שמו, פירוש הספרים האלה ארבעתס. — — —

- (א) אלפונסו או אפונסו החמישי מלך פורטוגל. (ב) מלה"כ בדניאל (ד כו).
 (ג) הרצוג קרוב לבית המלך ממשפחת די ברגנצה. (ד) בתי הנפש = מזמורת המרד שבבתי
 נכסם. (ה) בלשון הכתוב ובשנוי הכונה: חומד מה שאינו שלו. (ו) דרך הלצה על פי לשון
 הכתוב (בראשית ט"ז, ח'). (ז) קרקעותי ומטלטלי יחד: בלשון התלמוד (קונים מטלטלין
 אגב קרקע) ובשנוי הכונה. (ח) מלה"כ בחבוק ב' ד.

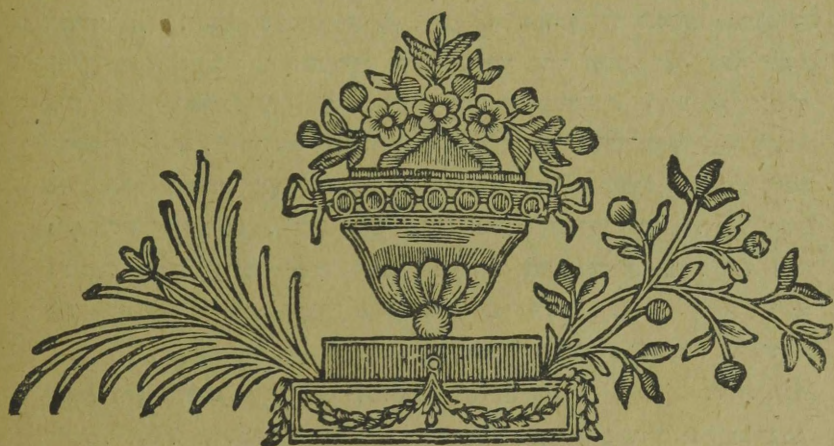
... ובשנה התשיעית, שנת מזר"ה (ישראל א) לכד מלך ספרד כל כלכות גרנטה, והעיר הגדולה גרנטה רבתי עם שרתי במדינות, ובחזקתו וגובה לבו חלף רוח ויאשם, זו כחו לאלהיו, ויאמר עשו בלבנו: במה אחרצה לאלהי, המאורני חיל למלחמה במה אקדט לקוני, אשר גתן את העיר הזאת ב ידי, אם לא בהכניס תחת כנפיו העם ההולכים בחשך, שה פוורה ישראל, ולהשיב לדתו ואמונתו הבת השובבה, אז להשליכם אל ארץ אחרת מעל פני, לא ישבו עוד בארצי ולא יכוננו לנגד עיני. ולכן יצא דבר המלך ודתו כדת מדי ופרס, וכרוזא קורא בחיל: "לכון אפרין, כל משפחות בית ישראל, כי תעברו במים ותפולון ותסגדון לאלהי הגוים טוב הארץ תאכלו כמונו היום ותשבו בארץ ותסחרוה, ואם תמאנו ומריתם ושם אלהי לא תזכירו, ולא להי לא איתיכון פלחין, קומו צאו מחוך עמי, מארצות ספרד ומסיציליה מיורקא וסרדיניה אשר תחת ממשלתי, ובמשלש [ובעוד שלשה] חדשים לא תשאר פרסה, מכל אשר יקרא בשם יעקב ובשם ישראל יכונה בכל מדינות מלכותי".

בעת היותי שם אני בחצר בית המלך יגעתי בקראי, נחר גרוני, דברתי אל המלך פעמים שלש, במו פי אתחנן לו לאמור: "הושיעה המלך, למה תעשה כה לעבדיך? הרבה עלינו מהר ומתן, וכל אשר לאיש איש מבית ישראל יתן בעד ארצו". קראתי למאהבי, רואי פני המלך, לבקש על עמי, ורוזנים נוסדו יחד לדבר אל המלך בכל עוז להשיב ספרי האף והחמה ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים לאבדם, וכמו פתן חרש יאטם אזנו, לא ישיב מפני כל, והמלכה עומדת על ימינו לשטנו, הטתו ברב לקחה לעשות מעשהו החל וגמור. יגענו ולא הונח לנו, "לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רגז". . . .

... מהם הלכו למלכות פורטוגאל ולמלכות נבארה הקרובים [הקרובות] אליהם, והנה צרה וחשכה ואפלה כנודה, ומצאום צרות רבות ורעות, השוד והשבר והרעב והדבר, ומהם שמו בים דרך ונתיבה במים עזים וגם יד ה' היתה בם (להם ולאבדם, כי רבים בני שוממה לעבדים ולשפחות נמכרו בכל גלילות הגוים, ורבים טובעו בים סוף, צללו כעופרת במים אדירים, וגם מהם באו באש ובמים [יחד], כי נשרפך

האניות, ותבער במ אש ה'... וישארו מעט מהרבה, וכמאמר אבותינו
ה"ן גוענו אברנו, כלנו אברנו, יהי שם ה' מבורך...

(א) מלה"כ "מזרה ישראל יקבצנו" ירמיה ל"א, ו"מזרה" בגימטריא רנ"ב. (ב) מלה"כ
(דברים ב, ט"ו), אבל הכונה: "וגם במ היתה וכו'".

ר' עובדיה מברטנורה,

(בן דורו של האברבנאל).

.....

ר' עובדיה מברטנורה (עיר איטלקית) בעל הפרוש על המשניות, אחד מגדולי ההורה שבדורו, דרשן לוקח נפשות ומצוין בענוה ובאהבת הבריות, אך מתנגד מאד לבעלי מחקר, הצטין גם כסגנון קל ונעים, מה שנראה בפרושו הנזכר למעלה זעזע יותר באגרותיו, שערך אל אביו בצאתו מאיטליה להשתקע בארץ ישראל. שנת הולדו ושנת מותו לא נודעו, אבל באגרותיו הוא אומר, כי יצא מנאפולי בשנת רמ"ז, ונראה שכבר היה אז כבן ארבעים שנה, כי הוא כותב על אביו, שהוא בא "בעת זקנה ובכלות כחו".

לפי דעת גרץ היתה פעולתו בין ר"ל — לר"פ.

מאגרות מסעו לארץ ישראל.

אגרת ראשונה.

עוזי ומעוזי, מנת חלקי, מחסי, עיני דאבה מני עוני, וצרה ויגון
אמצא, בהפרדי מעמך, ומאנה הנחם נפשי, כי עזבתך לעת זקנה ובכלות
כחך, וכי אחשבה א^א, כי נטשתי את שיבתך, אבי אבי, פלגי מים תרד
עיני, (ה)אמנם אם לא אוכל כבודך לעמוד לשרת בשם אדוני, כאשר היה
כן הראוי, אחרי [אשר] גור ה' על הפרידה, ופניתי אל אשר פניתי,
בזאת לבד אעבדך ואזכרך מארץ הירדן להגיד מראשית אחריתי,
אָרְחִי ורַבְעִי וכל דרכי, ואעשה לך מטעמים כאשר אהבת מהודעת
משפטי היהודים אשר בכל מדינה ומדינה עיר ועיר, כן המקומות אשר
דרכה כף רגלי במ וחקותיהם והנהגתם עם הגוים אשר ישבנו בתוכם,
כי כן צויתני באגרות [אשר] הגיעוני מאתך, אדוני אבי, בנאפולי, למועד
הזה בשנה האחרת [כלומר הקודמת].

כאשר כליתי מעשי בארץ מגורותי בעיר קשטילנו בתשיעי באחד
לחדש, משם נסעתי ועברתי ברומא ובאתי בנאפולי, בשנים עשר יום
לחדש ההוא, שם ישבתי גם שהיתי ימים רבים, כי לא מצאתי מעבר
כרצוני, והתהלכתי בסֶרְנוֹ וְלִמְדִי שם כארבעה חדשים לא בכסף ולא
במחיר ושבתי לנאפולי.

(א) ובשימי על לבי.

בפִּלְרִמוֹ.

... ופִּלְרִמוֹ היא העיר הגדולה וראש מלכות ציפיליה^א ובה
בעלי בתים מן היהודים כשמונה מאות וחמשים, כולם מקובצים ברחוב

אחד (במיטב הארץ) והם בכורי דלים ובעלי מלאכות, חרשי נחשת וברזל ויושאי סבל וכל עבודה בשדה, ובזויים לעיני הגוים להיותם כולם קרועים ומזוהמים וכרוחב דינר זהב בגד אדום צריכים לשאת על לבם לסימן, ואנגריא (ב) של מלך כבדה עליהם מאד, כי מוכרחים הם לעבודת המלך לכל אשר תתחדש שם עבודה, כגון משיכת הדוגיאות ליבשה ועשית הסוללות או זולת זה . . .

(א) סיציליה. (ב) "מס" בהוראתו המקראית, שהיא עבודת חובה למלכות.

ממנהגי היהודים בערב שבת ובשבת במזרח הקרוב.

. . . וזה דבר הסעודה שרגילין בה היהודים בכל ארץ ישמעאל. ביום השבת יושבים בעגולה על הטפיטין (א) ואין לפניהם שלחן כי אם מפה קטנה, והמשקה עומד עליהם, ומביאין מיני פירות הנמצאים בעת ההיא ומשימים על המפה. ולוקח בעל הבית כוס יין ומקדש ושותהו (כל ב) ולוקח המשקה הכוס מיד בעל הבית ובו משקה לכל בני המסיבה זה אחר זה על הסדר. וכל אחד שותה כוס יין. ואח"כ לוקח בעל הבית שנים או שלשה גרגרים מן הפירות ואוכל, ושותה כוס שני, וכל המסובין אומרים: רפואה וחיים, והיושב אצלו גם הוא אחרי לוקח מן הפירות ונותן לו המשקה כוס יין ואומר: בשמחתך, ואומרים לו: רפואה וחיים. וכן לכל המסובין אחד לאחד. ואח"כ לוקחין מין שני של פירות ומוזגין עליו כוס שלישי ועושין כסדר הזה, עד ישתו לפחות ך או ך כוסות. פעמים שותין על הריח, היינו כי מביאין דודאים, והם אותן שפי' רש"י שקורין בלשון ישמעאל יאסמין (ג), הוא אילן שאינו מגדל כי אם פרחים בלבד והם טובי הריח וחמים מאד, ומריחים אותן הדודאים ושותין כוס יין. והיין באלו הגלילות חזק מאד, ובפרט בירושלים, ושותין אותו חי, ואחר ששתו הכוסות [במספר] הנראה בעיניהם מביאים קערה גדולה מלאה תבשיל ובשר, וכל אחד ואחד משים ידו ולוקח מן הקערה ההיא מה שלבו חפץ, יאכלים בחפזון רב ובבהלה, ואין מרבין באכילה. . . והמנהג בכל ארץ ישמעאל ליהודים בערב שבת הולכים כולם לבית

המרהץ, ובשובם מביאות נשותיהם לפנייהם יין ומרבים בשתיה. ואחר-כך מביאין התבשיל שהכינו לסעודת הערב ואוכלין מבעוד יום עד שתחשך. ואחר שחשכה ושתו ושכרו באים לבית הכנסת במלבושים נקיים ומגוהצים ומתחילים בשירות ותשבחות, ומאריכין בתפלת ערבית עד שתי שעות בלילה, ובאים לבתיהם וטקדשין ואוכלין כזית לחם בלבד ומברכים ברכת המזון. ואין מתפללין מנחה של ערב שבת בצבור בכל גלילות האלה. וזלתי בירושלים לבדה נתבטל המנהג הזה, שבטלו אותו האשפנזים לפי הנשמע, ומתפללים מנחה וערבית כמנהגנו, ואח"כ הולכים [הביתה], אפס כי לעולם לא יתפללו ערבית עד צאת הכוכבים. ושומרים שבת כתקונה בגלילות אלו נהרבה יותר ממה שישמרוהו בגלילות איטליא, כי לא יצא אדם מפתח ביתו בשבת לא לטייל ולא לשוט עסק אחר, אלא לדבר מצוה או לבית הכנסת או לבית המדרש. ואין צריך לומר שאין גם אחד שידליק בביתו אש בשבת או נר שכבתה ידליקנה (ד) גוי ועבד ואמה. ומי שיודע לקרוא קורא כל היום אחר שהפיג יינו בשינה.

(א) מצעית: מלה זו נמצאה במשנה (כלים פ' מג משנה ד) (ב) כבר העירנו, שבלשון המשנה כוס ל"ז. (ג) נראה מלשוני, שאיני חושב, שזה תרגומו הנכון של "דודאים". עתה מתרגמים דודאים מנדרגורים, וזו דעת רב ותרגום אונקלוס, ועיין צורך ערך יברוח. (ד) בתלמוד אנו מוצאים "נר" גם בלשון נקבה (שבת כ"ב ע"ב) כנראה צ"ל "שידליקנה", והכוונה, שאיש לא יתן גם לנכרי שידליק את הנר בשבילו בשבת.

מירושלים.

... ירושלים עם כל חרבותיה ושוממותיה יש בה ארבעה שוקים ארוכים יפים מאד, לא ראיתי כמוהם, והם בסוף ציון, וכולם מכוסים עשויים כפות כפות, וחלונות חלונות יש בכפות ההן, שמשם האורה יוצאה (א) וחנויות פתוחות לכאן ולכאן, ששם כל מיני סחורה, וחלוקים כל אחד בפני עצמו: שוק הסוחרים ושוק מוכרי בשמים ושוק של ירקות ושוק מוכרי כל מיני תבשיל ולחם...

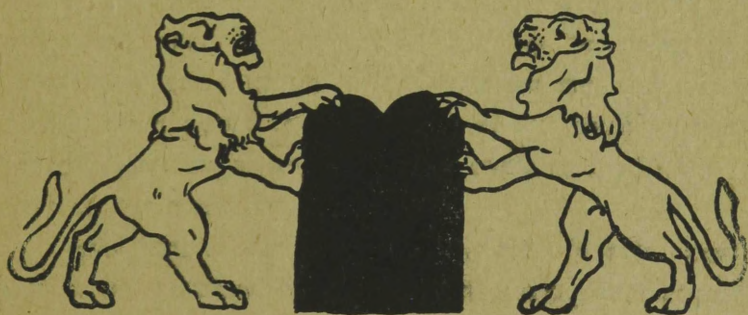
וכותל מערבי, אשר הוא קיים עדיין, ר"ל חלק ממנו, אבניו הן אבנים גדולות ועבות מאד, לא ראיתי כגדל האבנים ההן בשום בנין קדמון

יא ברומאניה ולא בשאר מקומות. ובקרן מזרחית צפונית של בית [אחד] שם פנה אחת מאבנים גדולות מאד. ונכנסתי תחת הפנה ההיא, ושם בנין גדול בנוי על גבי עמודים גדולים וגבוהים. והעמודים רבים מאד, עד שנלאיתי להלך עד סוף כל הבנין ההוא כי רב הוא, והוא מלא עפר אשר השליכו שם מהריסת הבית, ובית המקדש [היה] עומד על גבי אותם העמודים וכל עמוד ועמוד יש בו נקב להכניס בו חבל. ואומרים ששם היו קושרים הפרים והאילים של זבחים...

... ובציון, סמוך לקברות המלכים, יש במה גדולה לכוזרים די פרנצישקו, ובשכבר הימים קברות המלכים גם כן היו תחת ידם. ובא פה בירושלים אשכנזי אחד עשיר ובקש לקנותם מאת המלך ונתקוטט עם הכוזרים, ומהיום ההוא לקחו אותם מיד הכוזרים, והם עתה תחת יד הישמעאלים. ויודע הדבר בויניציאה, כי היהודים הבאים מאדום גרמו לקחת קברות המלכים מיד אדומיים, ואז גזרו לבלתי תת יוצא ובא ליהודים בירושלים דרך ארצם, ועכשו תליח [תודות לאל חין] בטלה הגזרה...

... ועתה הואל וברך את עבדך, והספר הזה יהיה לך, אבי. מקום ב) פני, ובו תראה רוח בנך ולא תוסיף עצב עמו...

(א) עוברת, כלומר נכנסת. ב) במקום, תחת.

תַּכּוֹן.

3	הקדמה
9	ר' יוסי בן יוסי
15	" אלעזר הקליר
19	" שפטיה
23	" אמתי בן שפטיה
27	" סעדיה גאון
35	" חסדאי אבן שפרוט
43	" דונש בן לברט
47	" רבי האי גאון
51	רבנו גרשם מאור הגולה
55	ר' שמעון בן יצחק
59	" שמואל הנגיד
67	" שלמה בן גבירול
83	" בחיי אבן פקודה
91	" משה אבן עזרא
101	" יהודה הלוי
121	" אברהם אבן עזרא
129	" יצחק בן אברהם אבן עזרא
133	" משה הכהן גקטילה
137	רבנו משה בן מימון
145	ר' יהודה אלהריזי
157	" יוסף בן זברא
165	" משה ב"ר נחמן (הרמב"ן)
173	" ברכיה הנקדן
179	" ידעיה הפניני הברדשי
191	" עמנואל הרומי
211	" יצחק בן משה האפודי
217	" יוסף אלבו
225	דון יצחק אברבנאל
233	ר' עובדיה מברטנורה

תקון שעות.

בעמודים 110—111 נתחלפו הטקסטים זה בזה.

הוצאת "הדפוס"

Wydawnictwo „UNIWERS” Wilno, Wielka 40.